

मरमेवं, अभीष्टदेयतानामानन्त्येऽपि पार्श्वे इति पदोपादानं परमगुरुणां श्रीमन्नगद्गीविवरणकरणगुरुणां श्रीमदभयदेवसुरिचुरतरूणा-
 मुपकारित्वेन तदनुयायिनामस्मदादीनां गुतरामुपकारकारकत्वमस्यायमयति, वाञ्छितदायकत्वं तु विघ्नव्यूहव्यपोहकत्वाऽविनाभावि, नहि
 विघ्नव्यूहमनपोग वाञ्छितदायकत्वं यदामास्कन्दति, तथाच दुरितध्वंसक्षमत्वमप्यस्य निर्व्यूहं, किम्भूतं पौषधत्रतपरमार्थं ? 'सुरमहितश्रुत-
 पयोनिमित्तमव्यगतं' सुरे-देवमहितं-समभ्यर्चितं सद्भूतगुणैः संस्तुतं वा यच्छ्रुतं-सिद्धान्तस्तदेवालम्बयत्वादिगुणसाधर्म्येणोपचारात्पयोनिधिः-
 तगुद्रप्तस्य मन्मध्ये तद्गतं-शास्त्रं येन स तथा तं, सिद्धान्तान्तर्गतमिति भावः, पुनः किम्भूतं पौषधत्रतपरमार्थं ? 'जनानां'प्रस्तावात् भव्य-
 तत्त्वानां'सुहितार्थं' सुष्टु-शोभनो हित एवार्थः-प्रयोजनं यस्य स तथा तं, अथवा 'सुहितार्थं'सुष्टु हितनिमित्तमिति क्रियाविशेषणं, अन्योऽपि
 परमकारणिकः पश्यतीति पश्यस्तं पश्यं-सर्वज्ञं प्रणम्य 'सुरमथितश्रुतपयोनिधिमव्यगतं' सुरमथितश्रामौ श्रुतः प्रसिद्धश्चासौपयोनिधिश्च तस्य
 मव्यगतमन्तःस्थं 'अर्थे'द्रव्यं-रत्नादिरूपं 'शुद्धदृष्ट्या' अन्नविशेषविशिष्टचक्षुषा 'लब्धा'उपलभ्य 'जनानां' सांयात्रिकलोकानां 'दर्शयति-
 ममादेयतया प्रकटीकरोति, किम्भूतमर्थं ? 'पौषधत्रतपरं' पौषधत्रते-इष्टजनपोषाभिग्रहे परं-प्रकृतं, किमर्थं ? 'सुखितार्थं' सुखिनो भावः
 सुखिता तदर्थं, सुखित्वनिमित्तमित्यर्थः, अत्राभिधेयः पौषधः, हितार्थपदेन कर्तृश्रोतृगतं प्रयोजनं, सम्प्रथस्तु वाच्यवाचकभावलक्षणो-
 ऽधिकारी तु मन्त्रणादगारीति गाथाद्वयार्थः । १-२। अथ प्रारब्धप्रकरणे अभिधेयं पौषधत्रतस्वरूपमुपवर्णयितुं गाथामाह-

आरंभदोसभारु-व्वहणेण य परिकिलंतचित्तस्स । आसासमिव पोसह-वयं पसंसंति वरगिहिणो । ३।

व्याख्या-गृहं विद्यते यस्य स गृही, वरश्चासौ गृही च वरगृही, तस्य वरगृहिणः, गृहस्थस्यापि वरत्वं गुरुपादमूलगृहीतजिनशासन-
 प्रसिद्धाणुप्रतादिदेशधिरतिमत्त्वात्, यतः संसारवासादतिशयोद्धिग्ममानसा अपि मोक्षं यियासवोऽपि विशिष्टवीर्यान्तरायक्षयोपशमा-

भावेन पण्डितवीर्यमनुद्योतयन्तः सांसारिकपरिकरान्तःस्था देशविरतिरता गृहिणः समुपलभ्यन्ते, तस्माद्गृहिणो-विशिष्टगृहस्थस्य 'पौषध-
 व्रतं' पौषधोपवासलक्षणं, 'आश्वासमिव' विश्रामस्थानमिव प्रशंसन्ति तीर्थकरगणधरादय इत्युपस्कारः, किम्भूतस्य वरगृहिणः ? 'आरम्भ-
 दोषभारोद्धनेन परिक्रान्तचित्तस्य' आरम्भ एव-सावद्यव्यापार एव जीवस्य दुष्टताकरणकारणत्वाद्दोषः आरम्भदोषः, स एव गुरुत्व-
 हेतुत्वाद् भारस्तस्योद्धहनमुत्पादनं तेन परिक्रान्तमिव परिक्रान्तं-खिन्नं निरुत्साहवच्चात् चित्तं-मानसं यस्य स, तस्य, तथाचोक्तं श्रीस्थानाङ्गे
 चतुर्थस्थाने (२.३६ पत्रे) 'जत्यवि य णं चाउद्दसऽदृष्टमुद्दिष्टपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेइ तत्यवि य से एगे आसासे
 पण्णत्ते ३" इत्याद्यभ्यूयं, इति गार्थार्थः । ३। अथाभिधेयनिर्णयान्नाभूतसंशयस्य वीजं विप्रतिपत्तिरूपमाह-

पइदियहं सो कीरइ, नियमितपव्वेसु पख्खियाइसु वा । इय पोसहोववासे, विप्पडिवत्ती समख्खाया । ४।

व्याख्या- 'पौषधोपवासे' उक्तस्वरूपैकादशव्रतरूपे 'इति' एवम्भूता 'विप्रतिपत्ति' विवदमानयोर्वादिनोर्विवादपदं 'समाख्याता' प्रोक्ता,
 इतीति किं ? 'स' पौषधोपवासः 'प्रतिदिवसं' प्रतिदिनं यथावकाशमिति यावत् 'क्रियते' विधीयते श्राद्धैरिति शेषः 'वा' अथवा 'नियमित
 पर्वसु' नियमितानि-नामग्राहं पौषधे नियुक्तानि यानि पर्वणि तेषु नियमितपर्वसु, पर्वणां बहुत्वेन नियमितपर्वस्येव पौषधोपादानं न्याय्यमिति
 प्रापनार्थं नियमितपदोपादानं, दशाश्रुतस्कन्धनिर्युक्तौ पञ्चकपरिहाण्यादिव्यवस्थायां पञ्चम्यादितिथीनामपि पर्वत्वेन व्यपदिश्यमानत्वात्,
 न च तेषु पौषधोपादानं कापि न्यरूपि, ततो नियमितपर्वस्विति सुप्टकं. तान्येवाह- 'पाक्षिकादिषु' गीतार्थाचरणया पाक्षिकं-चतुर्दशी तदा-
 दिर्येषामष्टम्यादिपर्वणां तानि तथा, तेषु चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टापूर्णांमासीप्रभृतिष्वित्यर्थः, तथा च प्रतिपदादिषु सर्वास्वपि तिथिषु पौषधो ग्राह्य
 इति पूर्वपक्षपरामर्शः, नियमितेष्वेव पर्वसु स ग्राह्य इति सैद्धान्तिकं सम्मतमिति भावः । ४। अथ परवादिचिकल्पितपूर्वपक्षे प्रतिवचनमाह-

सञ्चेहिं सुयहरेहिं, कहियं विधिचरियवायसुत्तेहिं । चाउदसऽट्टमुद्धिठ-पुण्णमासीसु वयमेयं । ५ ।

व्याख्या-‘एतद्गतं’ पौषयोपवासस्वरूपं ‘सर्वैः’ सकलैः ‘सर्वैः’र्वा अर्हत्त्ववचनीयैः ‘श्रुतपरैः’ श्रुतं द्वादशाङ्गीरूपं धरन्तीति श्रुतधरास्तैः, चतुर्दश्याष्टम्युद्धिष्टापूर्णां मासीषु मन्वचनप्रसिद्धतिषु ‘कथितं’ विधेयतया निवेदितं, श्राद्धानामिति ध्येयं, कैः साधनभूतैः ? ‘विधिचरितवाद-
गुणैः’, तिथिः-कृत्वाव्यर्थोपदेशचरितं-दृष्टान्तपद्धतिः, विधिश्च चरितं च विधिचरिते, तद्रूपो यो वादो विधिचरितवादस्तत्प्रधानानि यानि
सूत्राणि विधिचरितसूत्राणि, तैर्विधिचरितसूत्रैः, अयम्भावः-श्रुते विधिवादेन चरितानुवादेन च नियमितदिनेष्वेव पौषयोपवासो
गणपरिचयमि, सर्वत्रापि तथैवोपलब्धैः, विधिवादे यथा-“से जहा नामए समणोवासगा भवंति अभिगयजीवाजीवा उवलद्धपुण्णपावा
भासरसंरवेयणाणिज्जराकिरियादिगरणबंधमोख्वदुसला असहिज्जदेवागुरनागमुवण्णजखरखसकिन्नरक्किपुरिसगरुलगंधवमहोरगादीएहिं
निगंथाओ पारयणाओ अणतिगमणिज्जा, इणमेव निगंथे पावयणे णिस्संक्रिया णिकंखिया निव्वित्तिगिच्छा लद्धहा गहियहा
पुन्निच्छयहा विणिच्छियहा अभिगयहा अट्ठिमिजपेमाणुरायरत्ता, अयमाउसो ! निगंथे पावयणे अट्ठे अयं परमट्ठे, सेसे अणऽट्ठे
ऊसियफलिहा अरंगुयदुवारा अचियत्तंऽतेउरयरपेसा चाउदसऽट्टमुद्धिठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा समणे
निगंथे फामुएसणिज्जेणं असणपाणरत्ताइमसाइमेणं वत्थपडिग्गहकंवलपायपुंछणेणं ओसहमेसज्जेणं पीठफलगसिज्जासंधारणं पडिलामे-
माणा वहुहिं सीलत्तयगुणरेरणपचख्खमाणपोसहोववासेहिं अहापरिग्गहिण्हिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणा विहरंति”इति श्रीसूत्र-
कृताइसरकाष्ठादशाध्ययने (३३५ पत्रे) विधिवादेन साक्षादेव श्रुतपरैश्चतुर्दश्याष्टम्युद्धिष्टापूर्णां मासीष्विति वर्णनोपनिबन्धादेतैष्वेव पूर्वसु
श्रावकाणां पौषधत्तमादिष्टं, न चान्यदाऽपि, तथा तत्रैव त्रयोविंशाऽध्ययने (४१९ पत्रे) ‘भयवं ! च णं संतेगतिया समणोवासगा

भवन्ति, तेषां च णं एवं युक्तपुञ्जं हवद्-नो खलु वयं संचापमो मुंडे भविता आगारातो अणगारियं पवइत्तए, वयं च णं चाउद्दसऽद्वमुद्दिठ-
 पुण्णमासिणीमु पडिपुण्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा विहरिस्सामो” इति वाक्यात् तथा “जत्थवि य णं चाउद्दसऽद्वमुद्दिठपुण्णमासिणीसु
 पडिपुण्णं पोसहं सम्ममणुपालेइ तत्थवि य से एगे आसासे पण्णत्ते ३” इति श्रीमत्स्थानाङ्गे (२३६ पत्रे) तुर्यस्थानवाक्यात् तथा
 “अगारिसामाइयंगाणि, सद्धी काएण फासए । पोसहं दुहओ पख्खं, एगरायं न हावए । २३।” इति श्रीमदुत्तराध्ययनेषु पञ्चमाध्ययने,
 “व्याख्या—‘अगारिणो’ गृहिणः ‘सामायिकं’ सम्यक्त्वथुतदेशविरतिरूपं तस्याद्गानि निःशङ्कितकालाध्ययनाणुव्रतादिरूपाणि अगारि-
 मामायिकाद्गानि, ‘सद्धि’त्ति सूत्रत्वात् श्रद्धा-रुचिरस्यास्तीति श्रद्धावान् ‘कायेने’त्युपलक्षणत्वान्मनसा वाचा च ‘फासइ’त्ति स्पृशति-सेवते,
 पोपणं पोपः, सचेह धर्मस्य तं धत्ते इति पोपधः आहारपोपधादिस्तं ‘दुहतो पख्खं’ति तत एव द्वयोरपि सितेतररूपयोः पक्षयोश्चतुर्दशी-
 पुर्णमास्यादिषु तिथिषु ‘एगरायं’ति अपेर्गम्यमानत्वादेकरात्रमपि, उपलक्षणत्वाच्चैकदिनमपि ‘न हावए’त्ति न हापयति-न हानिं प्रापयति,
 रात्रिग्रहणञ्च दिवा व्याकुलतया कर्त्तुमशक्नुवन् रात्रावपि पौषधं कुर्यात्” इति (२५१ पत्रे) बृहद्दृत्ति(पाइटीका)व्याख्यानात्, तथा
 “जे इमे x x समणोवासगा भवन्ति अभिगयजीवाजीवा” इत्यादि “चाउद्दसऽद्वमुद्दिठपुण्णमासिणीसु सम्मं पोसहमणुपालेमाणा” इत्यादि
 (१०५ पत्रे) उपपातिकोपाद्गवाक्यात्, तथा “मुव्वति जिणभासियाइ, सेविज्जए सामाइयाइयमावस्सयं, धिप्पए पवदियहेसु पोसहं,
 किं वहुणा” इति श्रीठाणावृत्तौ देवधरप्रबन्धवाक्यात्, तथा “पोपं धत्ते पौषधः—अष्टमी चतुर्दश्यादिः पर्वदिवसः, उपेति-सह उ(अ)पावृत्त-
 दोपस्य सतो गुणराहारपरिहारादिरूपैर्वासः उपवासः, यथोक्तं—‘उपावृत्तस्य दोषेभ्यः, सम्यग्वासो गुणैः सह । उपवासः स विज्ञेयो, न
 शरीरविशोषणं । १०३। ततः पौषधेषुपवासः-पौषधोपवासः” इति (३५ पत्रे) धर्मविन्दुवृत्तिवाक्यात्, तथा “कर्त्तव्यः-विधेयः स नियमात्-

नियमेनाहम्यादिप्रांगु-अष्टमीचतुर्दश्यादिपूर्वतिथिषु"ति (२७१ पत्रे) नवपदप्रकरणसूत्रवृत्तिवाच्यात्, तथा "पोषं-पुष्टिं प्रक्रमाद्धर्मस्य
पंच-करोतीति पौषः-अष्टमीचतुर्दशीपूर्णिमाऽमावास्यादिपर्वदिनानुष्ठेयो व्रतविशेषः"इति धर्मरत्नप्रकरण(द्वितीयभाग ६४ पत्रे)वृत्तिकृद्दे-
केन्द्रगुरिसास्यान्, तथा "चतुष्पत्न्यां चतुर्यादि-कुल्यापारनिषेधन"मिति (पत्र १७८) योगशास्त्रात्तद्वृत्तेऽथेत्यादिग्रन्थसार्थपाठाद्विधिवादेन
श्रावणाणां पर्वस्य पौषध्वजं धृतयरा निर्धारयाञ्चक्रुः, न सार्वदिकं, यदि सामायिकव्रतवत्सार्वदिकं स्यात्तदा श्रुतपारदृश्वानः प्रतिपदादि-
तिथिषु चिदि(चिदि)मात्कुर्युस्तिथीनां तदादित्यात्, न च सर्वदा तत्करणशक्तेरभावाच्चतुर्दश्यादिपर्वग्रहणमिति वाच्यं, शक्यभावादिति
हेतोरपरादिकृत्येन विशेषविषयित्वात्सर्वोपासकसामान्यविधिवादे तस्यानवकाश एव, विधिवादस्य तत्तन्निमित्तविशेषनिरपेक्षत्वेनोत्सर्गपरत्व-
मिति भाष्यं, गर्भ्या शक्यभावस्यपि श्राद्धे श्रुतोक्तैतत्पर्वतिथिषु तदवश्यम्भावप्रसङ्गश्च स्यान्नचैवं सर्वतन्त्रसिद्धः सिद्धान्त इति, तथा चरिता-
नुरादेऽपि स्थाने स्थाने देशविरतिमत्तच्छ्राद्धनामपुरस्कारेण तद्गुणवर्णनावसरे पौषध्वजं पर्वस्यैव प्ररूपयाञ्चक्रुः, नापर्वसु, तद्यथा सूत्रकृताङ्गे
प्रयोगिनाध्ययने लेपश्रावणवर्णनाधिकारे "चाउद्दसऽष्टमुद्दिष्टपुष्णमासीणीसु षड्पुष्णं पोसहं सम्ममणुपालेमाणे विहरति" तथा श्रीव्याख्या-
प्रशस्यां (१३४ पत्रे) तुङ्गिकानगरीवास्तव्योपासकवर्णनाधिकारे तथा ब्रह्माधिकारे तथा आलम्बिकोपासकवर्णने तथा शंखपुष्कलीवर्णने
तथा जयन्तीवर्णने तथा ऋषभदत्तोपासकोपनये तथा कार्तिकश्रेष्ठिवर्णने तथोदायनराजाधिकारे तथा सोमिलाधिकारे अन्येष्वपि बहुष्व-
धिकारेषु "चाउद्दसऽष्टमुद्दिष्टपुष्णमासीणीसु" इत्यादि पाठेनाशठभावेन नियमितपर्वदिनेष्वेव पौषध्वजकृतत्वं यथाप्रस्तावं गणभृद्भिरसुत्रि
श्रुतसौभयव्रणायव्रतार्थः, तथा श्रीज्ञाताधर्मकथायां अरहन्नरुश्रावणवर्णके तथा जितशत्रुसुबुद्धिश्राद्धसम्बद्धसम्बन्धे तथा नन्दमणिकारवर्णके
एवं बहुषु स्थानेषु तथाभूतपाठपठनेन पर्वस्यैव पौषध्वजव्रतमवोधि, तथोपासकदशसु आनन्दादिदशोपासकवर्णके दशस्वप्यध्ययनेषु

पर्वदिनेष्वेव तृतीयशिक्षाव्रतमाख्यातवन्तो भगवन्तः, तथा विपाकश्रुतेऽपि सुबाहुभृतिषु दशसु सुखविपाकीकाध्ययनेषु सूत्रपाठेनैव चतु-
 र्दश्यादितिथिषु नामग्राहं पौषधव्रतमवोधि, तथोपपातिकोपाङ्गे अम्बडोपासकवर्णकेऽपि चतुर्दश्यादितिथिष्वेव पौषधवर्णनं सर्वविदो
 निवेदितवन्तः, यत्त्वेतस्य परिव्राजकत्रेपवत्त्वेन भिक्षावृत्तिवर्त्तनादिना स्वयं पाकादिसावधवर्जकस्यापि अव्यापारशरीरसंस्कारयोरपि प्रति-
 नियतता करणेन देशतस्ततोऽपि निवृत्तस्यापि ब्रह्मचारिणोऽपि पौषधकरणे सार्वदिकत्वानिरूपणं, तत् शक्त्यभावात्सर्वदा पौषधव्रतं
 कर्तुमशक्यमिति तद्व्रतस्य चतुर्दश्यादितिथिनियमनमिति विपक्षविवक्षितवाक्याभासस्योपहास्यतामावेदयति, तस्य सुतरां सावकाशत्वात्,
 न्येतत्तीर्थीयोपासकानां सर्वेषामपि शक्तिविशेषाभावत्वं भवदुक्तं विनाभक्तं कोऽपि प्रत्येति, तथा श्रीराजप्रश्नीयोपाङ्गेऽपि चित्रोपासक-
 वर्णके (?२२ पत्रे) “चाउद्दसऽष्टमुद्दिष्टपुष्णमासिणीसु पडिपुष्णं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे” इति पाठेन तथा “चतुर्दश्यामष्टम्याऽमुद्दिष्टा-
 याऽमित्यभावास्यायां पौष्णमास्यां च ‘प्रतिपूर्ण’ महोरात्रं यावत् ‘पौषध’ माहारादिपौषधं सम्यग् अनुपालयन्” इति व्याख्यानेन, तथा
 श्रीवाणावृत्तौ चेटकराजवर्णके “चाउद्दसऽष्टमुद्दिष्टपुष्णमासिणीसु पडिपुष्णं पोसहं अणुपालेमाणो विहरइ” एतद्व्याख्या—“उद्दिष्ट-
 अभावास्याः पुष्णमासिणी त्ति-पूर्णमासी” इति पाठेन च पर्वदिनेष्वेव पौषधव्रतमावेदितमिति, एवं सर्वैरपि बहुश्रुतैः प्रतिश्रुतं विधि-
 चरितवाद्प्रवादे पर्वस्वेव तद्व्यक्तीकृतं नापर्वस्वपीति सूक्ष्मेक्षिकया विभाव्यमिति गाथार्थः । ५। न केवलमेता एव श्रुततिथयः पौषधकरणे-
 ऽङ्गीकार्याः, किन्तु कथञ्चिदागमपदस्यार्थान्तरव्याख्यानेन गीतार्थान्तरसूचिता अन्या अपीत्याह—

तह उद्दिष्टपुष्णं, पसिद्धकलाणयाइसु सुतिहीसु । संगहियं वयमेयं, सिरिसीलंगेण वितियंजे । ६ ।

व्याख्या—‘तथे’ति अप्यर्थं, स च भिन्नक्रमस्तेन ‘श्रीशीलाङ्केन’ श्रीशीलाङ्काचार्येण ‘द्वितीयाङ्के’ श्रीसूत्रकृताङ्के त्रयोविंशाध्ययने लेपोपा-

महाप्रकारणे, उद्दिष्टापदेन प्रसिद्धकल्याणकादिषु मुतिथिष्वपि, 'प्रसिद्धाः' सुरासुरनरविद्याधराराध्यत्वेन विख्यातास्तथा 'कल्याणकै'-
 जिन्-न्याननन्मन्नीसाज्ञाननिर्वाणादिरूपैरुपलसिताः मुतिथयः, ततः कर्मधारये प्रसिद्धकल्याणकादिमुतिथयस्तास्वपि 'एतद्भवतं' पौषधव्रतं
 प्रदणद्वारा संश्रुतिं दृष्टव्यं इति शेषः, तथा च तत्सूत्रं "तत्त्वं णं नालंदाए वाहिरियाए लेवे णामं गाहावती होत्था x x जाव अहिगय-
 नीरात्रीरे x x जाव चाउदसऽष्टमुद्दिष्टपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसहं सम्ममणुपालेमाणे x x विहरइ, व्याख्या-चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिषु
 'उर(उद्)दिष्टासु' महाकल्याणकसम्प्रनितया पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातासु तथा 'पूर्णमासीषु च' तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थः, एवम्भूतेषु
 धर्मद्विसेषु सुष्ठु-भ्रतिशयेन प्रतिपूर्णे यः पौषधो व्रताभिग्रहविशेषस्तं प्रतिपूर्णं-आहारशरीरसत्कारब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पौषधमनुपालयन्
 मन्पूर्णं धाररुधर्ममनुचरती"ति (सूत्रकृताङ्के ४०८ पत्रे), तथा च श्रीशीलाङ्काचार्यैरुद्दिष्टा' शब्देन कल्याणकादिप्रसिद्धतिथिष्वपि लेपश्चावक-
 ष्य पौषधः समुपदिष्टस्तथाच कल्याणकतिथिष्वपि पौषधव्रतमादेयमिति भावार्थः । ६। ननु तदर्थमुक्त्वा कल्याणकादितिथिषु पौषधव्यवस्था-
 ऽसिधतावपि "मण्डकतोलन"न्यायेन शेषपूर्णिमानामभावास्यादीनां चाऽनङ्गीकारात्तासामनाराध्यत्वमनिष्टमप्यायातमेवेत्यारेकामपाकुर्वन्नाह-

चउमासयाऽतिरिक्ता, वि पुण्णिमाऽमावसापसिद्धता । उद्दिष्टपए निहिया, तेहि वि संवच्छरिव्व तहिं । ७।

व्याख्या- 'तहिं'ति तत्र श्रीसूत्रकृताङ्के 'तेरपि' श्रीशीलाङ्काचार्यैरपि, किम्पुनरन्यैः ?, 'चतुर्मासकातिरिक्ता'श्चतुर्मासकत्रयव्यतिरिक्ता
 'अपि' शब्दः समुच्ये, स च भिन्नव्रतस्तेन नवपूर्णिमा अमावास्याश्च द्वादश'प्रसिद्धता'त्पुण्यतिथित्वेनेति शेषः, किं ? 'सांवत्सरिकवत्'पर्युपणा
 परसत् उद्दिष्टापदे 'निहिता'स्थापिता, अयम्भावः- 'उद्दिष्टा'पदेन तु पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातत्वमावेदितं, पूर्णिमाऽमावास्यानां तु प्रसिद्धत्वं
 परसमये स्वसमये च नियतमेव, परसमये यथा विष्णुपुराणे "चतुर्दश्यष्टमी चैव, अमावास्या च पूर्णिमा । पर्वाण्येतानि राजेन्द्र !, विद्धि

सङ्गान्तिरेव च ।१।"इति । स्वसमये तु तृतीयङ्के तृतीयआश्वसाधिकारे (२३७ पत्रे) "उद्दिष्टेत्यमावास्या" एवं प्रज्ञप्त्यां (१३६ पत्रे "इहोषिष्ठा-अमावास्या"इति) तुंगीयानगरोत्तकोपासकवर्णके तथा जलवर्द्धनावसरे पञ्चविंशे शते च तथा तुर्याङ्के तुर्योपासकप्रतिमाधिकारे ज्ञानार्थकयायां सेनकयसाधिकारे अन्यत्र च, उपपातिकायामुपासकवर्णके एवं राजप्रश्नीयोपाङ्के चित्राधिकारे श्रीजीवाभिगमे समुद्रवेला-ऽनागपनाधिकारे तथा दशाश्रुतस्सन्धचूर्णौ प्रतिमाधिकारे "उद्दिष्टा-अमावसा" तथा द्वितीयाङ्कचूर्णाविष्टादशाध्ययने "उद्दिष्टा-अमावसा" तथा पञ्चाशकचूर्णौ प्रतिमाधिकारे "अष्टमिचउद्दिष्टासु, आइसद्दाओ पुण्णिमाऽमावसाओ यिपंति" तथा "छण्हं तिहीण मज्झंमि, का तिही अज्जरात्तरे?" इति श्रावकदिनकृत्यसूत्रे (सत्य० ग्रं० प्र० ७ पत्रे), "व्याख्या-मासाभ्यन्तरमिति गम्यं 'पण्णां तिथीनां'सितेतराष्टमी-चतुर्दशोपूर्णिमाऽमावास्यालक्षणानां मध्ये का तिथिरव्यवसरे?"इति व्याख्यायां, एवं स्थाने स्थाने सर्वपूर्णिमाऽमावास्यानां प्रसिद्धत्व-मिति गार्थः ।७। ननुद्दिष्टापदे पूर्णिमाऽमावास्यादीनां प्रसिद्धतिथीनामभ्युपगमसिद्धान्तेनावानुमवेशेऽस्माभिरङ्गीकृतेऽपि पौषाधिकारे अनभिमतानां द्वितीयापञ्चम्येकादशीरूपप्रसिद्धतिथीनामपि तत्रैवानुमवेशे तास्त्रपि भवतस्तत्सद्भितिरायाता, सोऽयमेकं सन्धित्सतोऽपरं प्रच्यवते इति न्यायोऽत्राभातीति पराशर्यं निरस्पन्नाह-

तुल्ये वि पसिद्धत्ते, निहियाउ वए एया(इमा)उ नऽन्ना(ओ)उ । तह आगमुत्तमेयासु पखिक्खयं वन्नियं सत्थे ।८।

व्याख्या-प्रसिद्धत्वे तुल्येऽपि प्रसिद्धत्वाविशेषेऽपि 'एयाउ'चि एते पूर्णिमाऽमावास्यालक्षणे तिथी 'व्रते'पौषग्रहणावसरे'निहिते' नियतत्वेन न्यस्ते 'न अन्याः' द्वितीयापञ्चम्येकादशीख्याः, तथाहि "सवेसु कालपेवसु, पसत्थो जिणमए तवो जोगो । अष्टमिपञ्चर-सोसु य. नियमेण हविज्ज पोसहिओ ।१।" इत्यावश्यकचूर्णि(उत्तरार्द्धे ३०४ पत्रे)पञ्चाशकचूर्णिजीवानुशासनवृत्तिवाक्येन, तथा "यत

भार-भ्रामनेनः-मर्वेष्वपि तयोयोगः, प्रशस्तः कालपर्वसु । अष्टम्यां पञ्चदश्यां च, नियतं पौष्यं वसेत् । १।” इति श्रीशान्त्याचार्यकृतो-
 पराध्ययनमन्त्ररामाध्ययनवृहद्भूति (पत्र ३१५) वचनेन चैतयोः पौष्यव्रतनियतत्वं ध्येयं, न च क्वाप्यागमे द्वितीयापञ्चम्येकादशीषु
 पौष्यस्याः द्वितीयाः श्रूयते, प्रसिद्धिस्त्वेतासां प्रत्याख्यानादि कृत्यविशेषमधिकृत्य बोध्या, तद्यथा-द्वितीयैकादश्याः प्रसिद्धिः प्रवादात्, पञ्चम्यास्तु
 “तंते पञ्चभिरियपुरिसकारपरणमे अष्टमिचउद्दसीनाणपंचमीपज्जोसवणाचाउम्मासिएसु चउत्थछट्टऽष्टमे न करेज्जा पच्छित्त”मिति महानि-
 नीयधुतास्याप्रसिद्धिः, यत्तु कैश्चित्पञ्चम्यक्रमे निशीथचूर्ण्यभिप्रायेण पञ्चम्याः पर्वत्वमिष्यते तदसाधुः, तदभिप्रायेण “पवसु पज्जोसवियवं,
 नो अपणेसु” इति वचनात् द्वितीयैकादशीचतुर्दशीनामपर्वत्वमप्यादेयं स्यात्, तस्माद्यथाकथञ्चित्प्रसिद्धत्वेऽपि द्वितीयादितिथिषु कल्याण-
 कागुन्तरिगोपानाक्रान्तासु न पौष्यं समुपादेयं इत्यायातं, तदियता रत्नशेखरसूरिकृतप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ केपुचिन्नव्यादर्शेषु(मुद्रिते १६५
 पत्रे) तेननिदापुनिरेन “अष्टमिचउद्दसीसु य, नियमेण हविज्ज पोसहिओ” इत्यावश्यकचूर्णिपाठो निहितोऽस्ति स निरस्तो द्रष्टव्यः,
 ‘तथे’ति पुनरपि तयोः प्रसिद्धत्वे हेत्वन्तरमाह-‘एयामु’त्ति “बहुवयणेण दुवयण”मिति प्राकृतशैल्या एतयोः-पूर्णिमाऽमावास्यायोः ‘शास्त्रे’
 गीतार्थजननिर्मितग्रन्थे ‘आगमोक्तं’ सिद्धान्तप्रतिपादितं‘पाक्षिकं’ भावप्रधाननिर्देशात्पाक्षिकत्वं‘वर्णितं’प्ररूपितमित्यर्थः, तथाहि-“एवं च
 कारणेण कालगायरिर्हि चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तियं, समत्तसंवेण य अणुमन्नियं, तवसेण य पखिखयाईणि वि चउद्दसीए आयरियाणि,
 अण्णहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाए” इति श्रीदेवचन्द्रसूरिकृतायां श्रीठाणावृत्तौ, नचात्र त्रिंशदधिकषोडशशतवत्सरीयः पत्तनोपपुरकुण-
 गिरिस्थदर्शनशापपरिकल्पितः “चाउम्मासियाणि चउद्दसीए आयरियाणी”ति पाठः समाश्रयणीयः, तत्पूर्वजेनापि पूर्वपाठस्यैव समर्थनात्,
 तथाहि “एवं कारणेण कालगायरिर्हि चउत्थीए पज्जोसवणं पवत्तियं, समत्तसंवेण य अणुमन्नियं, तवसेण य पखिखयाईणि वि चउद्दसीए

प्रापरियाणि, अदहा आगमुत्ताणि पुष्णिमाए-त्ति ठाणावृत्तौ श्रीदेवचन्द्रसूरिकृतायां, इह व्यवहारचूर्ण्यादौ चतुर्दश्याः साक्षात्पाक्षिकत्वे
 दृश्यमाने पूर्णिमायाश्च काप्यागमे सासाददृश्यमानेऽपि ग्रन्थकृता 'आगमोक्तानि पूर्णिमाया'मिति यदुक्तं तन्न ज्ञायते केनाभिप्रायेण
 साम्प्रदायेन वेत्ति, परमेतस्मिन्नपि ग्रन्थे चतुर्थीपूर्ववत् आचरितलक्षणोपेतत्वात् चतुर्दश्यां पाक्षिकादीनि प्रमाणीकृतान्येव सन्तीति पाक्षिक
 विचारः" विचारामृत(संग्रह)ग्रन्थे श्रीकुलमण्डनाचार्यकृते । नन्वेवं सर्वपञ्चदशीनामुच्छिन्नाधिकाराधिकारिणामिवानाराध्यत्वमेवायातमिति
 नेत्र, नाम्नु पाक्षिकरुहत्यापसारणेऽपि पूर्वत्वाक्षितेः, न च भाद्रपदविशदपञ्चम्यामपि पूर्वत्वापत्तिरिति वाच्यं, कालिकाचार्यादर्वाचीनश्रुत-
 पारंपरि "अद्विमिपन्नरसीमु य, नियमेण हविज्ज पोसहिओ" इत्याद्युक्तवाक्यैः सर्वपञ्चदशीनामाराध्यत्वेनाभिधानात्, भाद्रपदविशद-
 पञ्चम्यास्तु पूर्वत्वेनानभिधानाच्च नोक्तदोषावकाशः, चातुर्मासिकपञ्चदशीनामनाराध्यत्वमसद्भस्य भवतोऽपि समत्वादिति मृग्यं, "आग-
 मुत्ताणि पुष्णिमाए"इत्यत्र अमावास्योपलक्षणं द्रष्टव्यं, यतः "ता कंहं ते !"इत्यादि सूत्रं, 'ता'इति पूर्ववत् 'कथं' ? केनप्रकारेण केन
 नसत्रेण परिसमाप्यमाना इत्यर्थः, पौर्णमास्यः आख्याताः, अत्र पौर्णमासीग्रहणं अमावास्योपलक्षणं, तेन कथममावास्या आख्याता
 इति वदेत्" इति मूर्धप्रसिद्धवृत्तौ दक्षमप्राभृतसत्कपटप्राभृतप्राभृतेऽपि (११२ पत्रे) तथोक्तेः, तथैतद्ग्रन्थवोधितार्थसंवादो ग्रन्थान्तरा-
 दप्यगम्यः, तद्वयथा-"पूज्या इहा(अत्रार्थे) वदन्ति-यदा सांवत्सरिकं पञ्चम्यामासीत्तदा पाक्षिकाणि पञ्चदश्यां सर्वाण्यभूवन्" इति
 गीरानुशामनवृत्तौ पूर्वाचार्यकृतायां (२१ पृष्ठे), न चायं ग्रन्थकर्ता देवसूरिः पौर्णमिक इति वाच्यं, तत्रैव ग्रन्थे "साम्प्रतं चतुर्थी पर्युपणा
 ननचतुर्दश्यां पाक्षिकाणि पठन्ते" इति वाक्याच्चतुर्दश्यामेवैतस्य पाक्षिककर्तृत्वाभ्युपगमात्, न च "सालाहणेण रण्णा, संघाएसेण कारिओ
 मयं । पज्जोसवणचउत्ति, चाउम्मासं चउदसिए ।१।"इति तीर्थोद्गारादिग्रन्थप्रसिद्धगाथासम्मत्या अन्यः पाठः सम्यगाभातीति वाच्यं,

एतद्गाथाया मूलतया कल्पितेष्वपि तीर्थोद्गारादिष्वदर्शनात्, नहि निर्मूलमालम्बनं समालम्ब्य पाठान्तरकरणसमुद्यतो न हास्यास्पदं,
 न च जिनप्रभाचार्यैरप्येषा समालम्बिता इति वाच्यं, तत्पूर्ववर्तिकल्पविषमपदनिरुक्तकृद्दिनयेन्दुसूरिकृतं “वायणंतरे पुण नवसयतेणउणं”
 इत्येतत्पदव्याख्यानमुपजीव्य तैस्तत्पदव्याख्याने तथैव “तेणउयणवसएहिं” इत्यादिगाथाकदम्बकस्य लिखितत्वात्, नहि निरुक्तकारेण
 तद्ग्रन्थेषु गाथाः उपलब्धा भविष्यन्तीति वाच्यं, तथा सति तत्पूर्वकालवर्तिभिर्गीतार्थैः श्रीदेवसूरिभिश्चतुःपञ्च्यधिकैकादशशतवर्षविहित-
 त्रीचानुशासनवृत्तौ पञ्चदश्यां पाक्षिकाणि पूर्वोद्दिष्टनीत्या नोद्दिष्टानि भवेयुः, ततः श्रीहेमाचार्यगुरुभिः स्थानाख्यग्रन्थकारैरपि किञ्चि-
 त्गमधिकैकादशशतवर्षवर्तिभिः स्वग्रन्थे तथैव पाठो ग्रथितो, न दूष्यथायं, तेषामपि तत्समयवर्तिसर्वस्वसमयदर्शित्वात्, नह्येतस्य तदद्रष्टृत्वेऽपि
 निरुक्तकारस्य तद्द्रष्टृत्वं भविष्यतीति वाच्यं, तथा सति तदुक्तं “तेणउयनवसएहिं, समइकंतेहिं वद्धमाणाओ । पज्जोसवणचउत्थी, कालगसूरिहिं
 तो उदिया । ?” इति गाथां “वायणंतरे पुण नवसयतेणउणं इइ दीसइ” इति कल्पाध्ययनसत्कपदव्याख्यानव्यतिकरे कल्पकिरणावल्यां
 निशीघ्रनिर्दिशनेन किमिति तत्कर्त्ता निषेधितवान् ?, एतद्गाथायाः दुष्टत्वे विनयेन्दुसूरेस्तद्द्रष्टृतीर्थोद्गारादेरपि स्वमुखेनैव दुष्टत्वं
 स्पष्टीकृतमिति समायातोऽयं ‘मितो दुस्तटीतो व्याघ्र’ इति न्यायः, तस्मात्पयज तद्गाथानां तद्ग्रन्थेषु तेषां दर्शित्वं त्यज वा “नवसयतेणउणं”
 इति गाथायां दुष्टताभिसन्धिमिति प्रतिवन्दी, न च भवतोऽपि “सालाहणेण रण्णा” इति गाथाया अनङ्गीकारेण “नवसयतेणउणं” इति
 गाथोक्तार्थाङ्गीकारेण च समानेयं प्रतिवन्दीति वाच्यं, नास्माभिः “सालाहणेणे”ति गाथा सर्वतो निषिध्यते, किन्तु नहि निर्मूलप्रायया
 गाथाया पाठान्तरकरणं युक्तमित्युक्तं, एतन्मूलन्तु “विक्रमाकारिसपञ्चाशच्छतत्रयीमितवर्षे चतुर्दशीपक्षो बभूवे”ति केषुचिज्जूर्णपटावलीपत्रे-
 पूष्यते, सतश्चेता गाथाः केनचित्तपक्षीयेण गीतार्थेन कृता इति विभाव्यते, “चउमासगपडिकमणं पखिखयदियहंमी”ति वाक्येन साकं

सद्गच्छते चेत्थं, तथाच कालिकाचार्यैश्चतुर्दश्यां चतुर्मासकप्रतिक्रमणं कृतमित्यपि तेनैव लिखितमिति विभाव्यते, चतुर्दश्यां पाक्षिकत्वस्य
तत्पूर्वजेन पूर्वमेवकृतत्वात्, तथापि चतुर्दश्यां तदाचरितमायातं, शेषगीतार्थैस्तां व्यवस्थामनङ्गीकुर्वद्भिः श्रीकालिकाचार्याश्चतुर्दश्यां पाक्षि-
काणि चतुर्मासकाणि च 'चक्रु'रिति स्वोपज्ञशास्त्रेषु लिखिते इति, तत्त्वमत्र बहुश्रुतगम्यमिति, "नवसयतेणउण्ण"मिति गाथा तु मल-
शरिगच्छीयश्रीराजशेखरस्युरिणा पुरेव तदुक्तनिश्चयचूर्णीविसंवादरूपदोषापाकरणेन स्वकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धग्रन्थे (८२ पत्रे) शातवाहनप्रबन्धे
समर्पिता, तथाहि "श्रीवीरे शिरङ्गते ४७०वर्षे विक्रमार्को राजाऽभवत्, तत्कालीनोऽयं शातवाहनस्तत्प्रतिपक्षत्वात्, यस्तु कालिकाचार्य-
पार्श्वार्थपुण्यणामेनेनान्हा अर्वागानाययत्स शातवाहनस्ततोऽन्यः सम्भाव्यते, अन्यथा 'नवसयतेणउण्णि, समइकंतेहिं वीरमुख्खाओ । पज्जो-
मरणचउत्ती. कालगमूरिहिं तो ठविया ।२।'इति चिरन्तनगाथाविरोधप्रसङ्गात्, न च शातवाहनक्रमिकः शातवाहन इति विरुद्धं, भोजपदे
यहनां भोजत्वेन. जनरूपदे यहनां जनकत्वेन रूढत्वात्, इति शातवाहनचरित्र"मिति ध्येयं, भवत्पूर्वाचार्यैरपि स्थाने स्थाने तद्गाथोक्त-
भावाभ्युपगमेन सा समधिकं सम्मानिता, तत्र कुलमण्डनाचार्यकृते विचारामृतसंग्रहे तुर्यविचारे तथा कुलमण्डनकृतकल्पावचूर्णौ तथा रत्नशेखर-
गुरिकृतश्राद्धविधितृत्तौ तथा धर्मशोपमूरिग्रथितकालसप्ततिकाप्रकरणेऽपि भवद्भ्युपगते एतद्गाथायाः प्रामाण्यसमर्थनात्, सर्वपट्टावलीपत्रेषु
तथैवोपलम्बनाद्य सद्भूतैरेयं गाथा प्रतिभातीति ध्येयं, न च "आगमुत्ताणि पुण्णिमाण्ण" इति वाङ्मात्रान्केवलं सुहृद् एव निरन्तरं प्रत्याययि-
तव्या न वयमिति वाच्यं, श्रीच्याल्याप्रज्ञप्त्यां शंखाधिकारे (५५३ पत्रे) "परिख्वयं पोसहं पडिजागरमाणा विहरिस्सामो" इति, सूत्रैक-
देशच्याल्यायां (५५५पत्रे) "पसे-अद्धमासे भवं पाक्षिकं"इति पाक्षिकस्य पक्षार्द्धं व्याख्यानं, पक्षार्द्धश्च पञ्चदश्यामेवेति, अन्यच्च "तम्मि
य दिणे परिख्वयपट्टिकमणं साहूणं, तत्रो संखेण सयगाइसम्मुहं संलत्तं, जहा-अज्ज साहूणं परिख्वयं परं अम्हेहि पोसह्वयं न गहियं"

ल्यादि "त्रात्र भज पञ्चमा संगी" इति (२७५पत्रे) नवपद(प्रकरण)वृत्तिवाच्यमपि शंखाधिकारे समनुसरणीयं, न च प्रज्ञप्त्यां यद्यपि
 पाशिकगन्धेन परभारभिया अभयदेवाचार्यैश्चतुर्दशो पञ्चदशी वा न नामग्राहं न्ययमि, तथापि चतुर्थेकरणात्पाशिकशब्देन चतुर्दशैत्रा-
 नुसाम्यो पञ्चदश्यां नु पट्टापत्तिः स्यादिति वाच्यं, तस्य चतुर्दश्यामभक्तार्थकरणे नियमाभावात्, तथात्वस्य तस्मिन् पुरा भोजननिमन्त्रणा-
 म्युपगमेन भक्ताऽप्यङ्गीकारान्, तथा च न पट्टतपःप्रसङ्गः, पञ्चदशीपक्षनिक्षिप्तान्यदोषाणां भूतेष्टा(चतुर्दशी)पक्षेऽपि सदृशत्वं, तुल्ययोग-
 धेयान्, अथवा 'पक्षेऽर्द्धमासे भवं पाशिक'मिति व्युत्पत्त्या पञ्चदश्यापत्तिर्वैजलेपायिता, चतुर्दश्यामर्द्धमासत्वासम्भवात्, तथा "दिवसो
 पोगतो पञ्चो वदन्तो" इति पाशिकसूत्रे, एतच्चूर्णो "पोसहो-अष्टमिचउद्दसीसु उववासकरणं. सेसं कंठं" एतद्वृत्तौ च "दिवसो-दिनं,
 किं तिथः ? 'पौषः' परंरूपः तथा 'पक्षो'ऽर्द्धमासरूपो व्यतिक्रान्त" इत्येवम्भूतग्रन्थपद्धत्या चतुर्दश्याः पक्षाद्धर्षणः पार्थक्याभिधानमपि
 तिभाष्यं, तथा "पत्तित्वपोसहिपसु, कारेइ तवं सयं करोति य" इति व्यवहारसूत्र(भाष्ये)दशमोद्देशके (४३पत्रे), तद्वृत्तिः "पाशिके-
 ऽर्द्धमासपरिणि, पौषधिसु चाष्टम्यादिषु पर्वसु तपः कारयति स्वयमपि करोति चेत्यर्थः" । ननु चतुर्दश्यां पाशिककल्पनयाऽन्यस्यां चतुर्दश्यां
 पशान्तो भवत्येति विरक्षया सर्वमपि भवदुक्तमस्माभिः प्रत्युक्तमेवेति चेन्न, श्रीजंबूद्वीपप्रज्ञप्त्यां श्रीभूर्यप्रज्ञप्त्यां पञ्चदश्यामेव पक्षान्त-
 थरणान्, तथाहि-"एगमेगस्स णं भंते ! पण्णरसदिवसा, तं जहा-पडिवादिवसे वीयदिवसे जाव
 पण्णरसे दिवसे" इति (पत्र ?४७) पाठात्, तथा "पाडिवयवीयतइया, चउत्थी तह पंचमी य छट्ठी य । सत्तथिअठ्ठमीनवमी, दसमी एक्कारसी
 नेर । ?०३। वारसितेरसिचाउ-इसी य निठ्ठवणीया य पन्नरसी । किण्हंमि य जोण्हंमि य, एयाउ तिही मुणेपवा । ?०४।" इति ज्योतिष्करण्डक-
 यावपाष पञ्चदश्यामेव पक्षान्तः, तथा "जा सा चरमा रयणी" इति दशाश्रुतस्कन्धवाक्याचामावास्यामेव चरमरजनीत्वमवगम्यं, तथा

“अंतो पख्वस्त” इति पाक्षिकमूत्रे, तद्वृत्तिः “अन्तर्मध्ये ‘पक्षस्य’ चन्द्राभिधानार्द्धमासस्य मध्ये यत्किञ्चिद्वाचितं” इत्यादि, अत्रापि चन्द्रमासस्यार्द्धे पाक्षिकमुक्तं, चन्द्रमासस्तु पूर्णमास्यामेव स्यात्, यदुक्तं श्रीव्यवहारभाष्ये (प्रथमोद्देशके ६ पत्रे) “नख्वत्ते चंदे य उउ य, आइये य होइ-योयेवे । अभिवद्विए य एतो, पंचविधो कालमासो उ । १। ‘चंदेय’त्ति चन्द्रेण भवथान्द्र, युगादौ श्रावणे मासे बहुलपक्ष-पत्रिपद् आरभ्य यावत्पूर्णमासी परिसमाप्तिस्तावत्कालममाणश्चान्द्रो मासा, एकपूर्णमासीपरावर्त्तमानश्चान्द्रो मासः” इति तद्वृत्त्येकदेशः, तथा चन्द्रमासार्द्धे पञ्चदश्यामेव, तथा “पञ्चदश्यां यज्ञकालौ, पक्षान्तौ पर्वणी अपि” तथा “पूर्णमा पौर्णमासी सा” इत्यादि हेमाचार्य-वाक्यात्, ननु “पख्वस्त अष्टमी खलु, मासस्त य पख्वस्तं मृणेर्यं” इतिव्यवहारभाष्ये (पष्ठोद्देशके) व्याख्याने (४५ पत्रे) “अर्द्धमासस्य-पक्षस्य मध्यं-अष्टमी, सा खलु पर्व, मासस्य मध्यं-पक्षेण निर्वृत्तं पाक्षिकं, तच्च कृष्णचतुर्दशीरूपमवसातव्यं, तत्र प्रायो विद्यासाधनोपचारभावात्” इति श्रीमलयगिरिगिरासाक्षात्पाक्षिकत्व चतुर्दश्यामायातमेवेति चेन्न, अवसरानभिज्ञानात्, तथाहि—“विज्जानं परिवाढी, पवे पवे य देति भापरिया । मासऽद्धमासियाणं, पवं पुण होइ मज्झं तु । २५१।” इत्यनन्तरलिखितव्यवहारभाष्यगाथाप्रामाण्यात् आचार्याणां देवताद्यधिष्ठित-मन्त्रपरावर्त्तनकरणाधिकार एवात्रावगन्तव्यो, न प्रतिक्रमणादिपाक्षिककृत्यकरणावसरः, तथात्वे कृष्णचतुर्दश्यामेव मासमध्यत्वात्पाक्षिकत्वं एवात्र शुक्लचतुर्दश्यां, तत्र मासपर्यवसानत्वेन मासमध्याभावात्, तन्मध्यस्यैव पाक्षिकत्वेनाव्यानात्, दृश्यते च सर्वगच्छेषु शुक्लचतुर्दश्यामपि तथा व्यवहारस्तेनाग्नीकुरु पाक्षिकपदमत्राचार्याणां मन्त्रपरावर्त्तनमात्रकृत्यनिवेदकं, परिहर वा शुक्लचतुर्दश्यां पाक्षिकत्वाभिसन्धिमिति लाभ-विच्छनो मूलक्षतिरायातेति ध्येयं, ‘पक्षेण निर्वृत्तं पाक्षिक’मिति व्युपन्याऽत्र चतुर्दश्यां पाक्षिकं न भवेदेवं, किन्त्वमावास्यां, परं “तच्च कृष्णचतुर्दशीरूपमवसातव्य”मिति वाचयेन वृत्तिकृता कृष्णचतुर्दश्यामेव पाक्षिकपदमत्रोपचरितं द्रष्टव्यं, तन्मूलन्तु—“तत्र प्रायो विद्यासाधनो-

रणारभागा"क्षितेन दग्निं, विधासायनोपचारस्तु कृष्णचतुर्दश्यामेव स्यान्न शुक्लचतुर्दश्यां, तथैवाखिलजनप्रतीतेः, अत एव न शुक्लचतुर्दश्यां
 पाक्षिन्वप्यरदेश इति, तथा चतुर्दश्यां मासमध्यत्वे पूर्णिमायां च मासपूर्त्तरारभ्यैकस्मिन् पक्षे दिनचतुर्दशरुमन्यत्र तत्षोडशकमित्यपि
 ध्येयं, तथा चतुर्दश्यां पाक्षिन्वस्य वास्तवत्वेऽष्टम्यां पक्षमध्यता कर्हिचिदपि न स्यात्, अमावास्यान्तत्वेऽष्टम्यां मध्यता स्यादेव, न च
 भक्तोऽपि समानमेतदिति वाच्यं, अमदभिप्रायेण पाक्षिरूपदं कृष्णचतुर्दश्यां विधासायनोपचारार्थं सङ्केतितमिति नोक्तदोषवकाश इति,
 अपरं स्वरहारचूर्णिकाराभिप्रायेण "मासस्स मन्त्रं परिख्यं क्रिण्वपस्स रस चउदसीए विज्जासाहणोवयारो" इत्युक्त्या अमावास्यायां पाक्षिकं
 स्यात्. कृष्णचतुर्दश्यां तूपचारः, स च पूर्वसेवा भण्यते, जीवानुशासनवृत्तौ (२० पत्रे) श्रीदेवस्वरिभिस्तथैव समर्थनात्, तथाहि—“पूज्यास्तु
 यदनि उपचारश्चेन पूर्वसेवाऽत्र भण्यते, ततः कृष्णचतुर्दश्यां पूर्वसेवा नूतनमन्त्रग्रहणजपलक्षणा क्रियते, पाक्षिके च पञ्चदशीलक्षणे परिपाटीः-
 परारर्पणं विधीयते, इत्थं श्याख्याने पञ्चदश्यपि पाक्षिकं स्यात्, परिपाटी च घटते, शुक्लचतुर्दश्यां तु पूर्वसेवा न क्रियते इति सर्वजनप्रतीतं,
 कृष्णचतुर्दश्यां च सस्फुरो मन्त्रो भवत्यतस्तत्र पूर्वसेवेति" तद्ग्रन्थलेशः तदेवमेवम्भूतबहुशास्त्रसम्मत्या पाक्षिकाणि पञ्चदश्यामेव सङ्गतानीति
 नीतिः. तथाचारमत्परमगुरवः श्रीमदभयदेवाचार्याः "परिख्यचाउम्मासे, आलोयणा नियमसा उ दायवे"ति पञ्चदशपञ्चाशकसत्कदशम-
 गार्थकदेश्याख्यायां—“पक्षेऽर्धमासे भवं पाक्षिकं पर्व-पञ्चदशी चतुर्दशी वा, चतुर्षु मासेषु भवं चातुर्मासं पर्वैव" इति प्ररूपणात्पाक्षिकं
 चतुर्दश्यामाचरणया पञ्चदश्यां चागमाभिप्रायेणेति निजगदुरितरथा तैस्तथोद्दिष्टं न भवेत्, युगपद्दिनद्वय्यां पाक्षिकत्वासङ्गतेः, एतदाकूत-
 निधयस्तु श्रीमज्जिनवज्जभस्वरिविरचितद्वादशकुलकवृत्तौ (?७ पत्रे) "तदणु गउच्चिय मगो" इति द्वादशगाथाव्याख्यायां "तत्र यदुक्तं कुग्रहस्व-
 रूपाभिधानप्रस्ताये, यदुत 'पूर्णिमास्यामेव पाक्षिकादिप्रतिक्रमण'मिति, तद् यद्यागमोक्तत्वेनाभिधीयते तदा पर्युपणापर्वाऽपि पञ्चम्यामेव विधेयं

मात्, अथ तस्य चतुर्थ्यामाचरितत्वेन तच्चतुर्थ्यामेव तर्हि पाशिकाद्यपि चतुर्दश्यामेव, यतस्तैरेव गीतार्थैः कालिकाचार्यैश्चतुर्थ्यां पर्युपणा-
निर्वाहाय चतुर्दश्यामेव तदाचरितं, अन्यथा हि सिद्धान्ताभिहितस्य पञ्चकदशकस्य दशमपञ्चकस्यापरिपूक्तौ तच्चतुर्थ्यां न निर्वहेदिति विचारः,
तन्निदमेतत्पाशिकादिप्रतिक्रमणं चतुर्दश्यामेव कर्त्तव्यं, गीतार्थाचरितत्वात्, चतुर्थ्यां पर्युपणापर्ववदिति”दिङ्मात्रमिति गाथार्थः ९ । अथ
सर्वदाऽसदारम्भलग्नानां कुटुम्बव्यापारपारवश्यपङ्कनिमग्नानां भवोद्विग्नानां श्रमणोपासकानां चतुर्दश्यादिपर्वस्वेव पौषधकरणावकाशोऽस्तीति
युक्तं तेषां पर्वमु पौषधकरणं, परमन्यदाऽपि सति समवकाशे तद्ग्रहणं समीहितमेवेति सार्वदिकं पौषधग्रहणमायातमिति तन्मतिं प्रतिषेधयन्नाह-

उक्लिष्टसावयाण वि, नियधरवावारविप्पमुक्ताणं । पव्वेसु चेष पोसह-पडिमा समयंमि निदिद्धा । १० ।

ज्याज्या-‘उक्लिष्टसावयाणामप्या’स्तां मन्दसत्वानामुपासकानां, तेषां कुटुम्बव्यापारभारापसारणेन सर्वदाऽपि तदवकाशसम्भव इत्यपे-
सामर्थ्यादायातं, थावकाणामपि प्रतिमारूपोत्कृष्टधर्मप्रतिपत्त्योत्कृष्टत्वमवसेयं ‘पौषधप्रतिमा’मासचतुष्टयानुष्ठेयविशिष्टपौषधाभिग्रहविशेषः
‘ममये’ सिद्धान्ते ‘पर्वस्वेव’चतुर्दश्याष्टम्युद्दिष्टापूर्णाभासीलक्षणेषु दिनेषु ‘निदिष्टा’ प्रकाशितोपदेशद्वारेण विधिवादेन श्रुतधरैरिति कर्तुरूपस्कारः,
किं विनिष्ठानां तेषां ? ‘निजगृहव्यापारविप्रमुक्तानां’ प्राकृतत्वेन विशेषणपरनिपातनात् विप्रमुक्तनिजगृहव्यापाराणां, विप्रमुक्ता इव निशेष-
एदमारस्य पुत्रादिषु नियुक्तत्वेन विप्रमुक्तास्त्यक्ता गृहव्यापाराः यैस्ते, तेषां, निजगृहव्यापारविमुखानां हि परगृहव्यापारकरणं दूरापास्त-
मेवेति करणकारणाभ्यां सावधयोगविमुखत्वमिति भावः, अयम्भावः-सावकाशानामुपासकानां यदि सर्वदा पौषधग्रहणं श्रुतधराणामिष्टं
भवेत्तदा तैर्यास्यानं प्रतिपन्नपौषधप्रतिमानां तेषां पौषधव्रतमपि नामग्राहं गृहीततिथिषु नोपदिष्टं भवेत्, उपदिष्टं तु पर्वतिथिवेवेति,
नयाहि-“से णं चाउद्धसऽहमुद्दिष्टपुण्णमासिगीसु पडिपुण्णं पोसहं अणुपालेत्ता भवति”इति दक्षाश्रुतस्कन्धे, तथा “पोसहोववासनिरण”त्ति

सन्ध्यापादौ (१० पत्रे), तद्वृत्तिः "पौषग्रहोपवासो निरतः-भासक्तः पौषग्रहोपवासनिरतः (यः) मः. एवंविधस्य श्रावकस्य चतुर्थी प्रतिमेति
इत्थमः, अथमत्र मास-पूर्वप्रतिमापरोपवासस्य अष्टमीचतुर्दशमास्यापौर्णमासीप्याहारपौषवादिचतुर्विधं पौषं प्रतिपद्यमानस्य चतुरो मासान्
नारदकृत्तिं प्रतिमा भवतीति" तथा "पौसइत्ति-पौसइपडिमा तास्सख्वमिमं-पुषोइयपडिमजुओ, पालेइ जो पौसइं तु संपुणं । अठमि-
चउरमागु. चउरो मागा चउत्ति सा । १। आइमदाओ पुण्णिमाऽमावसाओ घेपंपति" इति पञ्चाशकचूर्णौ तद्वृत्तौ उपासकदशाष्टौ च.
तथा "होइ चउत्ती चउत्ति, अठमिमाइगु (दियहेगु) पवेगु" इत्यावश्यकवृद्धवृत्तौ (६४७ पत्रे) तच्चूर्णौ च, तथा "अठमीमाइपवेसु, सम्मं
पोगत्तामणं । गेगापुट्टाणनुत्तम्म, चउत्ती पडिमा इमा । १। व्याख्या- "अष्टम्यादिपर्वमु" चतुर्दशीपूर्णिमाऽमावास्यालक्षणेषु" इति ठाणावृत्तौ,
एवं सर्वत्र परंदेशे पौषग्रहणं प्रतिमाप्रतिपन्नानां श्रुतपरं दर्शितं, तेषां च सावकाशत्वं सर्वसम्मतमेव, तथाच निरवकाशानामिव सावकाशा-
नामपि परंदेशे पौषग्रहीकार इत्यङ्गीकार्यमिति तात्पर्यार्थः । १०। ननु यथा तृतीयश्राद्धप्रतिमां प्रतिपन्नस्य श्रमणोपासकस्य सामायिक-
ग्राहिणः श्रीगन्तापादवृत्तौ (१० पत्रे), "तदेवमप्रतिपन्नपौषस्य दर्शनव्रतोपेतस्य प्रतिदिनमुभयसन्ध्यं सामायिककरणं मासत्रयं यावदिति
वृत्तीया प्रतिमे"ति यास्यात्, तथाउपासकदशाष्टौ (१५ पत्रे) "वरदंसणवयजुत्तो, सामाइयं कुणइ जोउ संज्झासु । उक्केसेण तिमासं, एसा
गानाइयपडिमा । १।" इति पाठाच्च श्रीमदभयदेवाचार्यैः सन्ध्यासमये सामायिकग्रहणमादिष्टं, परमन्यदा तद्ग्रहणनिषेधाप्ररूपणेना 'निपिद्धमनु-
मन'मिति न्यायादुक्तकालादन्यदाऽपि तत्करणं तेषां शास्त्रान्तरसम्मत्याऽनियततया अनुमतमेव, तथा नियमितदिनेषु तन्नैयत्येनान्यदा तत्क-
रणप्रतिषेधाधरणादन्यदिनेऽप्यनियततया तदुपादेयमिति युक्तिं नियमितदिनान्यदिनेषु पौषग्रहणनिषेधकशास्त्रसम्मतिप्रदर्शनेनापाकुर्वन्नाह-

तस्सावस्सयतत्तत्थ-सावगपण्णात्तिगंथवित्तीसु । पंचासगचुण्णीए, पइदिणकरणे निसेहो वि । ११।

व्याख्या—‘आवश्यकतत्त्वार्थश्रावकप्रज्ञप्तिग्रन्थवृत्तिषु’ आवश्यकं च तत्त्वार्थश्रावकप्रज्ञप्तिग्रन्थ आवश्यकतत्त्वार्थश्रावकप्रज्ञप्तिग्रन्थास्तेषां
 या वृत्तयस्तास्तथा, ताम्, पञ्चाशकचूर्णौ च ‘तस्ये’ति पौषधव्रतस्य ‘प्रतिदिनकरणे’ प्रतिवासरं विधाने ‘निषेधोऽपि’ न केवलं तस्य
 प्रतिनियतदिवसेषु विधानमेव न्यवेदि, प्रत्युत प्रतिदिवसविधाननिषेधोऽपि समुपनिबद्धः, इत्यपि सामर्थ्यसमर्थितोऽर्थः, वर्तते इत्यनुवर्तनीयं,
 तत्रावश्यकवृत्तिर्पथा—“एतत् समणोवासगधम्मे पंच अणुवयाइं तिन्धि गुणवयाइं आवकदियाणि, चत्तारि सिख्खावयवयाणि इत्तरियाइं”
 इत्यावश्यकसूत्रं (८३८ पत्रे), अस्य व्याख्या—“अत्र पुनः श्रमणोपासकधर्मे, पुनः शब्दोऽवधारणार्थः, अथैव, न शक्यादिश्रमणोपासकधर्म.
 सम्पत्त्वाभावेनाणुव्रताद्यभावादिति, वक्ष्यति च ‘एतत् पुण समणोवासगधम्मे मूलवत्थु सम्मत्त’मित्यादि, पञ्चाणुव्रतानि-प्रतिपादितस्वरूपाणि
 त्रीणि गुणव्रतानि-उक्तलक्षणान्येव, यावत्कथिकानीति-सकृद्गृहीतानि यावज्जीवमपि भावनीयानि, चत्वारोति संख्या, शिक्षापदव्रतानीति
 शिक्षा अभ्यासस्तस्य पदानि-स्थानानि, तान्येव व्रतानि शिक्षापदव्रतानि, इत्तराणीति, तत्र प्रतिदिवसानुष्ठे द्वे सामायिकदेशावकाशिके
 पुनः पुनरुच्चार्ये इति भावना, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसाचरणीयाविति” (८३९ पत्रे), तथा
 “दिग्देशानर्थदण्डविरतिसामायिकपौषधोपवासोपभोगपरिभोगपरिमाणातिथिसंविभागव्रतसम्पन्नश्च (त० अ० ७-मू० १६), व्याख्या-कृतद्वन्द्वा
 दिगादपस्तैः ‘सम्पन्नः’ समृद्धः-संयुक्तः, चः शब्दः समुच्चयवचनः, प्रतिपत्ताणुव्रतस्यागारिणस्तेषामेवाणुव्रतानां दाढ्यापादनाय शीलोपदेशः,
 शीलञ्च गुणशिक्षाव्रतमयं, तत्र गुणव्रतानि त्रीणि-दिगुपभोगपरिभोगपरिमाणानर्थदण्डविरतिसंज्ञान्यणुव्रतानां भावनाभूतानि, यथाऽणुव्रतानि
 तथा गुणव्रतान्यपि सकृद्गृहीतानि यावज्जीवं भावनीयानि शिक्षापदव्रतानि-सामायिकदेशावकाशिकपौषधोपवासातिथिसंविभागाख्यानि
 चत्वारि, प्रतिदिवसानुष्ठेये द्वे सामायिकदेशावकाशिके, पुनः पुनरुच्चार्ये इति यावत्, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ,

न प्रतिदिवसं समाचरणीयां, पुनः पुनरष्टम्यादिपर्वतिथिष्वनुष्ठीयेते” इति तत्त्वार्थवृत्ति (द्वितीयविभागे ८८ पत्रे), तथा “तत्र प्रतिदिव-
 सानुष्ठेये द्वे सामायिकदेशारकाशिके पुनः पुनरुद्योगे इति भावना; पौषधोषवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयो, न प्रतिदिव-
 साचरणीयानिति” (पृष्ठ १८२) श्रायकमङ्गलवृत्तिर्हारिभद्रीया, तथा “एतत् उ साधनधम्मे, पायमणुद्ययगुणद्वयाई च ! आवकहियाई सिख्वा-
 यपाई पूण इत्ताई ति । १२१” पञ्चानकसूत्रं, “व्याख्या—‘एत्य’त्ति पुबभणिए ‘तु’सदो वित्तेसं करेइ, तहाहि-जइ धम्मे महद्वयाणि
 आरहियाणि ने भंति, एत्य पुण सावगधम्मे पायमणुद्वयाणि य गुणद्वयाई च जावज्जीवियाणि भवंति, पायगहणाओ पुण चाउम्मासाइ-
 फासपमाणेण वि भंति, सिख्वाययाणि पुण ‘इत्तरियाणि’ अप्पकालियाणि, तत्थ पइदिवसाणुद्वेयाणि सामाइयदेशावगामियाणि, पुणो
 पुणो उणारिउत्तंति चि भणियं होइ, पोसहोववासअतिहिसंविभागा पुण पतिनियतदिवसाणुद्वेया, न पइदिवसाणुद्वेया” इति पञ्चाशकचूर्णिः,
 एवं पञ्चाशकवृत्तिः (३० पत्रे) श्रीश्रीचन्द्रखरिचूतपडावश्यरवृत्तिरपि, तदेवमेवभूतप्रभूतग्रन्थपद्धतिपर्यालोचनेन पर्वान्यदिनेषु पौषधमतिषेध
 एवायाति, न च सामायिकव्रतस्योभयकालाद्वते धरणनिषेधः काप्यागमे समुपलब्धः, मत्स्यत (उत्तरार्धे ३०२ पृष्ठे) “जाहे खणिओ ताहे
 करेइ तो से न दजइ” इत्यावश्यकचूर्णिवक्तव्यतया ऋद्धिमाप्तानृद्धिमाप्तोपासकानां साधोः समीपे चैत्यगृहादिषु सामायिकग्रहणाक्षरो-
 पलब्ध्या चान्यदाऽपि तदङ्गीकारः शास्त्रकारैः प्रादुरकारि, न च प्रतिक्रमणस्योभयकालसमाचरणीयतया तत्सहगतत्वेन सामायिक-
 स्यायुग्मकालकरणीयत्वमायातमिति वाच्यं, “आवासयं कुणंतो नियमा करेइ” तथा “जत्थ वा निवावारो अच्छइ तत्थ सवत्थ करेइ
 सामाइयं” तथा “सामाइयं वा आवासयं वा करेइ” तथा “पच्छा सो इड्डिपत्तो सामाइयं काउण पडिकंतो वंदित्ता पुच्छति” इत्यावश्यक-
 चूर्णवृत्तिसंश्लेषकाङ्क्षिकास्यापि सामायिकस्य करणमनुसरणीयमिति बहुवाच्यमत्र ध्येयं, यस्तु (अर्थदीपिकाख्यायां श्राद्ध) प्रतिक्रमण-

सूत्रवृत्तौ (१६५ पत्रे) रत्नशेखरसूरिणा “ननु ‘पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसाचरणोयौ’ इति श्री-
 हारिभद्रीयावश्यकबृहद्बृत्तिश्रावकप्रज्ञसिद्धत्यादौ च साक्षादुक्तस्तन्निषेध इति वेत् ? अहो !! ग्रन्थकाराभिप्रायाभिज्ञता भवतः, नहीदं वचनं
 पर्वान्यदिनेषु पौषधनिषेधपरं किन्तु पर्वेषु पौषधकरणनियमपरं, यथाऽऽवश्यकवृत्त्यादौ श्राद्धपञ्चमप्रतिमाऽधिकारं ‘दिवैव ब्रह्मवारी, न
 तु रात्रौ’ इति वचनं दिवसे ब्रह्मचर्यनियमार्थं, न तु रात्रौ ब्रह्मचर्यनिषेधार्थं, अन्यथा पञ्चमप्रतिमाऽऽराधकश्राद्धेन रात्रावब्रह्मवारिणैव
 भाव्यमिति पापोपदेश एव दत्तः स्यात्” इत्याद्यक्षरैराक्षेपपूर्वकः परिहारः प्रकटितोऽस्ति, सोऽप्यविचारितकमनीयस्तद्यथा-न तावद्व्यमावश्यक-
 बृहद्बृत्त्यादाविमं पाठं भयदुक्तमुपलब्धवन्तो, येन किमपि विचारयामः, अतः कथमिवैतद्बृहद्बृत्त्यादौ तत्र तदर्थसाधनं साधोयः स्यात् ?,
 विना बोधारं विवाहोपकरणमेलक इव प्रत्युतोपहास्यनिबन्धनं, तदस्तित्वेऽपि नैतयोर्निषेधयोः साम्यं, तत्र तु “न प्रतिदिवसाचरणोया” इति
 पाठोऽत्र तु “न तु रात्रौ” इति पाठः, यदि “रात्रौ न ब्रह्मसमाचरणोय” इति पाठस्तत्र स्यात्तदा साम्यमपि द्वयोर्निषेधयोः स्यात्,
 न च तथा पाठोऽस्ति, तत्र तु (६४७ पत्रे) “दिया बंधयारि राती-परिमाणकडे अपोसहिष् । पोसहिष् रत्तिमि य, नियमेणं बंधयारी य।५।”
 इत्येवम्भूतः पाठोऽस्ति, तथा च न काऽपि क्षतिः, अपरं तथात्वे “पञ्चेषु पञ्जोसवियञ्चं. नो अपञ्चेषु” इत्यादौ निशीथचूर्णिकर्तुरपि
 पुण्यविधातभियाऽपर्वेषुपि पर्युपणाकारित्वमनुमास्यते, न चैतत्सद्गतमिति, तस्य पूर्वपक्षोत्तरपक्षसन्दर्भः कुशकाशावलम्बनप्राय एवेति मन्तव्यं
 इति गाथार्थः । ११। ननु भवतु तावदेतेषु ग्रन्थेषु नियमितदिनकर्त्तव्यता अन्यदिनेषु च निषेधः पौषधस्य परं चरितानुवादानुष्ठत्या नन्द-
 मणिकारोदायनावनिनायकयोः पर्वान्यदिनेष्वपि पौषधप्रवृत्तिः श्रूयते सच्छ्रावकजनविहितधर्मकार्यत्वेन च श्रुतमूलकत्वमप्यनुमास्यते तस्याः,
 तथाच पर्वान्यदिनेष्वपि तत्करणमायातमित्यारेकातिरेकतां निरस्यन्नाह-

प्राग् नन्दस्म उदा-यणस्म पण्णत्तिप् ण पण्णत्तं । जइवि य पव्वत्ति पयं, पयंपियं तहवि अन्नत्थ । १२।

पण्णत्त-पपरि चः पुनरर्थं न च भिन्नरतः, उदायनस्येव च योऽयने, 'ज्ञाने' इति पदकदेशे पदसमुदायोपचारात् ज्ञाताधर्मकथाङ्गे
 'उदाय' मन्नासो मणिहारधर्मोपागकस्य 'उदायनस्य' च धीतभयाधीनितुः शब्दस्य 'प्रज्ञप्त्या' मिति 'एकदेशविकृतमनन्यव' दिति
 नन्देन मन्नासोपकारागान्वापिकारे 'पर्व' इति पदं पर्वप्ररूपकवर्णसमूहात्मकं 'न प्रज्ञप्तं' न प्ररूपितं गण्यरेरित्यध्याहार-
 म्पारिगोर्ध्वमभिव्याप्त्याद्कः 'मज्झिमं' कौत्तिकनलिकान्यायेन मध्यस्यपर्वपदस्याग्रेऽप्यपिसम्बन्धात् पर्वपदमत्रापि कर्मत्रया योज्यं,
 'अन्तर' मन्नासोपकारेण मन्नासोः, भारार्थस्तर्यं- "तएणं नन्दे मणियारसेट्ठी अण्णया गिम्हकालसमयंसि जेठामूलंसि मासंसि अट्टमभत्तं
 पण्णत्ति २ णा पौण्ड्रमात्थाए जाव विहरति" इति ज्ञाताधर्मकथायां त्रयोदशाध्ययने (१७८ पत्रे) यद्यपि 'पर्व' इति पदं नास्ति तथापि
 "पण्णत्तिश्चिन्म इम्मि, भट्टमभत्तं पण्णत्तिं पण्णत्तिं । पौसहसालं पण्णत्तिं, पौसहमादाय वट्टइ य । १।" इति थावरुप्रतिक्रमणचूर्णै साशी-
 म्पेकादमनापि १३ पत्रिणित्थीरिणपमिहाचापठनायां नन्दमणिकारस्य पर्वदिने एव पौषप्ररूपणं, तथोदायनस्यापि "तएणं से उदायणे
 रावा भण्णया कणाइ पौसहमात्थाए" इत्यादिवाक्योक्त्या मन्नासोः (६१८ पत्रे) यद्यपि पर्वपदं न प्रत्ययादि तथापि प्राकृतप्राकृतोत्तराध्ययन-
 र्णोर्णो "तएणं से उदायणे रावा भण्णया कणाइ पौसहसालाए पौसहिए एणे अवीए पखित्तयं पौसहं पडिजागरमाणे विहरइ" इति वाक्येन
 पाणिकार्या पर्वप्रायां पौषः समुद्धोषितो बुधैः, एवमन्वेष्वपि प्राक् मपञ्चितशास्त्रेष्वन्वेष्वप्यमिति, तथा च नन्दोदायनयोरपि उक्तग्रन्थ-
 न्यायेन पर्वपौष पौषप्ररूपणं, किञ्च न श्रुतं ? भवता धर्मकीर्त्युपाध्यायस्य "कइयाचि पखित्तयं, पौसहं निवी लेइ वीयभयसामी ।

१ "धीमो-अपेण-इति च १३ पत्रे समुदायोपचारात् मन्नासोपकारेण" इति प्रत्यन्तरे ।

रयणीश्चरमजामे, मुहलेसो इय विचितेई ॥८०॥” इतिवाक्यं स्वोपहसङ्गाचारवृत्तौ, येनैवमाक्षिप्तवानिति दिक् ॥१२॥ नन्वास्तां नन्दो-
 दायनदोरुक्तव्यवस्थया पर्वतिथिषु पौषधग्रहणं, परं नन्दकृतदिनत्रयात्मकपौषधस्यापर्वण्येव निष्ठा समभूततो मधुनि विपसम्पृक्ते मधुनो
 विपपक्षनिक्षेपोपाख्यानेनेदमस्मद्दुपन्यरतनन्दोदाहरणमद्यापि बाधावहमेवेति विवक्षोर्वासनां निर्वासयन्नाह-

अण्णत्थ कयचउद्दसि-रयणीपोसहत्रयस्स नंदस्स । तिण्हावुत्तेत्ति तओ, पव्वेच्चिय तस्स निष्ठा वि ॥१३॥

व्याख्या-‘अन्यत्र’ पुनः शास्त्रान्तरे यद्यपि श्रावकप्रतिक्रमणचूर्णौ “तद्यदिणे रयणीए तस्स ति(ण्हा)स्सा दुस्सहा कहवि जाया”
 इति वाक्येन स्थूलन्यायेन पर्वदिनगृहीतपौषधात्पर्वविदेकताविधुरे तृतीयदिने पिपासा तस्य प्रादुरामीदिति विन्यस्तं, तथापि
 पश्चादिर्वाकादशशतमितसंबद्धत्तमानैकेशगच्छीयककुदाचार्यसन्तानीयोपाध्यायश्रीयशोदेवकृतायां नवपदप्रकरणवृत्तौ (५४ पत्रे) “अन्यदा
 च वैलोक्यवान्धवे भगवति सिन्धुविषयमुदायनराजश्रावकस्य भ्राजनाथं गतवति नन्दमणिकारश्रावको ग्रीष्मचतुर्दश्यां पौषधिको बभूव,
 अस्तङ्गते रवौ विहितः सायन्तनसन्ध्याऽऽवश्यकविवेधैर्मध्यानरतस्य चास्य कस्याश्चिद्द्वेलायां पिपासा वेदना प्रादुरभूत्, ततस्तया बाध्यमान-
 श्रिन्यामासे” इति वाक्येन ‘नन्दस्य’ नन्दमणिकारस्य कृतचतुर्दशीरजनिपौषधत्रयस्य ‘तृपा’ पिपासा ‘उक्ता’ प्ररूपिता, उपलक्षणाद्बुद्ध्याऽपि,
 ‘तत’स्तस्माद्धेतोः पर्वण्येव ‘तस्य’ पौषधत्रयस्य ‘निष्ठाऽपि’ परिपूर्णत्वं समभूत्, तथाच ‘नन्दस्य’ पर्वण्येव पौषधग्रहणनिष्ठे समुपदिष्टे, इति
 सर्वं मुस्यमिति गाथार्थः ॥१३॥ ननु भिन्नकर्तृकग्रन्थद्वयसम्मत्या पौषधत्रयस्यादावन्ते च पर्वदिने प्रत्येकं साधुसन्दर्शिते मध्यस्थदिनस्याद्यापि
 पर्वत्ये किञ्चित्पृष्ठव्यमप्यस्ति, परं चतुर्दशीदिनात्पूर्वपक्षाभावात् तृतीयपौषधस्य चतुर्दश्यां समाप्तिः पर्वणि च प्रारम्भ इति महद्वैपरि-
 त्यमाभाति, तेनोभयोरपि शास्त्रकारयोरन्योऽन्यं संवादिता विशंशुलेति, कथमेतयोः समाधानमाधेयमिति पूर्वपक्षिसत्कमाक्षेपं परिहरन्नाह-

तस्य अभक्तदुर्गं सो, पुव्वमपव्वेसु कासि पव्वदिणे । पोसहवयं ति नज्जइ, पुव्विं पव्वस्सऽणुवलंभा । १४ ।

ध्याय्या-‘तत्रे’ति पूर्वोक्तप्रश्ने प्रतिविधीयते इति योज्यं, ‘स’ नन्दमणिकारः ‘पूर्व’मिति पर्वदिनापेक्षया पुरा ‘अपर्वणो’ पर्वव्यतिरिक्त-
दिनयोः ‘अभक्तद्विक’मुपनासद्वयमकार्षीत्, पर्वदिने तृतीये पौषधव्रतमकार्षीत्, इति ‘विज्ञायते’ऽवगम्यते, तत्र हेतुमाह-पूर्वं पर्वणो
‘अनुपपन्नात्’ अनुपलब्धेः, अपम्भावः-नवपदप्रकरणविवरणकारेण चतुर्दश्यां पौषधव्रतं पिपासा च दर्शिता, प्रतिक्रमणसूत्रचूर्णिकृता तु
पर्वणि पौषधग्रहणं तृतीयदिने पिपासेति प्रोक्तं, ततश्चतुर्दशीतः पूर्वदिनद्वये पर्वान्तरस्याभावात्. सति पर्वणि पूर्वपौषधकल्पनेति. समधि-
गम्यते च प्रतिक्रमणचूर्णिकृतोऽपि तिथिनामग्रहणाभावेऽपि पर्वण्येव पौषधग्रहणमभिमतमिति, पर्वं तु नवपदवृत्तिकृता चतुर्दशीति नामग्राहं
एहीत्, ततः परांपर्वविचारविधुरं उपनासद्वयं. अष्टमान्यथाऽनुपपत्त्या. पूर्व कृत्वा चतुर्दशीपर्वणि पौषधव्रतं तेन कृतमिति, तथाच मध्यमदिने
परांपर्वविचारणाऽपि दत्तप्रत्युत्तरा, तृतीयदिनोदन्त्या(तृपा)निरूपणन्तु उपवासद्वयानुविद्धचतुर्दशीरूपतृतीयदिनापेक्षया मन्तव्यमिति युक्ति-
लेखः, तथाचास्मत्प्रांचः श्रीजिनपालो(श्रीमवोपचन्द्रो)पाध्यायाः सन्देहदोलावलीबृहद्बृत्तौ (५८ पत्रे) “जेठामूलमासंसीति-ज्येष्ठपूर्णि-
मायामष्टमे भाते तृतीयदिवसे पर्वण्येव त्रिदैवसिके प्रतिमान्तरात्रौ कायोत्सर्गवत् पौषधस्य सम्भवात् कथं नन्दमणिकारस्य दृष्टान्तेन पौषध-
स्यापराधिष्ठानता ?” इति ध्येयं, न च भवत्पूर्वजैः सह नवपदवृत्तिकृतः पूर्णिमाचतुर्दशीदिनकृतपौषधत्वे महान् विरोध इति वाच्यं, उभयत्रापि
पर्वदिनतसाधर्म्यादिविरोध एवेति गायार्थः । १४। ननु तेषामियं मतिः सुन्दरैव, परं प्रतिक्रमणचूर्णिशास्त्रे पौषधग्रहणदिनात्तृतीयदिने तृपा
प्रतिपादिता, उपवासद्वयापेक्षया तृतीयदिनत्वं तु काल्पनिकं, तेन नवपदवृत्तिकृदुक्तचतुर्दशीदिनाविपर्यासेन पर्वदिनद्वयपुरस्सरं काचि-
त्पौषधव्यवस्था विधेयेति परोक्तं परोक्त्या समर्थयन्माह-

जेठामूले वारसि-दिणाओ सव्वाणि जेण पव्वाणि । पव्वेसु तेण पोसह-गहणं तस्सासि इयं अन्ने । १५ ।

व्याख्या-‘अन्ने’ इति केचन विवेचका इति आहुरित्यध्याहार्यः ‘तस्ये’ति नन्दमणिकारस्य ‘तेन’ हेतुना पौषघग्रहणं पव्वेसु ‘आसीत्’ इत्युच्यते “यत्तदो(र्नित्याभि)सम्बन्धात्” तेनेति कुतः?, ‘येन’ कारणेन ‘ज्येष्ठामूले’ ज्येष्ठमासे द्वादशीदिनात्सर्वाणि पर्वाणि सन्ति, शास्त्र-सम्मत्या कल्याणकानामपि पर्वरूपत्वात्, अयमत्र भावः-चतुर्दश्यापेक्षया पुरां दिनद्वयी द्वादशीत्रयोदशीरूपा, ततो ‘ज्येष्ठामूलमासे’ ज्येष्ठ-सितपक्षे द्वादश्यां श्रीसुपार्श्वस्य जन्म त्रयोदश्याञ्च श्रीसुपार्श्वदीक्षा चतुर्दशी तु पर्वेति पर्वत्रयं वृत्तं, तथाच द्वादश्यां पौषघात्रीकारात् पूर्णिकाराभिप्रायेण पर्वणि पौषघग्रहणं त्रयोदश्यां पर्वभूतार्यां द्वितीयं चतुर्दश्यां तृतीयं पौषघग्रहणं, नवपददृश्यभिप्रायेण रात्रौ च तृषातिरेकः, इति नैकोऽपि दोषः, न चैकादश्यां पर्वत्वेन प्रसिद्धार्यां प्रथमपौषघग्रहणं, द्वादश्या अवमत्तित्वेन त्रयोदश्यां द्वितीयं, चतुर्दश्यां पर्वत्वेन तृतीयं तदिति द्वयोरपि शास्त्रयोः समं समाधानमिति वाच्यं, ज्येष्ठे सिद्धान्ताभिप्रायेणावमत्तित्थेरेवाभावात्, “सति धर्मिणि धर्मचिन्ते”ति न्यायात्कथं द्वादश्या असत्त्व(अवमत्व)मायातं?, तथाहि-“भद्रवयकचित्त्यपोसे, फग्गुणवइसाहमासआसाढे । एयाउ पढंति तिही, नूर्ण एएसु मासेसु । १।” इति ज्योतिष्करणकवाक्यप्रामाण्यात्, तथाच नैतत्समाधानं साधीय, इति सर्वं समञ्जसं । १५ । ननु नन्दमणिकाराधिकारे पर्वदिनानुगता पौषधव्यवस्था सा(धु)ध्वी व्यवस्थापिता, परं विपाकश्रुतोपश्रुतमुखविपाकीयाद्याध्ययनाधीतमुवाहोः पौषघत्रये किमालम्ब-नमालम्बनीयमिति विवक्षुं पूर्वपक्षिणं शिक्षयन्नाह-

तहय सुवाहू चाउ-इसाइपव्वेसु अण्णया कासी । अहमजुओ य पोसह-मिय वुत्तं सुहविवागम्मि । १६ ।

व्याख्या-‘तथाचे’ति पुनर्यथा नन्दोदायनौ तथा सुवाहुरपि ‘चतुर्दश्यादिपर्वसु’ चतुर्दश्याद्यष्टस्युद्दिष्टापौर्णमासीरूपोत्सवदिनेषु ‘अन्यदा’

कस्मिंश्चित्काले 'अष्टमयुतः' अष्टमेन-समयसंज्ञयोपवासत्रयेण युतः सहितः, प्रत्याख्याताष्टमतपा इत्यर्थः, 'पौषधं' पौषधत्रयं 'अकार्षीत्' चकार इति 'मुख्यविपाके' मुख्यविपाकीयप्रथमाध्ययने 'उक्तं' कथितमिति, तथाहि "तत्रैतं से सुबाहुकुमारे अण्णया कयाई चाउद्दसऽठ्-मुद्धिट्टुण्णमासिणीम् जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ रत्ता पोसहसालं पमज्जइ रत्ता उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ रत्ता दम्भसंधारं संगरइ रत्ता दम्भसंधारं दुख्खइति रत्ता अठ्ठमभत्तं पगिण्हति रत्ता पोसहसालाए पोसहिए अठ्ठमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे २ विहरइ" इति गुरुरविपाकीयाद्याध्ययने (२३ पत्रे), तथाच सिद्धान्ते सुबाहुकुमारस्यापि पर्वदिने एव पौषधग्रहणमुपदिष्टमिति भावः । १६। ननु समवसितमेवतत्तस्य पर्वदिने पौषधग्रहणं, परमग्रेतनदिनद्वये का पौषधग्रहणव्यवस्थेति असाधितायां दिनद्वयव्यवस्थायां तत्साधितमप्यसाधितमाप्यं, व्यभिचारसाङ्ख्यात्, इति पूर्वपक्षिविधायं तद्व्यवस्थामाह-

तत्थ य परंपराए, सव्वेसिं धम्मगच्छगीयाणं । एगदिणाओ पुरओ, पोसहगहणं पुणोऽण्णुमयं । १७।

व्याख्या- 'तत्र चे'ति पौषधदिनद्वयपर्वव्यवस्थायां 'परम्परायां' शिष्यप्रशिष्यादिप्रणालिकारूपायां 'सर्वेषां' समस्तानां 'धर्मगच्छगीतानां' धर्मप्रधानाः- न तु कदाग्रहप्रस्ताः-ये गच्छाः-साधुसमुदायरूपास्ते धर्मगच्छास्तेषु ये गीताः-गीतार्थाः-सूत्रार्थविदस्ते तथा, तेषां धर्मगच्छगीतानां 'एकदिनात्' एरुस्मादिनात्पुरतः बहुपौषधकर्तॄणां 'पुनः पौषधग्रहणं' द्वितीयादिदिनेषु पुनः पौषधाचरणं 'अनुमतं' यांछितं-इष्टमिति यावत्, अयम्भावः-पौषधत्रयं विधित्सुर्दिनमेकं पौषधं कृत्वा पुनर्द्वितीये दिने पौषधं पुनस्तृतीयेऽहनिपौषधं विदधाति, न तु सकृद्ग्रहीतं दिनत्रयादिकमनुवर्त्तयतीति सर्वगच्छीयगीतार्थानामभिमतं, सामायिकस्योत्कृष्टतोऽप्यष्टमहरावस्थितेरेव सर्वसम्मत्त्वात्, "यदुक्तं सामायिकाधिकारे 'जाव नियमं पञ्जुवासामि' इति, नियमश्च जघन्यतो मुहूर्त्तमानः, उत्कृष्टतो अहोरात्रमानकालः" इति श्रीश्रीचन्द्र-

युगपदप्रतिष्ठापणमुत्तरी, पौषधस्तु सामायिकाविपुतः, तत्समाप्तौ च तस्यापि समाप्तेः, तेनैकदिनमेव पौषधोच्चारणस्थितिः, द्वितीयदिने तु पुनरुच्चारणे कृते एव स्यान्नैतरथेति दिक् । १७। ननु कथमेवमवसितमिति मतिभ्रान्तिं निरसिसिपुराह-

देवसियाहोरत्तिय-रत्तियभेएहि पोसहो तिबिहो । जं उच्चारंति नवा-ऽहोरत्तदुगाइमाणेणं । १८।

व्याख्या-‘जमि’ति यस्मात्कारणात्‘पौषधः’ पौषधव्रतं ‘दैवसिकाहोरात्रिकरात्रिकभेदेन’ दिवसे भवो दैवसिक, अहश्च रात्रिश्च अहोरात्रं. अहोरात्रेण निवृत्तः अहोरात्रिकः, रात्रौ भवो रात्रिक, दैवसिकश्चाहोरात्रिकश्च रात्रिकश्च दैवसिकाहोरात्रिकरात्रिकास्ते च ते भेदाश्च ते तथा. तैस्त्रिविध उच्चारयन्ति सर्वेऽपीति शेषः, ‘नरे’ति नैव ‘अहोरात्रद्विकादिमानेन’ अहोरात्रस्य द्विकं अहोरात्रद्विकं, तदादियन्मानं तेन अहोरात्र-द्विकादिमानेन, अपम्भावः-शास्त्रेऽपि पौषधे त्रैविध्यमेव, तथाहि-“पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेइ”त्ति-प्रतिपूर्णं इत्यहोरात्रं यावत्” इति तृतीयांशे तृतीयाभासाधिकारे (२३७ पत्रे), अन्यत्राप्येतत्पदव्याख्यायामयमेवार्थः, तथा चोत्कृष्टपौषधस्याहोरात्रमानतैवोक्ता, तथा “पोसहं दृष्टो पस्त्वं, एगरायं न हावए” इत्यत्र “रात्रिग्रहणं च दिवा व्याकुलतया कर्तुमशक्नुवन् रात्रावपि पौषधं कुर्यात्” इत्युत्तरा-प्ययनवास्यमामाप्त्वाद्रात्रिपौषधस्यापि ग्रहणं सङ्गृहीतं, एतत्पदापेक्षया सर्वगच्छव्यवस्थया दिवसपौषधग्रहणमपि ध्येयं, एवञ्च सर्वैर्गीतार्थै-र्देवसिकादिभेदेन त्रिधा पौषधव्रतमुच्चार्यते, न च दिनद्वयादिप्रतिबद्धं तत्केनापि श्रुतेन बोध्यते नापि केनापि साध्यते इति भावार्थः । १८।

ननु साम्प्रतं पुरुषपरम्परया पौषधस्य युगपदिद्वयत्रयाद्युच्चार्यता नोपादेया तदानीन्तु तथा समुपादेया भविष्यतीति यद्भविष्यवाच्यं दूषयन्नाह-

संपइ परंपराए, जइ जुगवं तं वयं न गहियव्वं । ता नूणं पव्वेच्चिय, पोसहगहणं मयं तस्स । १९।

व्याख्या-‘साम्प्रतं’ नीतव्यवहारव्यवहरणावसरे ‘परम्परया’ पूर्वाचार्यादिक्रमेण ‘तद्व्रतं’ प्रस्तावात्पौषधार्थं ‘युगपदे’ककालं दिन-

व्य्यादितया न 'ग्रहीतव्यं' नाङ्गीकार्यं, 'यदी'ति पूर्वपक्षिपक्षोद्बोधः, पूर्वन्तु तद्युगपद्ग्राह्यमासीदेवेति हृदयं, 'ता'तर्हि 'नूनं' निश्चितं
 पश्येत् पौषग्रहणं 'तरस्य' सुवाहो'र्षत'मभीष्टं। अयम्भावः—यदीदानीमेव तद्द्वयाद्युपादानवैधुर्यं तदा तवाभिप्रायेण तदानीं तदानीन्तनो-
 पापकानां तथैव तदासेय्यमासीदित्यायातं, तथाच स्वमुखेनैव मुखेन देवानुप्रियेण भवता पर्वण्येव तस्य पौषग्रहणं सम्मानितं, अपर्वणि
 तद्ग्रहणनिषेधयायातः, एवञ्चानायासेन सिद्धं नः समीहितं, अस्माभिरपि पौषधस्यापर्वणि ग्रहणमेव निषिध्यते, न तु पौषधिकस्यापर्वण्य-
 वस्थानमपि, साम्प्रतं तथा व्यवहारात्, भवताप्यपर्वणि पौषधग्रहणं साध्यते, न तु पौषधिकस्यापर्वण्यवस्थानमपि, सिद्धसाधनात्, तथा-
 नेष्टापत्तिरस्माकं, परं पूर्वोच्यते परम्परयोर्विरोधो दुर्द्धरः, सम्प्रदायस्यापि शास्त्राचारानुयायित्वादिति तत्त्वं । १९। नन्वस्य युगपत्पौषधग्रहणे
 पूर्वोक्तद्वौषोद्भावनाद्भिन्नभिन्नपौषधत्रयग्रहणे च शास्त्रसम्मत्यभावात्सूत्रे च "पोसहं पडिजागरमाणे विहरइ" इति पाठेन 'पौषध'मित्यनेनैक-
 (यचनेनैक) व्रतबोधोपात्तित्वं दुरुपपादं, इति "इतो दंदशूक इतोऽन्धकूप" इति न्यायेन पक्षद्वयं दुस्साधमिति वादिनि प्रतिवादिनि तद्व्यवस्थामाह-

अम्हाण संपयाए, काऊण य सो अभत्तदुगमेव । अहमजुत्तो पोसह-चयं च पव्वे अकासि त्ति । २०।

व्याख्या—अस्माकं 'सम्प्रदाये' गुरुक्रमे इति वर्त्तते इति क्रिया योज्या, इतीति किं?, 'सं'सुवाहुः 'अभक्तद्वयमेव' उपवासद्वयमेव-
 न तु पौषधद्वयं, पौषधकारणानामुच्चारणस्थण्डिलप्रतिलेखनादीनां पर्वदिन एव प्रतिपादनात्, 'कृत्वा' विधाय 'पर्वणि' चतुर्दश्याष्टम्याद्यन्य-
 तरस्यां तिषीं 'पौषधत्रयं' पर्वदिनानुष्ठेयाभिग्रहविशेषं 'अकार्षीत्' करोतिस्म, किं विशिष्टः? 'अष्टमयुक्तः' अष्टमेन श्रुतप्रसिद्धेन तपसा
 पुक्तोऽष्टमयुक्त इति गायार्थः । अयम्भावः—सुवाहुश्चतुर्दश्यादिपर्वणः पुरा पश्चाद्वा दिनद्वये पौषधद्वयविधाने शास्त्रसम्मत्यभावात् युगपत्त्रया-
 नङ्गीकारात् पर्वणः पुरा अभक्तद्वयं विधाय पर्वणि अष्टमयुतः पौषधमकार्षीदिति, नन्वष्टमस्य प्रथमदिन एवाङ्गीकार्यत्वात्प्रान्त्यदिने कथ-

मष्टमाहोकारकृत्त्वं तस्येति चेन्न, तृतीयदिनेऽष्टमस्यागमेऽङ्गीक्रियमाणतया स्वीकारात्, तथाहि "तएणं से वरुणे णागणत्तुए अण्णया
कयाइ रायाभियोगेण गणाभिओगेण वलाभिओगेण रहमुसलेणं संगामे आणत्ते समाणे छठ्ठमत्तिए अट्टमभत्तं अणुवट्टेति, अट्टमभत्तं अणु-
वट्टेत्ता कोडुवियपुरिसे सहावेति" इत्यादि प्रज्ञप्त्यां सप्तमशते नवमोद्देशके (३२० पत्रे) तथा (१७१ पत्रे) "तेणं कालेणं तेणं समएणं
अहं गोयमा ! छठ्ठमत्यकालियाए इकारसवासपरियाए छठ्ठं छठ्ठेणं अणिल्लिखत्तेणं तवोकम्भेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे पुवाणुपुवि
चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे जेणेव सुसुमारपुरे णगरे जेणेव असोगवणसंडे उज्जाणे जेणेव असोगवरपायवे जेणेव पुढविसिलावट्टए तेणेव
उवागच्छामि रत्ता असोगवरपायवस्स हेत्ता पुढविसिलावट्टयंसि अट्टमभत्तं पणिण्हामि, दोवि पाए साहट्ट वग्धारियपाणी एगपोग्गलणिविठ-
दिठी अणिमिसनयणे ईसीपभारगएणं काएणं अहापणिहितेहिं गत्तेहिं सविदिएहिं गुत्तेहिं एगराइयं महापडिमं उवसंपज्जित्ता णं विहरामि"
इति प्रज्ञप्तिसूत्रानुसारेण तृतीयदिने अष्टमग्रहणं, एकरात्रिकमहाप्रतिमायास्तु तथा विधेयतयैव सस्वमवसेयमिति, तथा "अण्णे भणंति-एवं
चित्तेयं-किं मए पच्चरुत्वातं ?, जइ आवस्सगमादियाणं जोगाणं सक्केति संघ(सं)रणं काउं ता अभत्तं ववसति, असक्केतो पुरिमट्टा-
यंचिलेगट्टाणं, असक्केतो निदिगइयं, असक्केतो पोरुसिमाइ विभासा, अह चउत्थभत्तिओ छठ्ठं ववसइ छठ्ठमत्तिओ अट्टममिच्चाइ विभासा"
इत्यावश्यकचूर्णो (उत्तरार्द्धे २६४ पृष्ठे) प्राभातिकप्रतिक्रमणाधिकारोऽपि विभाव्यः, तथा "जइ से आवस्सयमादिया जोगा न परिहायंति.
पारणगदिवसे एको वि घासो न लद्धो. ताहे छठ्ठं करेउ, छठ्ठपारणे वत्तीसादि. जाव घासो वि न लद्धो ताहे अट्टमं करेउ" इति
निशीयचूर्णो (मो० भं० लि० पु० ७७९ पत्रे) पञ्चदशोद्देशके, तथा "तंमि पारणदिवसे सवहा अलभ्यमाणे छठ्ठं करेउ, मा य अणेसणीयं
ध्वंजउ" इति निशीयचूर्णो पीठिकायां च (शी० भं० लि० पु० ६८ पत्रे) ज्ञेयं, किञ्च "अट्टमभत्तिए पोसहं पडिजागरमाणे २ विहरति"

इति विपाकश्रुतपाठात् 'अष्टमभक्तमस्यास्त्वोत्पष्टमभक्तिः' इति विशेषणं सुवाहोरेव, न पौषधस्य, अष्टमभक्तिकत्वं तु तृतीय एव दिने
 स्यात्प्राग्वह, इतरथा अष्टमभक्तिकस्य मुनेः प्रथमदिनेऽपि अष्टमभक्तत्वात् दशाष्टमाध्ययनोक्ततृतीयदिनप्रायोग्यपानकरणमेवोपादेयं
 भवेत्, न पण्यचतुर्थप्रायोग्यपानकानि, अनिष्टञ्चैतत्, सर्वेषामपि विदुषां तथैष्टत्वात्, तथा विकृष्टभक्तिकस्यापि साधोः प्रथमदिनेऽपि
 उष्णरिक्तमेवोपादेयं स्यात्, नोत्सेदिमादिकमित्यपि ध्येयं, असङ्गतञ्चैतत्, तृतीयदिनादुपर्येव तस्य वैकृताऽधिष्ठितत्वेन शेषपानकानामपेय-
 तथाऽऽभ्रातात्, तथाच दशामुत्रं "विकृष्टभक्तियस्त भिखुस्त रूपइ एगे उसिणवियडे" इति, किञ्च युगपदष्टमप्रत्याख्याने प्रथमदिने चतु-
 र्निपाहारपरिहारिणोऽन्ययोस्तयोः पानकाहारकर्तुरष्टमप्रत्याख्यातुराद्यदिने कथं प्रत्याख्यानं भवेत्?, तथा अष्टमप्रत्याख्यातोपासकः पाण्पा-
 सिकतपमिन्तनावसरे आद्यदिने अष्टमं कर्तुं शक्नोमीत्युक्तां सत्यां द्वितीयेऽन्दि किं तपः कर्तुं शक्नोमीति ब्रूयात्?, तथा प्रथमेऽन्दि अष्टमभक्तं
 प्रत्याख्यामीत्युक्तावहीक्रियमाणायां एकाभक्तार्थकर्तुः "सुरे उगए चउत्थभत्तं पच्चख्वामी"ति प्रत्याख्यानपाठपठनप्रसङ्गः, पठ्यते च "सुरे
 उगए अभभत्तं"मित्यादि, आवश्यकमूत्रे (८५३पत्रे) तथैवोपलब्धेश्च, तथाच पष्ठाष्टमादिप्रत्याख्यानेष्वपि "सुरे उगए अभभत्तं पच्चख्वामि-
 मी"ति पाठो वाच्यो, न "छठभत्तं पच्चख्वामी"ति पाठः, पष्ठाष्टमादीनान्तु सङ्केतमात्रत्वात्, तथाऽऽद्यदिने युगपदष्टमप्रत्याख्याने दिनान्तर-
 योः किं प्रत्याख्येयं स्यात्?, पानकोचारे तु अभवते चतुःस्थानताहानिप्रसङ्गः, यदुक्तं "पदमंमि चउत्थाई, तैरसवीयंमि तइयपाणस्त ।
 देसावगासतुरिण" इतिप्रत्याख्यानभाष्ये, तथा युगपत्प्रत्याख्यातुर्दिनत्रयेऽप्येकदिनप्रत्याख्यानभङ्गे सर्वप्रत्याख्यानभङ्गप्रसङ्गश्चेति बहुप्रष्ट्य-
 मशालं प्रसङ्गेन, न च चतुर्दश्यादिषु पौषधं विधाय तदनु दिनद्वयेऽपि तदङ्गीकारेणाष्टमत्वं स्पष्टमेवास्य स्यात्, किं कल्पनागौरवेणेति
 वाच्यं, तदा सति पूर्णिमाऽमावास्ये कल्पान्तेऽपि तस्याष्टमं न घटामाटीकते, चतुर्दश्यां भवदभिप्रायेण पाक्षिकत्वेनाभक्तकरणावश्यकत्वेन

दशमत्वमेव स्यात्, अस्मदभिप्रायेण तु सर्वं समञ्जसं, न च नन्दाधिकारे कथमित्यमेव नोरुरीक्रियत इति वाच्यं, इष्टापचेरस्मत्पूर्वजानां
 तथैवाभिप्रायात्, पूर्वसमाधानविधिस्तु तन्त्रान्तरमपेक्ष्यैवोक्त इति युक्तिलेशः । २०। ननु भवतु तावत्सुवाहादिषु भवदाकूतेन समाधानं,
 परमभयकुमारकृतपौषधये पर्वपदराहित्येन कथं ? भवद्विभावितपक्षापुष्टत्वमवशिष्टमिति नेदिष्टद्विष्टोदिष्टमनिष्टमपाकुर्वन्नाह-

अभयकुमारस्स तहा, अणुचियसावज्जकज्जकारित्ता । भरहस्स व किण्हस्स व, न य जुत्तं पोसहो त्ति वये । २१।

व्याख्या-‘तथा’ इति पूर्वपक्षिपरामर्शवाक्यं, ‘अभयकुमारस्य’ ज्ञाताङ्गप्रसिद्धस्य श्रेणिकसूनोः ‘पौषध इति’ पौषधपदं व्रते न युक्तं,
 चस्यैवकारार्थमिधानात् नैवोचितं, “सति धर्मिणि धर्मान्वेषण”मिति न्यायात्सति पौषधव्रते पर्वपर्वविचारणोचितेति चर्चः, तद्वियता
 साध्यनिर्देशः, अत्र हेतुमाह-‘अनुचित सावद्यकर्मकारित्वात्’ अनुचितानि-पौषधिकाप्रायोग्यानि यानि सावद्यकर्माणि-सपापव्यापारास्तानि
 करोतीत्येवंशीलोऽनुचितसावद्यकर्मकारी, तस्य भावस्तत्त्वं, तस्मात्, दृष्टान्तावाह-‘भरतस्येव कृष्णस्येव’ च, यथा भरतस्यार्पणेः यथा च
 कृष्णस्य पौषध इति पदं न व्रते. तथा तस्यादेव हेतोरत्रापि पौषधपदं न व्रतवाचकमित्यनुमानलेशः, न चासिद्धो हेतुः, जलदवर्षणनैमित्तिक-
 पूर्वसद्वित्तरुयुरस्परणादिरूपार्थध्यानस्य तत्र विद्यमानत्वात्, तथाहि (ज्ञाताङ्गे ३० पत्रे “अतिव णं मज्झ सोहम्मकप्पवासी पुवसंगतिए देवे
 पहिद्वीए जाव महासोरखे, तं सेयं खलु ममं पोसहसालाए पोसद्वियस्स वंभयारिस्स उम्मुक्कमणिसुवन्नस्स ववगयमालावण्णगविलेवणस्स
 निगिण्णत्तसत्यमुसलस्स एगस्स अवीयस्स दम्भसंधारोवगयस्स अट्टमभत्तं पगिण्हित्ता पुवसंगतिअं देवं मणसि करेमाणस्स विहरित्तए, तएणं
 पुवसंगतिए देवे मम जुद्धमावयाए धारिणीए देवीए अयमेयारूवं अकालमेहेत्तु डोहलं विणेहित्ति, एवं संपेहेत्ति २त्ता जेणेव पोसहसाला
 तेणेव उवागच्छइ २त्ता पोसहसालं पमज्जइ २त्ता उच्चारपासवणभूमिं पहिलेहेत्ति २त्ता दम्भसंधारणं दुरुहत्ति २त्ता-अट्टमभत्तं पगिण्हत्ति

२११ पोसहसालाए पोसहिए बंमयारी जाव पुवसंगतियं देवं मणसि करेमाणे २ चिह्वति” इत्यादिरूपज्ञाताङ्गालापकेनाभयकुमारस्य यद्यपि पौषपत्रप्रणयनमकारि तथापि पौषपत्रप्रणयनो नात्र व्रतविशेषवाची, अकाण्डजलद्वर्षणाशंसानुगतत्वेन मानंसिद्धसावधवच्चात्र तदानीं स तस्यैवयोग्यापाराभारवान्, नहि तेन विना पौषपत्रं सर्वमुविहितसम्मत्या स्वात्मलाभं लभते, तथैहिकोपकारकारिपूर्वसङ्गतिकंसुर-स्मरणमपि न तत्र सङ्गतिमङ्गति, यतः १ “तस्मि कए पडइ, पोत्ययं वा वाएइ, धम्मज्झाणं वा श्रियायइ, जहा एए साहुगुणा अहं न समत्यो पारेइ, एवमाइ विभासा” इत्यादयश्चूर्णियाक्यादार्त्तध्यानं तस्य कर्तुं नोचितमिति सूचितं, वृद्धैर्धर्मध्यानमात्रस्यैव तत्प्रतिपद्यमानताया-मज्ञानयाऽऽज्ञातात्, वर्षावर्षणाभिप्रायस्य चाऽऽर्त्तध्यानत्वं सर्वसिद्धमेव, स्थूलसर्वसावधव्यापारपरिहारवत्त्वं च तस्य सामायिकानुगतत्वात्, यदार्त्तं “सामाईपमि यं कए, गिहकज्जं जो विचितए मूढो । अट्टवसट्ठोवगओ, निरत्थयं तस्स सामइयं । १।” इति विभाव्यं, अपरं तत्(ज्ञाता)प्रपदेकदेशविररणेऽपि (३४ पत्रे) “पोसहसालाए पोसहिए ति-‘पौष’ पर्वदिनानुष्ठानमुपवासादि तस्य ‘शाला’ गृहविशेषः पौषपत्रात् तस्यां ‘पौषधिकस्य’ कृतोपवासादेः” इत्यादिवाक्यादत्रोपवासस्यैव मुख्यतोपात्ता. न च “निखिखत्तसत्थमुसले” इत्यादिपदानि पौषपत्रतोद्बोधकानीति वाच्यं, तथा च सति “तएणं से पउमनाभे राया कच्छुल्लनारयस्स अंतिए एयमहं सोच्चा निसम्म दोवतीए देवीए रूपे य ३ मुच्छिए ४ दोवइए अज्झोववण्णे, जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ २त्ता पोसहसालं जाव पुवसंगतियं देवं” चैत्यादी (पत्र २१४) ज्ञाताङ्गपोदशाध्ययनवारयेऽपि भवत्परिभावितसर्वपदानां “जाव” पदेन सङ्गृहीतत्वात् तस्यापि पौषपत्रतताऽऽपत्तिः स्यात्, न च तस्मिन् पौषपत्रं कस्यापीष्टं, जिनधर्मवासनाया अपि तस्मिन्भावात्, ननु “पोसहं पारेइ” चि वाक्यादभयकुमाराधिकारे पौषपत्रपदेन व्रतसम्भावना-

१ “तौमुहमणिपुवण्णो पउतो पोत्ययं वा वायतो धम्मज्झाणं श्रियायति, जया एते साहुगुणा अहं मंदभग्गो असमत्यो ति विभासा” इति मुद्रिताव० चू० उ० ६ पृष्ठ ३०४ ।

ऽपि स्यादेवेति चेन्न, “सयंपभा कक्षा x x अभिनंदण-जयनंदणचारणसमणसमीवे सुगधम्मा सम्मत्तं पडिचन्ना, अण्णया य पव्वदिवसे पोसहं
अणुपालेज्जण सिद्धायतणंमि कयपूया पिज्जणो पासमागया-ताय ! सेसं गिण्हह त्ति पणएण रण्णा पडिच्छिया सिरसा, ततो णेण
णिज्झाइया परितोसवसविसपियणयणजुयलेण, चित्तिं च णेण-अहो !! इमा एवं सुंदरख्खा किह मण्णे अणुसरिसं वरं लहिज्जत्ति, एवं
चित्तिज्जण विसज्जिया ‘वच्च पुत्ति !’ पोसहं पारेह त्ति” वसुदेवहिंदौ एकान्नविंशे(२१)लम्बे (३१० पत्रे), अत्रापि “पोसहं पारेह त्ति”
वाक्यात्पौषधशब्देन भवदुवत्याऽत्रापि पौषधव्रतत्वभाष्येत, न चैवं, तस्या जिनपूजाकरणपितृपादनमनशेषदानादिकं सर्वं सावद्यज्यापार-
निवृत्त्याऽनुपपन्नं भवेत्, तस्मात्पारणशब्देन न पौषधव्रतानुमानं, किन्त्वत्र पौषधशब्दोऽभिग्रहसूचकः इति तत्त्वं, भरतकृष्णयोस्तु पौषधपद-
मेकादशव्रतबोधकं न केनाप्यभ्युपगम्यते, सावद्यज्यापारपारवश्यादेवेति, तथाहि-“ततेणं से भरहे राया आभिसेक्कातो हत्थिरयणातो
पवोरुहइ रत्ता जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ रत्ता पोसहसालं अणुपविसति रत्ता पोसहसालं पमज्जति रत्ता दम्भसंथारणं
संथरेति रत्ता दम्भसंथारं दुरुहति रत्ता भागहित्थकुमारस्स देवस्स अहमभत्तं पगिण्हति रत्ता पोसहसालाप पोसहिण् वंभपारी उम्मुक्क-
मणिमुवण्णे ववगयमालावण्णगविलेवणे णिखित्तसत्थमुसले दम्भसंथारोवगते एणे अवीए अहमभत्तं पडिजागरमाणे २ विहरति । ततेणं
से भरहे राया अहमभत्तंसि परिणयमाणंसि पोसहसालातो पडिणिल्लवमति रत्ता जेणेव वाहिरिया उवहाणसाला तेणेव उवागच्छइ रत्ता
फोडुंविण्णुरिसे सद्दावेति रत्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! ह्यगयरहपवरणोहकलिय चउरंगिणिं सेणं सण्णाहेह, चाउम्यंठं
आसरहं पडिकप्पेह त्ति कट्टु मज्जणघरं अणुपविसइ” इत्यादि (१९५ पत्रे) “जाव x x भोयणमंढवंसि सुहासणवरगए अहमभत्तं पारेइ”
इति (१९९ पत्रे) श्रीजंबूदीपमंसीपाठेन यद्यपि पौषधपदमुपात्तं, तथापि पौषधशब्देनाष्टमतपोविशिष्टाभक्तार्थं एवावसेयो, न व्रतं, सेना-

गमानोपनेचस्नानमग्ननादिसावययोगप्रवृत्तेस्तद्वाधिकायाः साक्षादुपलभ्यमानत्वात्, तथा “अष्टमभक्तं पारेइ” इति वाक्येनाष्टमतपः-
 पारणस्यैव समर्थितत्वात्, ततश्चाभयाधिकारेऽष्टमपारणे पौषधपारणस्य. भरताधिकारे पौषधपारणेऽष्टमपारणस्य प्रणयनात्पौषधाष्टमपारत्र
 परस्परमगीयते, भन्यगाऽत्र ग्रहणं पौषधस्य पारणं चाष्टमस्येति विरोधः स्यात्, न च पौषधपारणादत्र सावधकार्यकरणं तस्य भविष्यतीति
 गान्यं, अथैव वरदामतीर्णसाधनाधिकारे “अहंतं (अस्वण्डितं) चाउग्र्यं आसरहं पोसहिए नरवई दुख्खे” इति वाक्यैकदेशेन पौषधिरुस्य
 तस्य रगारोहणमादिष्टं, तद्द्वारा सर्वाण्यपि समुद्रावगाहनादीनि अष्टमपारणकर्तव्यन्तान्यपि सावधकृत्यानि समुपात्तानि द्रष्टव्यानि, तथाच
 कथमेवाद्ने व्रते तस्मिन् पौषधशब्देन कल्प्यमाने एतावत्सावधकर्मावकाशः?, अभक्तार्थं तु यथाकृत्स्नसावधव्यापारपरिहारस्येष्टत्वाददुष्टत्वं
 ध्येयं, अपरं तत्रैव ग्रन्थे (२१४ पत्रे) “सिंधुदेवीए अष्टमभक्तं पगिण्हइ रत्ता पोसहसालाए पोसहिए वंभयारी जाव दम्भसंधारोवगए
 अष्टमभक्तीए सिंधुदेवीं मणसि करेमाणे चिद्धति । ततेणं तस्स भरहस्स रण्णो अष्टमभक्तंसि परिणममाणंसि सिंधुए देवीए आसणे चलिते”
 इत्यादि “जाव पटिसिज्जेति, तत्तेणं से भरहे राया पोसहसालातो पटिनिस्खमति रत्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ रत्ता ण्हाते
 कयरणिहम्मे जाव जेणेव भोयणमंडयै तेणेव उवागच्छइ रत्ता भोयणमंडवंसि सीहासणवरगते अष्टमभक्तं पारेइ” इति सूत्रेणापि तस्य
 पौषधशब्देनाष्टमतपोविशेषरूपाभक्तार्थ एव समर्थितः, तथा श्रीमदावश्यकवृहद्बृहत्तौ श्रीहरिभद्राचार्यकृतायां (१५० पत्रे) “पुष्पेण य मागहित्थं
 पाणिऊण अष्टमभक्तोरितो रहेण समुद्रमवगाहिता चक्रणाभिं जाव, ततो नामकं सरं विसज्जेइ” इतिवाक्यादष्टममात्रमेव पौषधपदवियुतं
 दर्शितं भरतस्यैत्यपि ध्येयं, तथाच भरतालापकैरभयकुमारालापकेन च कः पाठ भेदः? को वा सावधकर्तृत्वं भेदोऽस्ति?, येनैकत्रोपवास-
 माप्रार्थनानकताऽन्यत्र च व्रतार्थवानकत्वं पौषधस्येति विमर्शनीयं, तस्मादङ्गीकुरु सर्ववहुश्रुताविश्रुतमपि भरते पौषधव्रतं, त्यज वाऽभ्ये

पौषधव्रताभिसन्धिमिति प्रतिबन्दीयचो विचार्य, नन्वयं जीत एव, यदुत चक्रिणः पौषधव्रतादृते न देवताऽऽगमनं भवेदिति तस्योपवास-
 मात्रकर्तृत्वकल्पना कथङ्कारं कार्येति चेन्न, “तहवि असहृंतो सवाणि एर्गिदियरयणाणि लोहमयाणि करित्ता सबवलेण तिमिसगुहं गतो,
 अहमे भत्ते कए भणति कयमालो-अतीता चकवट्टिणो, जाहि त्ति, णेच्छति, हत्थि विलम्भो, मणिं हत्थिमत्थए काऊण पत्थितो,
 कयमालेण आहतो गतो गतो छट्ठीए पुढवीए” इति श्रीआवश्यकचूर्णिकारेण (उचराद्धं १७६पृष्ठे) कूणिकाधिकारे भवदुक्त्या पौषधव्रतसाध्ये
 सुरेऽष्टम एवोदिष्टो, न पौषधः, इति अष्टमेनापि तदधिष्ठाता देवो दर्शनं ददौ, न्यूनाधिकसाधनाऽऽराधनायामाराध्यस्य दर्शनदानायोगात्,
 न च द्विष्टतया स तस्य दर्शनं ददाविति वाच्यं, पूर्वमद्विष्टत्वाख्यातेऽपि तद्वाक्याकरणाद्द्विष्टत्वमिति दिक्, तस्मात्पौषधशब्देनात्र द्वादशस्वपि
 स्थानेषु अष्टमतपोविशेष एवावसेयः, कृष्णवासुदेवाधिकारेऽपि “जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ रत्ता जहा अभओ, णवरं हरिणे-
 गमेसिस्स अहमभत्तं पगिण्हति, जाव अंजलिं कट्टु एवं वयासी-इच्छामि णं देवाणुप्पिया० ! सहोदरं कणीयसं भाउयं विदिण्णं, ततेणं
 से हरिणेगमेसीं किण्हं वामुदेवं एवं वयासी” इति (८ पत्रे) श्रीअन्तकृद्दशापाठेन पौषधशब्दोक्तावपि अष्टममात्रमेव कृष्णस्य सर्वैरभ्युप-
 गम्यते, अविरतिसम्यग्दृष्टित्वेन व्रतधारित्वानभिसन्धानात्, तथा चोक्तं “इंता सहहिज्जा पत्तिपज्जा रोपज्जा, से णं सीलवयगुणत्तय-
 पेरमणपच्चख्खाणपोसहोववासाइपडिवज्जेज्जा ?, णो तिण्हे समहे, से णं दंसणसावए हवइ, अभिगयजीवाजीवे जाव अट्ठिमिंजपेमाणु-
 रागरत्ते” इति श्रीदशाधुतस्कन्धे, अन्यच्च “जहा अभओ त्ति” सूत्रपाठेन कृष्णाभययोः पौषधाङ्गीकाराधिकारे यत्साम्यमुपांदिशि तदपि
 विचार्यमेव, कृष्णस्य पौषधव्रतसिद्धावभवे पौषधव्रतसिद्धिरिति भावः, तथा स्थानाभिधानग्रन्थवृत्तावपि “समयेमि तओ कण्हो, पोसहसालाइ
 अहमे भत्तं ! हरिणेगमेसिदेवं, मणम्मि काउं पगिण्हंई ! ? । उम्मुक्कमणिसुवण्णो, ववगयमालाविलेवणो तत्थ । तणसंथारनिसण्णो, चिइइ

ना भद्रं पुण्यं ।२।" ३२ पत्रे, इत्येतद्रोग्येन पौषधशब्दस्यै वाचकत्वमष्टममात्रं एवं दर्शितं मन्तव्यं, न च प्रत्याख्यानपौषधादीनां
गमिन्द्रगन्तोऽङ्गीक्रियमाणे फयमष्टमत्वमेस्यांपादितमिति वाच्यं, प्रत्याख्याने विनाऽपि दिनद्वयोपरि भोजनरहितस्याप्यागमे अष्टमत्वाभिधानात्,
नयां चांगशयकृष्टकृष्टौ (२२२ पत्रे) श्रीहरिमन्त्रस्यैः "तर्थां सामी पौषधुलपाडिवे ए इम एयाणुख्वं अभिगिहं अभिगिहं चउविहं-
शगप्रो ४, दृष्टो-कुम्मासे गुप्पकोणेणं, तेत्ततो-एत्तुयं विख्वेभइत्ता, कालतो-नियत्तेसुं भिख्वायरसुं, भवितो-जहा रायधुया दासत्तणं
पणा. नियटवदां. मुट्टियसिरा. रोयगोणी. अट्टमभत्तियां, एवं कप्पति, ससं न कप्पति" इत्यादि निजगंदुः, तथाच प्रत्याख्यानमन्तरेणापि
नस्यां भट्टनेऽष्टमयोगो भोजनाभायमुक्तेऽवगम्यः, न चैतयाऽष्टमं तपः प्रत्याख्यातं भविष्यतीति वाच्यं "ततियदिवसे घणं पुच्छइ-
साइ (कथयंत) मां मे(युयं)मारुहं, ताहे धेरदासी एकां, सा चितेइ-किं मे जीविणं?, सा जीवउं वराई, ताए कंहियं-अमुयधरं, तेणं
उग्गाटियां, एहाहंयं पिच्छितां कूरं पमंगितां, जावं समावत्तीए (समापत्तियां) नत्थि ताहे कुम्मासां दिट्ठा, तीसे ते सुप्पकोणे दाऊण
लोहारपरं गओ" (२२४ पत्रे) इत्यावश्यकृष्टकृत्यो तृतीयं दिने कुम्मापाणामङ्गीकरणं तस्यामसङ्गतमेव स्यादिति ध्येयं, ननु यद्युपवास-
प्रयमाप्रमेयाङ्गीक्रियते तर्हि ब्रह्मचर्याङ्गीनां किमित्यभिधानमिति चेन्न, तेषां देवताऽऽराधनापचारमात्रफलकतैवेत्यभ्युहं, एवं च भरतकृष्ण-
गोरियोभयकुमारस्यापि पौषधशब्दाऽष्टमतपो वाचकं एवं द्रष्टव्यं, तदियतां वाच्येन यद्यभयस्यापवपौषधकरणेऽविधिरभविष्यत् तर्हि सा
देवतां दर्शनं नादास्यत्, इति पूर्वपक्षीयविवक्षितप्रतिबन्दी दूरापास्तां द्रष्टव्यां, उपवासानामपवष्यपि करणे विधिरेवेति तद्दर्शने बीज-
मनोप्यमिति दिक् ।२१। ननु भवतु सावययोगप्रवृत्तत्वेनाभये पौषधशब्देन व्रतविशेषानभिधेयतां, परं श्रीविजयाभिधाधिपतिविहितशास्त्र-
प्रसिद्धसंज्ञापौषधविधेः किं समाधानमभिधेयमिति पूर्वपक्षीयोक्तं मनसि निर्धार्यैह-

एवं सिरिविजयस्स वि, नूनं सगदिवसपोसहोत्तीए । मज्झण्हे त्रिय निग्गम-वयणाउ न सो वओऽभिमओ ।२२।

व्याख्या-‘एव’मिति शब्देन पूर्वपक्षपरामर्शः, यथा पूर्वं तथाऽत्रापीदं समाधानं दृश्यं, ‘श्रीविजयस्यापि’ पोतनपुराधिपतेरपि विपक्षि-
पक्षसाधनोदाहरणाऽवशिष्टभूतस्यापीत्यप्यर्थः, ‘नूनं’ निश्चितं ‘सप्तदिवसपौषधोक्तौ’ सप्तदिनप्रमितपौषधवक्तव्यतायां ‘स’ पौषधो न ‘व्रत’मेका-
दशव्रत‘मऽभिमत’मीप्सितं, प्राकृतत्वाद्ब्रतमित्यत्र पुंस्त्वं, पुंनपुंसकत्वाद्वा, तत्र हेतुमाह-‘मध्यान्हे’ मध्यन्दिने एव ‘निर्गमवचनात्’ पौषधागार-
तोऽपसरणवचनात्, अयम्भावः-“तथा चउत्थेण भणियं-माहणेण आइहो पोयणाहिवस्स असणियाओ, न सिरिविजयस्स रण्णो, तं सेयं णे
सत्तरत्तं अण्णं रायं ठावेउं ति, ततो निमित्तिणा भणियं-साहु भो महामंती ! सि, एयं कायवं, रत्तो जीवियपरिरखणनिमित्तं अहमवि
आगओ, नियमजुत्तो राया नित्थरिहिति उवसमं, निमित्तिवयणं च परिग्गहेऊणं राया जिणावतणमागतो सउरोहो, मंणीहि वि से वेसमण-
पडिमा पगइसमग्गेहिं अहिसित्ता सेविज्जए राओवयारेण, सिरिविजयो वि दम्भसंधारोवगतो सत्तरत्तं परिचत्तारंभपरिग्गहो वंभयारी
संविग्गो पोसहं पालेइ, सत्तमे य दिवसे समंततो मेहा पाउभूया सलिलभारग(रु)या पवणवेगपवित्थरमाणा विज्जुज्जोइयपासा भयजणण-
निट्ठुरगज्जियऽसणा, ततो मज्झण्हकाले महयासहेण पासादं वेसमणपडिमं च चुण्णयंती इंदासणी पडिया, राया अधिनंदिओ पगतीहिं ‘नमो
अरिहंताणं’ति निग्गतो पोसहसालाओ त्ति, दिहो य तुह्णेण परियणेण” इति वसुदेवहिण्डिग्रन्थसत्कैकान्नविंशति(२१)लम्मे (३१६ पत्रे)
मध्यान्हे विद्युत्पाताभिधानं तदैव च ‘नमोऽर्हद्भ्य’ इत्युक्तिपूर्वकं तस्य पौषधागारान्निर्गमनं च सूचितं, तथाच यदि तेन सप्ताहोरात्रं पौषधव्रतं
विहितं स्यात्तदा मध्यान्ह एव पौषधागारतो निर्गमनं न कृतं भवेत्, अहोरात्रस्य विचाले एव तत्पारणाभिधानात्, ‘नमो अरिहंताण’-
मिति पदेन च पौषधपारणमपि न भवेत्, तत्पारणविधेरन्यथैवोपलब्धेः, पौषधेऽन्तःपुरपुरन्ध्रवर्गसंसर्गश्च निसर्गतो निषिद्धश्चेत्यपि ध्येयं,

नेन च श्रीविनयराजस्य कथं शास्त्रयुक्त्याऽर्हदुक्त्या पौषधव्रतसप्तकं भवता संतन्यते ? अभिग्रहविशेषस्तु यावद्दहनेनष्टुपसर्गं न निस्वरामि
 तारन्मसार्थं नियम इत्येवम्भूतो भवेदपि, पुराऽपि “नियमजुक्तो राया भित्थरिहिति” इति वाक्येन नियमस्यैव स्फूर्तिर्दिशिता, अभिग्रहे
 तु सङ्केतरूपत्वेन मध्यान्हेऽपि निर्गमो न दुर्गमः, अर्हन्नमस्कारमात्रेण तत्पारणमपि न प्रपास्पदं, तथाचात्र पौषधशब्देन न व्रतविशेषः,
 भिन्निभिग्रहविशेष इति सम्भाव्यते, “सर्वतो गरीयसी भगवती अन्यथानुपपत्ति” रिति शिष्टसङ्केतादन्यथानुपपत्तिरेवात्र नियामिकेति तत्त्वं । २२।
 ननु पौषधोपवास पौषधरूपाभ्यामभिषेयेऽभिग्रहे कथमेकादशव्रताभिसन्धिर्नाभिधीयते भवतीति (प्रश्ने समाधानमाह) प्रश्नं समाधान आह—
 पौसहउववासपर्यं, पौसहसद्दो य पव्वउववासे । कथञ्चि उववासे चिय, अन्नत्थचि पौसहे त्ति पर्यं । २३।

व्याख्या-पौषधोपवासपदं च पुनः पौषधशब्दश्च एकादशव्रतार्थं विनाऽपि कुत्रापि शास्त्रे ‘पूर्वोपवासे’ पूर्वदिनोपादेयाभक्तार्थं दृश्येते,
 मध्यस्यः “कल्परी”ति शब्दो ‘दमरुकमणि’न्यायेनाग्रेऽपि लगयितव्यः, तथाच कुत्रापि शास्त्रे ‘उपवास एव’ केवलेऽभक्तार्थं एव दृश्येते,
 पौषध इति पदं ‘अन्यत्रापि’ अर्थान्तरेष्वपि दृश्यते इति गार्थार्थः । अयम्भावः-पौषधोपवासपदं, पौषधे-पूर्वणि उपवासः पौषधोपवासः
 इति व्युत्पत्त्या पूर्वदिनानुष्ठेयाऽभक्तार्थं सर्वत्र सिद्धं, पौषधशब्दोऽपि “पौसहियतवेत्ति पौषं दधातीति पौषधं-अष्टमीपाक्षिकादि, पौषधे
 अर्हं पौषधिकं, तच्च तत्तपथर्थां पौषधिकतपः” इति व्यवहारभाष्य(पीठिका पत्र ४५) व्याख्यानात् तथा “पौसहो अह्नि चउहसीसु
 उपवासकरण”मिति पाक्षिकसूत्रचूर्णिकावाक्येन च पूर्वदिनाभक्तार्थं सिद्धं, तथा पौषधोपवासपदं “वाराभोर्यं पौसहोववासं पृष्ठविंसु”
 ति पाठान्तरमसिद्धदशाश्रुत(स्कन्ध)सत्कपदकदेश्याख्यायां “द्वारं आभोग्यतेऽवलोक्यते यैस्ते द्वाराभोगाः-प्रदीपाः, आहारत्यागरूपं
 उपवासं च कृतवन्तः” इति कल्पाध्ययनविषयपदनिरुक्तोक्त्या उपवासमात्रेऽपि सिद्धं, तथा पौषधपदमपि “कइयाई च(भाणु)सेठी जिण-

पूयाइ काऊणसंहारिणीए पञ्जालिएसु दीवसु पोसहिओ दम्मसंधारियंगओ धययुइमंगलपरायणी चिह्वइ” इति (१३३ पत्रे) वसुदेवहिण्डि-
 ववियेनें खियां संहकत्रं प्रज्वालितप्रदीपे जिनायतेने व्रतग्राहिणो निवासोसिम्भवेने तस्योपवासोमात्रवोचिह्वः; एवं पौपधशब्दोऽन्येष्वपि तेषु
 तेष्वर्थेषु गम्यस्तथाहि—“मण्डुण्णिहाणं, पणिवो नाम निरोधो मणसः; तं मणं ण सुद्धं णिरोयेति, चित्तेति (इयं) पोसहितो, इयं (तल्यं)
 मुक्तं धारे इमे हुक्कइयं ति” इत्यादिशब्देषु (उत्तराद्धे पृष्ठे ३०१) ववियेनें सामाधिकेऽपि पौपधशब्दप्रयोगः; तथा “आणवणप्पओगे”
 इत्यत्र “अन्ने मणति अमणुण्णपओगे” अमणुण्णां सिद्धादी जायां तो सदेससे चेंव मज्जे अ(चत्थं)णत्थं वचति जत्थं तसि संपातो
 न भवेति. चित्तेइ वा काहे पोसहो पूरेहिति तो अनेत्थं वचीहामो” इत्यादिशब्देषु (उत्तराद्धे पृष्ठे ३०३) वचनान्तं देशावकाशिकेऽपि पौपध-
 शब्दप्रयोगः; तथा “परिखेयं पोसहं पडिजागिरेमाणां विहरिस्सामो” इति शिखीधिकारे (व्याख्या) प्रज्ञप्तिवाक्यादिपृथगेन पौपधस्य सामाधिक-
 वात्सल्यरूपस्यापि पौपधशब्दाभिधेयत्वं, तथा “मेहरहो वि सूरं उंगणं पडिमापोसहं पारं(उ)इ” इत्यादिः (३३९ पत्रे) वसुदेवहिण्डि-
 वचनात्पौपधशब्देनाभिग्रहोऽपि ध्येयः, न च प्रतिमां च पौपध वेति द्वे कर्मणोति वाच्यं, “अण्णयां कयाइ परिवट्टमाणसवेगो अट्टमभत्तं
 पणिण्डिऊणं दाऊणं उरं परीसहाणं पडिमं ठितो” इति प्रारम्भवाक्यात्तस्याष्टमस्यैव प्राक् ग्रहणं; न पौपधस्य, अष्टमस्यैव पौपधवाच्यत्वे
 सिद्धोऽनायासेनाष्टमरूपापत्कार्येऽपि पौपधशब्दप्रयोगः; इत्यलं प्रसङ्गेनेति । २३। ननु पौपधोपवासस्य पर्वदिनोपवासवाचकत्वे सिद्धे
 पौपधत्रते प्रतिष्ठितस्यापि पौपधोपवासपदस्यैतदर्थवाचकत्वेऽनयोरन्योऽन्यमन्यूनानतिरिक्तत्वमायातमित्याशङ्कामपनेतुकामः प्राह—

जो पुण वयाहिगारे; तस्सेव पयंस्स पव्वउववासो । अत्थो संत्ये लिहिओ; नेओ सो नो पवत्तिकरो । २४।
 व्याख्या—येः पुनर्व्रताधिकारे व्रतवक्तव्यतायां तस्यैव पदस्य पौपधोपवासिलक्षणस्य शिखी सिद्धान्ते पर्वोपवास इत्यर्थो ‘लिखितो’

विष्णुणहृदिरसप्रविश्यासीकृतः सोऽर्थो न प्रवृत्तिकरो विद्योऽवगन्तव्यः, नद्येनमर्थमूलीकृत्य कश्चित्पोषधवते प्रवर्तते, किन्तु गच्छतीति
 गोस्त्रिणादिरस्युत्पत्तिमात्रमेवार्थ इति भावार्थः, तथाचोक्तं श्रीगुरुचरणः समवायाहविवरणे (३९ पत्रे) तथाहि "पौषध-पूर्वदिनमष्टम्यादि-
 स्तयोपरासो-भक्त्यापुः पौषधोपरास इति, इयं व्युत्पत्तिरेव, प्रवृत्तिस्त्वस्य शब्दस्याहारशरीरसत्काराव्रह्मचर्यव्यापारपरिवर्जनेऽपि" इति
 श्लोकं १२४। नन्वाहारपरिहागदिपदानां समस्तानामिव व्युत्पत्त्यापि तद्वाचकत्वेन समं समाधानमिति विपक्षिपक्षं प्रतिक्षिपन्नाह-

आहारइपयाणं, जइत्रि हु क्यदेससव्वभेयाणं । भंगा भवंति असिई, तुवि दो भेया वएण्णमया । २५।

व्याख्या-यद्यपि 'सु'निश्चये 'आहारदिपदानां' आहारपरिहागशरीरसत्कारपरिहारव्रह्मचर्यपरिहारव्यापारपरिहाररूपाणां चतुर्णां
 पदानां अशीतिर्भेदा 'भवन्ति' जायन्ते, किम्भूतानामाहारदिपदानां ? 'कृतदेशसर्वभेदानां' देशश्च सर्वश्च देशसर्वो. वा च तौ भेदौ च
 देशसर्वभेदौ. कृतौ देशसर्वभेदौ येषां(तानि)ते तथा. तेषां, 'तुवि' तथापि 'व्रते' पौषधव्रते परमार्थतत्त्वसंयोगिनी आहारस्य देश-
 सर्वपरिहागरूपौ द्वौ 'भेदा' इति "बहुवचनेण द्वययणं" इति प्राकृतलक्षणात् भेदौ अनुमतौ, सर्वधर्मगच्छीयगीतार्थानामिति शेषः, अयम्भावः-
 एकसंयोगाः सर्वे अष्टौ भङ्गाः, द्विकसंयोगाः पद्मभङ्गाः १२। १३। १४। १५। १६। १७। १८। १९। २०। २१। २२। २३। २४। २५। २६। २७। २८। २९। ३०। ३१। ३२। ३३। ३४। ३५। ३६। ३७। ३८। ३९। ४०। ४१। ४२। ४३। ४४। ४५। ४६। ४७। ४८। ४९। ५०। ५१। ५२। ५३। ५४। ५५। ५६। ५७। ५८। ५९। ६०। ६१। ६२। ६३। ६४। ६५। ६६। ६७। ६८। ६९। ७०। ७१। ७२। ७३। ७४। ७५। ७६। ७७। ७८। ७९। ८०। ८१। ८२। ८३। ८४। ८५। ८६। ८७। ८८। ८९। ९०। ९१। ९२। ९३। ९४। ९५। ९६। ९७। ९८। ९९। १००।
 स.स.४।रूपाक्षरारो भङ्गाः, एते पद्मयणाश्चतुर्विंशति, त्रिकयोगाः भङ्गा भवन्ति, एकैकस्मिन् च त्रिकयोगे
 देशसर्वभङ्गापेक्षया द्वे.द्वे.दे १।द्वे.द्वे.स २।दे.स.दे ३।दे.स.स ४।स.दे.दे ५।स.दे.स ६।स.स.दे ७।स.स.स ८।इत्येवं अष्टौ अष्टौ भङ्गाः स्युः, ते च
 चतुर्गणिता द्वाविंशत्सर्वे भवन्ति, चतुष्कयोगे १२.३४एकः, तत्र देशसर्वपेक्षया षोडशभङ्गाः, तथाहि-द्वे.द्वे.दे.दे.दे.१।द्वे.द्वे.दे.स.२।दे.दे.स.दे.३।
 द्वे.द्वे.स.स.४।दे.स.दे.दे.५।दे.स.दे.स.६।दे.स.स.दे.७।दे.स.स.स.८।स.दे.दे.दे.९।स.दे.दे.स.१०।स.दे.स.दे.११।स.दे.स.स.१२।स.स.दे.दे.१३।स.स.दे.

स?४।स.स.स.दे?५।स.स.स.स?६।एवं सर्वेषां मीलने अशीतिर्भेदानां भवन्ति, तत्र चतुष्कसंयोगिषु षोडशसु भङ्गकेषु अष्टमषोडशरूपौ
 आहारे देशसर्वपरिहारतया द्वौ भेदौ सर्वधर्मगच्छगीतार्थसम्मतौ दृश्याविति तात्पर्यः, न चास्मत्स्वच्छगच्छव्यवस्थया सर्वेष्वपि भङ्गेषु
 तद्ग्रहणं भविष्यतीति वाच्यं “एतेषां मध्ये पूर्वाचार्यपरम्परया सामाचारीविशेषेण आहारपौषध एव देशसर्वभेदाद् द्विधाऽपि सम्प्रति
 क्रियते, निरवद्याहारस्य सामायिकेन सहाविरोधदर्शनात्, सर्वसामायिकवता साधुनोपधानतपोवाहिश्रावकेणाप्याहारस्य ग्रहणात्, शेषास्त्रयः
 पौषधाः सर्वत एवोच्चार्यन्त” इति (१६३ पत्रे) रत्नशेखरसुरिकृत(श्राद्ध)प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तिवाक्यात् शेषभङ्गनिषेध एव भवताऽप्यभ्यूह
 इति १०५। अथातिदेशदर्शनपूर्वकं तमेवार्थं समर्थयन्नाह—

सामाद्ये वि एगूण-पण्णभंगेसु एगमिह गहीयं । अण्णे वि हु जइ भेया, तत्थ पमाणं ? पसंगो तो । २६।

व्याख्या—‘सामायिकेऽपि’ सामायिकप्रतेऽप्यास्तां पौषधे. योगत्रयकरणत्रययोगनिष्पन्नेष्वेकोनपञ्चाशद्भङ्गकेषु (श्रावकप्रथमभङ्गकप्ररु-
 रणस्य) “तिन्नि तिया तिन्नि दुया, तिन्निक्किक्का य हुंति जोगेसु ।” इत्यादिगाथापद्धतिसमवगम्येषु एक एव (मनोवाक्यरूप)योगत्रयकरण-
 फारापणरूपकरणद्वयानुगतो द्विविधत्रिविधरूपो भङ्ग इह श्रीमज्जिनशासने गृह्यते, सामायिकव्रतोच्चारं तथैवाङ्गीकारात्, त्रिविधं त्रिविधे-
 नेति मत्पारयानस्य कादाचित्कत्वादत्रासंग्रहः, यदि चान्येऽपि भेदा द्विक्रिकादिकाः ‘हु’निश्चयेन ‘तत्र’ सामायिकव्रते प्रमाणं ? ‘तो’ इति
 ततः ‘प्रसङ्गो’ अतिप्रसङ्गो भवेदिति शेषः, तथाच सामायिकरूपेषु स्थानेषु एतावत्कालमनेन विप्रिना कार्यमित्यपूर्वपूर्वाचार्यपरम्परारूपमुद्रो
 न्मुद्रणमेव शरणं स्यात्, समतारूपनैश्चयिकसामायिकस्य तु सर्वत्र यथाऽवसरं क्रियानिरपेक्षतयाऽङ्गीकारादिति भावः, एवं विसङ्कलितेषु भङ्गकेषु
 न गीतार्थानां पौषधप्रवृत्तिः, किन्तु सङ्कलितेष्वेव आहारादिषु चतुर्षु पदेष्विति ध्येयं । २६। ननु भवतु सर्वाभिव्यवस्थाभिव्यवस्थापितं

पौषधियु पौषधव्रतं, परं शास्त्राणि सर्वाण्यपि परस्परविसंवादीनि 'विचारतो विशेषमतिपचिरपी'ति विद्वत्सङ्केत. इति तत्त्वार्थभाष्य-
तद्व्याख्याने अपि विचारणीये इति तद्व्याख्यामिमतवचो विचारयितुं गायामाह-

तत्त्वविवरणे जं, 'पडिवाइसु अणिययत्तमस्सुत्तं । तत्थ य वीयं सत्ती-सम्भावाइ न वेत्तव्वं । २७।

व्याख्या- 'तत्त्वार्थविवरणे' सिद्धसेनगणिविरचिततत्त्वार्थवृत्तौ 'प्रतिपदादिषु' तिथिषु-चतुर्दश्यष्टमीपूर्णिमाऽमावास्याभिधानतिथिविशे-
षादिशेषेषु दिनेषु 'यत्' 'अस्य' पौषधोपवासस्य 'अनियतत्व' मन्वश्यन्तयाऽकरणीयत्वं 'उक्तं' प्रतिपादितं विवरणकारेण, तथाच चतुर्दश्यष्टमी-
पञ्चदशीषु तन्वियतत्वञ्चोक्तमिति प्रस्तावादायातं, तत्र 'शक्तिसद्भावादि' शक्ति-स्तत्कर्तुः सामर्थ्यं, तस्याः सद्भावो-ऽस्तित्वं. स आदिर्यस्य
तामु तदकरणेऽपि प्रापश्चिन्ताभावादेस्तच्छक्तिसद्भावादि 'वीजं' हेतुर्न वक्तव्यं, अयम्भावः "पौषधोपवासो नाम-पौषधे उपवासः पौषधो-
पवासः, पौषधः पर्वत्यनर्थान्तरं, सोऽष्टमीं चतुर्दशीं पञ्चदशीं अन्यतमां वा तिथिमनिगृह्य चतुर्थाद्युपवासिना व्यपगतस्नानुलेपनगन्धमाल्या-
लङ्कारेण न्यस्तसर्वसावद्ययोगेन कुशसंस्तारकफलकादीनामन्यतमं संस्तारकमास्तीर्य स्थानं वीरासननिषद्यानां वाऽन्यतममास्थाय धर्मजाग-
रिकापरेणानुष्ठेयो भवति" इति तत्त्वार्थ(अध्याय ७ सूत्र १६)भाष्यं, अथैतद्वृत्तिः "पौषधोपवासो नामेत्यादिना पौषधस्वरूपं निरूपयति-
रुद्ध्या पौषधशब्दः पर्वसु वर्तते, पर्वणि चाष्टम्यादितिथयः, पूरणात्पर्व, धर्मोपचयहेतुत्वात्, तत्र पौषधे-पर्वणि उपवासः पौषधोपवासः,
त्रिविधस्य चतुर्विधस्य वा आहारस्य छेदः, साधने कृते सति भवति समासो. योगविभागेन वा सप्तमीसमासो, नाम शब्दो वाक्यालङ्कृतौ,
यस्य वा नियमविशेषस्येदं नाम पौषधोपवासः. सोऽयमारुह्यायते 'पौषधे उपवास' इत्यादिना भाष्यकारेण, 'अनर्थान्तरं' इत्येकार्थता,

१ "पडिवाइतिदिषु तस्सऽणियय(त्तम)त्ते । तत्थ वीयं न वेत्तव्वं, सतिसम्भावमाइसु । २७।" इत्यस्या गायामायां विमुच्य प्रथमपाद शेष पादत्रय अस्त्येव प्रत्यन्तरे । २ "यतस्तस्य" इति प्र ० ।

'सोऽष्टमी' मित्यादि, स पौषधोपवासः-उभयोः पक्षयोरष्टम्यादितिथिः 'मुऽभिग्रह' तिथित्य बुद्ध्या 'अन्यतमां वे'ति प्रतिपदादितिथिमेनेन
 चान्याम् तिथिप्रतियमं दर्शयति, नावृत्तयाऽन्याष्ट कर्तव्यः, अष्टम्यादिषु तु नियमेन कार्यः 'चतुर्थाष्टपवासिने'ति कर्तृलक्षणा तृतीया,
 पृथग्जनस्यानियतानि भक्तानि, ममुक्षुणां सकृद्भोजनं, मध्यमजनस्य भक्तद्वयं, तत्र मध्यमां प्रतिपत्तिमाश्रित्य चतुर्थादितपोगणना,
 अतीतेऽहनि भुत्वा मृत्वाख्यातमित्येको भोजनकालः, द्वितीयेऽहनि भक्तद्वयच्छेदः, तृतीयेऽहनि चतुर्थभक्तकाले भुक्ते इति चतुर्थभक्त-
 मृच्यते, एत उपवासः, कदाचिदुत्पदलोपाचतुर्थभक्तमेव चतुर्थः, तदाष्टपवसति यस्तच्छिष्यश्च स चतुर्थाष्टपवासी, आदिग्रहणात् पूर्वगणनयैव
 पष्ठाष्टमादिसप्ततपोविकल्पग्रहणं, स्नानमुदकेन, अनुलेपनं चन्दनकुङ्कुमकस्तुरिकादिना, गन्धा वासादयः पक्वित्वादिभेदेनानेकविधाः,
 मालाऽई माल्यं-पुष्पमकरः, अलङ्कारो वस्त्रकेशकटकादिः, ह्यपात्राः स्नानादयो यस्येति, न्यस्तो-निक्षिप्तः सर्वसावद्ययोगो येन, सर्वशब्दः
 पूर्वतः, कुशास्त्रणजातिरुपिराः कन्ध्याद्यादीनामनाश्रयास्तुक्तः संस्तः कुशसंस्तरः, संस्तीर्यतेऽसाविति संस्तरः, * * फलकमप्यशुपिरं
 चम्पकादिपट्टखण्डं, आदिग्रहणाद्द्विदलवस्त्रकम्बलीपरिग्रहः, अन्यतममिति उक्तानां मध्ये यथालाभमास्तीर्य-विरचय्य प्रतनुनिर्देणानुष्ठयः,
 अथवा स्वयन्वत्यपेक्षया स्थानादिविधिनाऽनुष्ठयः, तदाह-स्थानम्-त्रैलक्षणे कायोत्सर्गाख्ये, वीराणां-संहननयुक्तानां आसने जान्त्रधोभाग-
 तुल्यमशिरादिनिविष्टस्यापनीत्राधोमञ्चिकस्य तथाऽवस्थानं वीरासनमुच्यते, निषद्या समस्किणनिवेशनं पर्यङ्कधादिः, वा शब्दो विकल्पार्थः,
 स्थानादि वा शयनं वा, अन्यतममिति मदेवाभ्यस्तं, आस्थायेति परि(प्रति)ग्रह, धर्मस्तु श्रुतचरणभेदाद्विधा, तत्र श्रुतधर्मो-वाचना-
 मच्छनाऽनुमेक्षास्त्राध्यायधर्मोपदेशलक्षणः, चरणधर्मो जागरिका, धर्म जागरिका धर्म-
जागरिका, न ज्ञानेन्द्रियक्रियायाश्चिता जागरिकेति, * * * * * इति तत्त्वार्थभाष्यवचनव्याख्याने

(द्वितीयविभागे १३ पत्रे) यत्प्रतिपदादिष्वनियतत्वं पौषधस्योक्तं, तत्र यदि कर्तुः शक्तिः स्यात्, तदा तद्व्यति, कार्यमितरथा, अष्टम्यादिष्विव निपतः नेतिः शक्तिः कारणं न वाच्यं, तथा आदिः शब्दद्योतितं न तासु तदकरणैः अष्टम्यादितिथिष्विव, प्रायश्चित्तमित्यादिरूपमग्निः तदनिपतत्वे निमित्तं न वक्तव्यं, इति गार्थः । २७। अथ वीजद्वयाद्गीकारे दोषमाह-

अनिययतिहिगणणाए, गणियत्तणउ न होज्जः नियतत्तं ।। पोसहवयस्स। वच्छरि-पव्वेः ति। विरुद्धमुभयत्थ(वि) ।। २८।

व्याख्या-‘उभयत्रापि’ प्रतिपदादितिथिषु पौषधानियमत्वनिबन्धनवीजद्वयेऽपि समनन्तरगाथोक्तेः ‘इति विरुद्धं’ भावप्रभाजनिर्देशाद्विरुद्धत्वं-दोषदुष्टता श्रेयमित्युपस्कारः, इतीति किं? पौषधव्रतस्य ‘वत्सरपर्यणि’ लोकोत्तरज्येष्ठपर्यणिः आचरणया भाद्रपदविशदचतुर्थीरूपेः ‘नियतत्वं’ तत्करणनियतं ‘न भवेत्सावधारणत्वाद्वाक्यस्य’ न भवेदेव, कोऽर्थः? यदि शक्तिः स्यात्तदा तत्र पौषधः कार्यः, शक्त्यसत्त्वे तु न कार्यः इत्येवं विधिना सत्याश्चाशक्तौ तत्र तदकरणेऽपि प्रायश्चित्ताभावाद्वा तदनिपतत्वं भवेदिति भावः, तत्र हेतुमाह-‘अनियत-तिथिगणनायां’ अनियताः-पौषधग्रहणेऽनियन्त्रिताः यास्तिथयोऽष्टमीचतुर्दशीपञ्चदशीव्यतिरिक्ताः प्रतिपदादिकर्मवाद्यास्तासां याः गणना-संख्या तस्यां ‘गणितत्वात्’ अनियततिथिगणनामध्यपतितत्वात्, तथाचात्र प्रयोगः-भाद्रपदविशदचतुर्थीपौषधग्रहणे भाज्याः, तदनिपत-तिथिमध्यगणितत्वात्, या तदनिपततिथिमध्यगणिता सा पौषधव्रते भाज्या, यथा तृतीया, या नैवं सा नैवं, यथा चतुर्दशीति, नचैवं दृष्टमिष्टं वा शिष्टैः, तस्यां नियमत एव श्रावकैः पौषधस्या क्रियमाणतयोपलम्भात्, सा यतिततिवित्ततमुविहितस्वच्छगच्छत्रासि-गीतार्थजनसम्मतत्वात्, तत्राप्युपकरणैः प्रायश्चित्तसद्भावाच्च, तदर्थिना तु “पोसहववासो उण, अठमिचउहसीसु जम्मदिणे । पाणे णिधाणे चा-उमासअहादिपज्जुसणो । १।” इति नवपदप्रकरणवृत्तिवचनं तथा “तं च चउहसिअठमि-पज्जोसवणाइपवदिवसेसु । साहुसगासे

पोसह-सालाए घरे व इय कुज्जा १५१” इति श्रीमज्जिनवल्लभसूरिकृतपौपधविधिप्रकरणञ्चान्येष्यं, एवमन्यत्रापि सूक्ष्मेक्षिकयादृश्य मिति
गाथार्थः १२८। पुनरपि तदुक्तबीजद्वये निर्वीजताकरणप्रगुणं दूषणान्तरमाह—

सिलंगायरिण्हिं, तह उद्दिष्टासु पोसहोऽनिययं । उद्दिष्टो वितियंगे, इह य अणियउ त्ति पुण दोसो । २९ ।

व्याख्या—‘तथे’ति पुनर्दूषणान्तरोद्बोधकवाक्यं, तेन न केवलं सांवत्सरिकपर्वणि पौषधानियततैव दोषावहा किन्तु ‘शीलाङ्गाचा(र्येः)र्येण’-
आद्याङ्गद्वयविवरणका(रैः)रेण ‘द्वितीयाङ्गे’ सूत्रकृताङ्गे लेपोपासकोपनयोपनिबद्धत्रयोविंशाध्ययने (४०८ पत्रे) उद्दिष्टासु—“महाकल्याणकसम्ब-
न्धितया पुण्यतिथित्वेन प्रत्याख्यातासु” तिथिषु ‘पौषधः’ पौषधोपवासव्रतं ‘नियत’मित्यवश्यं कार्यतया ‘उद्दिष्ट’ उक्तो भवदभिप्रायेण ‘इह च’
तत्त्वार्थवृत्तौ, मध्यस्थपौषधशब्दस्येहापि संयोगात्पौषधो भवदुक्तपरिकल्पनया ‘ऽनियतो’ऽनिश्चित इति शास्त्रयोरुभयोरपि विरुद्धता मन्तव्येति,
भावार्थस्तु-शीलाङ्गाचार्याभिप्रायेण भवताऽष्टमीचतुर्दशीपञ्चदशीकल्याणकविशिष्टप्रतिपदादितिथयो नियताः पौषधेऽङ्गीक्रियन्ते, शेषा अनि-
यताः, अन्यथोक्तनियततिथिव्यतिरिक्तासु तिथिषु तदग्रहणप्रसक्तिरङ्गीकृता स्यात्, अनिष्टञ्चैतदायुष्मतः, तथा तत्त्वार्थभाष्यवृत्त्यभिप्रायेण च
भवता चतुर्दश्यष्टमीपञ्चदशीरूपतिथिव्यतिरिक्तप्रतिपदादिष्वनियतत्वं पौषधस्य पूर्वोक्तबीजद्वयाङ्गीकारकृताङ्गीकृतं, तथाचान्योऽन्यं ग्रन्थयोर्दु-
र्निरोधो विरोधः स्यात्, किञ्च नियततिथिष्वपि नियमे सति पौषधाकरणे चतुर्गुरुकादेः श्राद्धजीतोक्तप्रायश्चित्तस्योक्तत्वात्, तथा च तत्सूत्रं—
“नियमे पोसहसामाश्याइअकरणे चउगुरू अपारणए त्ति” तथा शक्यन्वयव्यतिरेकाभ्यामेव तत्करणाकरणाङ्गीकाराच्च तासामप्यनियततिथि-
मध्यपातप्रसक्तिरन्वेप्या, किञ्च प्रज्ञप्त्यां शंखशतकादिश्राद्धानां शकितसद्भावेऽपि नियततिथिपौषधाकरणं तास्वपि भवत्परिकल्पितायास्तद-
वश्यकर्तव्यतायाः असङ्गतत्वमेवावेदयतीति दिक् । २९। अथ परोक्ततद्बीजद्वये दूषणान्यभिधाय स्वाभिमतं प्रतिपदादितिथिषु तदनैयत्ये बीजमाह—

किंतु तर्हि जइ कल्याणयाइ होजा ? तओ वयं कुजा । इहरा न वेत्ति ते पुण, नियमितदिणगहणओ न सया । ३० ।

व्याख्या-‘किन्तु’ इति पदं साङ्गीकृतबीजान्तरोद्बोधकं. तेन ‘तर्हि’ति नियमिततिथिच्यतिरिक्तासु ‘तासु’ प्रतिपदादिषु तिथिषु ‘मदि
पन्नादि’पुत्रादिपिणीममुद्भूतनाभेयादिजिनच्यजनन्मनिष्क्रमणज्ञाननिर्वाणदिनानि कल्याणकशब्दाभिधेयानि, तदादि-तत्प्रभृति-
रन्तरिनेपोपन्यसणमिदं ‘होज्ज’चि भवं ? ततो ‘व्रतं’ पौषधाभिधानं कुर्यात्, श्रमणोपासरु इत्युपसकारः, ‘इतरथे’ति तदभावे ‘न वेत्ति’नैव
कुर्यात्, इति प्रतिपदादिषु पौषधस्थानियतत्वे बीजमिति कदाचित्तोऽर्थः, अयम्भावः-अष्टमीचतुर्दशीपञ्चदशीषु तत्करणोत्साहवता किञ्चि-
द्विज्ञेयान्तरयनपेक्षैर पौषधः कार्य इति चतुर्दश्यादेर्नियतत्वं, प्रतिपदादिषु तु न निसर्गतस्तत्करणं किन्तु कल्याणकाद्युत्सवविशेषवचने
गोति नागामनियतत्वमिति, अतो भाद्रपदविशदचतुर्थ्यां पर्युपणारूपलोकोत्तरोत्सवसद्भावात्तत्करणनैयत्यमायातं, न चात्र बीजे दोष-
मेनोऽपि पूर्णपरिकल्पितः, उक्तविभाषया तन्निरासात्, तथा “पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेया”विति शारिभद्री-
यारश्याक(वृत्ति)श्रावकमश्रितिवृत्तिपञ्चाशकवृत्तिवाक्यस्य नियतदिवसं नियतदिवसं प्रतीति प्रतिनियतदिवसं. तत्रानुष्ठेयाविति पदार्थसमर्थनया
नियानियतदिनेष्वेव तद्ग्रहणमनुमतं, तथाच भवत्परिकल्पितबीजद्वयसङ्ख्या प्रतिपदादौ तदनियततोक्त्या तद्ग्राह्यत्वमेव बलादायातं स्यात्,
अनिष्टार्थानुष्मनः, अस्मद्भिमायेण तु कल्याणकोत्सवविशेषवत्सु प्रतिपदादिष्वपि तन्नियतत्वं स्यात्, तथाच तास्वपि तद्ग्रहणमिति
न विरोधत्वेनः, तस्मादेतदेव तत्र बीजमाधेयमिति, ननु तीर्थकृतां बहुत्वेन प्रतितीर्थकरं च घट्टनां कल्याणकानां भावात्कल्याणकानां सर्व-
तिथिष्वपि सम्भरात्सर्वदेव तद्ग्राह्यतयाऽऽयातमिति तदस्थमतिमपनेतुमाह ‘ते पुण’चि प्राकृतत्वात्तानि पुनः कल्याणकानि न सदा भवन्ति,
येन सर्वा अपि तिथयोऽत्र समाराध्या भयेयुः, किन्तु नियमितदिनेष्वेवेति भावः, तत्र हेतुमाह ‘नियमितदिनग्रहणेन’ नियमितानि-गणना-

विषयीकृतानि यानि दिनानि तेषां यद्ग्रहणं (तत्) तथा; तस्मात्, सर्वेषामप्यहंतां कल्याणकदिनानि तान्येव, नान्यानीति, तथाहि "सेसाण-
 वि एवं चिय, नियनियतित्येसु विण्णोया । ३६।" इति यात्रापञ्चाशकसूत्रं (१५९, पत्रे), तद्व्याख्या— "शेषाणामपि. न वर्द्धमानस्यैव. ऋषभादी-
 नामपि। वर्द्धमानावसर्पिणीक्षेत्रापेक्षया एवमेव इह तीर्थं वर्द्धमानस्यैव 'निजनिजतीर्थेषु' स्वकीयस्वकीयप्रवचनावसरेषु 'विद्येयान्ति' शातव्यानि
 मुख्यवृत्त्या विद्येयतयेति, इह च यान्येव गर्भादिदिनानि जम्बूद्वीपभारतानामृषभादिजिनानां तान्येव सर्वभारतानां सर्वैरवतानां च, यान्येव
 चैतेषामस्यामवसर्पिण्यां तान्येव च व्यत्ययेनोत्सर्पिण्यामपीति गाथार्थः?" अतो न सार्वदिकानि कल्याणकानीति बोध्यं, न च महाकल्याणक-
 पदेन निर्माणदिनमेकमेव गृहीतं भविष्यति, नान्यकल्याणकचतुष्टयीति वाच्यं "पंचमहाकल्याणा, सर्वेसि जिणाण हवंति, णियमेण । सुवणऽच्छे-
 रयभूया, कल्याणफला य जीवाणं । ३०।" इति यात्रापञ्चाशकसम्मत्या; तथा: "पञ्चस्वपि, महाकल्याणेषु त्रैलोक्यशङ्करं" मिति. (सूत्रार्द्ध,
 व्याख्या— "पञ्चस्वपि, न पुनरेकस्मिन्नेव क्वचित् 'महाकल्याणेषु' गर्भाभ्रान्जन्मदिनादिषु 'त्रैलोक्यशङ्करं' जगत्प्रसुखकारि, तीर्थकृत्वमित्य
 नुवर्त्तते;" इति आगमोदयसंघुद्रिते ९३पत्रे) धर्मविन्दुशास्त्रोक्त्या च पञ्चस्वपि कल्याणकेषु, महाकल्याणशब्दोऽदुष्ट एवेति सद्नुशिष्टिः, तथाच
 न सार्वदिकानि कल्याणकानि, सत्रभावाच्च न सार्वदिकं तत्सद्गतं पौषग्रहणमिति गाथास्वरूपार्थः । ३०। अथ स्वरूपतत्त्वकरणतिभिन्निगमनमाह-

सत्थाणुसारओ नणु, पोसहगहणे तिहील एयाओ; । आयरियायरणाओ, अन्नत्थ वि अणुमयं; एयं; । ३१।

व्याख्या— 'ननु' निश्चितं 'शास्त्रानुसारतः' सिद्धान्तानुगमनेन 'पौषग्रहणे' पौषघत्रताद्वीकारे 'एताः' पूर्वोपवर्णितस्वरूपास्तिययः कर्म-
 गानो भवन्तीति शेषः, तथाच सर्वग्रन्थकाराभिप्रायेण चतुर्दश्याष्टमीपञ्चदश्याः-श्रीलाङ्काचार्याभिप्रायेण च कल्याणकादिप्रसिद्धतिययः पौषधा-
 द्वीकारे समापता इति भावः, नन्वनन्दादिश्राद्धोपनयोपनिवद्धोपासकदशासु आजन्दस्य सार्द्धपञ्चवार्षिकपौषधाद्वीकारात्प्रातास्सिद्धान्तानु-

गारंण सर्वदिनेष्वपि पौषधात्रीकारः समायात एवेति चेन्न, तस्य तावत्कालावसाने पौषधपारणशब्दानभिधानेन तावन्मानपौषधात्रीकारा-
 न्नीकारं न तदसाङ्गत्यमेवासादयति, गृहीतस्य पौषधस्यापारणे श्राद्धजीतोक्त्या चतुर्गुण्णायश्चित्तापत्तेः, न च तद्ग्रन्थानङ्गीकारो युक्तः
 “यपि श्रावणाणां प्रकल्पादिग्रन्थेषु शुद्धिर्न दृश्यते, तथाप्यसौ श्रावकृतीतकल्पादेः सकाशादवश्यमभ्युपगन्तव्यः, अन्यथोपासकदशासु
 गृह्यं किञ्च भगवान् गौतममुनिरानन्दं श्रावकं प्रत्यवादीत् ‘तुमण्णं आणंदा ! एयस्स अहरस्स आलोयाहि पडिकमाहि निंदाहि गरिहाहि
 प्रहारिं तरोरुम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जाहि’ इति तत्कथं घटेत् ?” इति पञ्चाशकवृत्तौ (३३ पत्रे) श्रीमदभयदेवाचार्यैस्तदङ्गीकारात्, ननु
 प्रागनुगतोऽपि युक्तियुक्त(स्त)पारणशब्दः संयोज्य एवेति चेन्न, एवं तर्हि प्रथमदिनपौषधानन्तरं प्रतिमाप्रतिपत्तेः पुरा लाघवादेकमेव
 तत्पारणं किमिति भवता नाङ्गीक्रियते ?, कल्पनाया उभयत्रापि साम्यात्, तथाचानायासेन निवृत्तः कलिः, नन्वेतावानर्थो यौक्तिक एव,
 न तास्त्रिक, इति चेन्न, आनन्दातिदेशादिष्टस्य कामदेवस्य पौषधपर्याप्तिप्रतिमाऽङ्गीकरणयोरन्तरा तत्पारणात्मकपदानभिधानेऽपि तत्रैवाग्रतो
 यथा ‘भगवत्पारणनमस्करणं विधाय मम पौषधपारणमुचित’मिति पाठोक्त्या प्रतिमाप्रतिपत्तेः प्राक् अनुक्तमपि पौषधपारणं यथाऽऽयु-
 ष्यताऽभ्युपगम्यते तथाऽत्रापि तत्पारणमनुक्तमपि तुल्ययोगक्षेमत्वेनाङ्गीकार्यमिति सिद्धान्तसम्प्रतिमप्यतिनिर्वन्धे गृहाण, अपरं “कुल्लागसं-
 निपेसे, गंतुं फडिऊण निययनियगाणं । पोसहसालाइ ठिओ, इगदसपडिमाओ इय कुणइ । १।” इति धर्मरत्नप्रकरणवृत्तौ श्रीदेवेन्द्रसूरयोऽपि
 पौषधं विनैवेकादशप्रतिमा आनन्दस्योक्तवन्तो, यदि पौषधपूर्विकास्तास्तस्य भवेयुस्तदा ते पुरा पौषधं न विस्मारयेयुरिति, ननु(उपासकदशासु)
 पौषधात्रीकारोऽस्यासार्थक एवोक्त इति चेन्न, कामदेवादेरिवास्य मुरकृतोपसर्गाभावप्रतिपादकतयैवास्य सार्थकत्वात्, निमित्तान्तरेण वा
 तत्सार्थकता भाव्या, अलम्प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तूयते, न केवलमेतास्वेव तिथिषु तदनुमतकर्त्तव्यताकं, किन्त्वन्यत्रापि तिथिषु ‘आचार्या-

चर(णातः)णया? रागद्वेषादिदोषविमुक्तविशिष्टलोभलिप्सुसंविग्रपूर्वाचार्याचरणात् 'ए(यं)ति' एतत्पौषधत्रयं 'अनुमतं' वाञ्छितं उपधानतपो-
 विशेषादिषु। तत्र हि-यद्यप्युपधानतपसि-पौषधत्रयं श्रीमन्महानिशीये नोक्तं, तथापि 'समस्तगच्छीयगीतार्थसम्मततया सर्वेष्वपि धर्मगच्छेषु
 नियतं, तथा स्वस्वोपधानदिनप्रमाणतया तत्स्वस्वतपोयोगविधिप्रकरणेषु गीतार्थैर्निबद्धं दृश्यते, तैः कार्यमाणं चोपासकैरुपलभ्यते, तथा हि-
 "श्रावकश्राविकाणां तु एकस्मिन्नुपधाने अव्युद्घेऽपि गुर्वाङ्गया अनुज्ञानन्दी विधीयमाना दृश्यते, परमेतैरहोरात्रपौषधदिनानि पथादपि
 शीघ्रं सविशेषं पूरणीयानि" इति श्रीमच्चन्द्रगच्छीयश्रीमदजितदेवमूरिनिर्मितयोगविधिप्रकरणे, तथा "पौषधग्रहणपुरस्सरमुपधानतपोविधेय-
 मित्युपधानविधिरुच्यते" इति श्रीअभयदेवमूरिशिष्यपरमानन्दकृतसामाचारीग्रन्थे. तथा "पौषधक्रिया तु यद्यपि महानिशीये साक्षान्नोक्ता
 तथापि यथा साधोर्योगेष्वतिशायिक्रियावच्च सर्वप्रतीतं तथा श्राद्धानामप्युपधानेषु विलोक्यते" इत्याचारमदीपे रत्नशेखरसुरिऋते(१२पत्रे),
 एवञ्च सर्वगच्छीयगीतार्थाचीर्णत्वादुपधानेष्वस्मद्गुरुभिरप्याहृतं पौषधत्रयं, दृष्टं हि सिद्धान्तानिग्रहमपि किञ्चित्संविग्रथुन प्राचरित कूल-
 प्रावरणादिकं सर्वैरप्यङ्गीकृतं, उक्तञ्च धर्मरत्नप्रकरणे "कृष्णं पावरणं, अग्नोअरचाउ झोलिआ भिलखा । उवग्नदियकडाइय-तुंउय-
 मुहदाणदोराई । ८२।" इत्यादि, एवञ्चोपधानतपस्यपि पौषधत्रयमाचरणयाऽनुसन्धेयं, तद्वन्नचान्यापि तिथिः कैश्चिदाचार्यैराचीर्णतया निरतत्येन
 स्वकृतग्रन्थेषु निबद्धा दृश्यते, मतानुरागीनिबद्धा तु न प्रमाणं, आचरणालक्षणाभावात्, तल्लक्षणं तु "असद्वेण समाङ्गण"मित्यादि-
 कल्पभाष्योक्त्याऽवसेय; ननु नवपदविवरणे (२७१ पत्रे) पौषधाधिकारे "यदुक्तं-पोसहउववासो उण, अहमिचउहसीसु जम्मटिणे । नाणे
 निवाणे चाउमासअहाहिपञ्जुसणे । १।" इति पूर्वाचार्यसम्मतभूतगाथाव्याख्यायां "अहाहित्ति-अष्टाहिकाश्चैत्राश्वयुग्मासानन्यापदिनेऽष्टमी-
 मभृतयो याः क्रियन्ते" ताम्बु कल्याणकदिनाष्टाहिकासु वा, एतेषु च दिनेषुः सुश्रावकस्य जिनपूजातपोविशेषोद्यमो भणित एव, यदाह

रुीप्रियते, स्वस्वसामाचारीग्रन्थेषु तैस्तद्ग्रहणावसरे विधिवादेन सङ्कलितानामेवाहारादिपदानां चतुर्णामाचीर्णतयाऽऽन्नातात्, तथाहि—
 “करेमि भंते । पोसहं—आहारपोसहं देसओ सवओ (वा), सरीरसकारपोसहं सवओ. वंभचेरपोसहं सवओ. अवावारपोसहं सवओ. चउविहे
 पोसहे सायज्जं जोगं पचख्खामि. जाव अहोरत्तिं पज्जुवासामि. दुविहं तिविहेणं. मणेणं वायाए काण्णं. न करेमि न कारवेमि. तस्स भंते !
 पटिणमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि” इति पञ्चाशकचूर्णिवाक्यात्तथा “करेमि भंते ! पोसहं—आहारपोसहं सवओ. सरीर-
 सकारपोसहं सवओ. वंभचेरपोसहं सवओ. अवावारपोसहं सवओ. चउविहे पोसहे ठामि. जाव अहोरत्तिं पज्जुवासामि इत्यादि जाव
 वोसिरामि” इति प्रतिक्रमणचूर्णौ श्रीविजयसिंहसूरिवाक्यादेवं सर्वे सामाचारीग्रन्थाः अवसेया, अत एव तत्सम्मतिमूलभूतगाथाया एतद्द्व्या-
 मयानान्तरं एतदर्थं सर्वासंमततयाऽस्वरासनं (?), यद्वा “चकारो भिन्नक्रमस्ततः कर्त्तव्यः स चेत्यत्र योज्यः, शेषं पूर्वमिने”ति व्याख्यानान्तरं “तथा
 कल्याणकदिनाष्टाहिकासु वा” इति व्याख्यानत एव कृतवन्त इति, तथाऽत्रार्थेऽप्योक्तेः शगच्छीयवृहद्गच्छीयादिगीतार्थाः साक्षिभूता मध्यस्थ-
 भावेन रचयमेव भवता प्रष्टव्या इति दिङ्मात्रमेतत् । ३१। अथ पुनरप्यवशिष्टां पूर्वपक्षिणः कुशकाशसङ्काशकदाशालम्बनाभासं मूलतो निरस्यन्नाह-

नणु अणवज्जु कज्जं, कज्जुमिणं सव्वयाऽणुपेहं व । सच्चं सज्झायाइसु, गिइज्जइ वेलावयाईणि । ३२।

व्याख्या—‘ननु’ इत्याशङ्कायां ‘इणं’ति एतत् पौषधलक्षणं ‘कार्यं’ करणीयं—कर्त्तव्यं ‘सर्वदैव’ प्रत्यहं, किम्भूतमेतत्कार्यं ? न अवद्यं
 अप्रेःगनवद्यं—निर्दोषमिति यावत्, तत्रान्वयदृष्टान्तमाह ‘अनुपेक्षावत्’ समयार्थविचारणावत्, यथा अनुपेक्षा निरवद्या सती सर्वदैव विधेया
 तथा पौषधत्रयमपि सावद्ययोगरहितत्वेन प्रतिदिनं कर्त्तुमनीहितमपि भवताऽङ्गीकार्यमिति पूर्वपक्षलेशः, तथाच प्रयोगः—पौषधत्रयं सर्वदा
 कार्यं, निरवद्येतात्, यद्यच्चिरवद्यं तत्तत्सर्वदा कार्यं, यथा धर्मध्यानं, तथा चैतत्, तस्मात्तथेति । तत्राह ‘सच्चं’ति सत्यं, सत्यमित्यर्थाङ्गीकारे

सार्यमिति युक्तं, परं सर्वदेति साध्यांशो न युक्तः इत्यर्थः, तत्रैव व्यभिचारमाह—‘स्वाध्यायादिषु’ सिद्धान्ताध्ययनाध्यापनादिरूपेषु ‘वेलावय-
 भादीनि’ येषां च यद्यथ येनावपसी, ते आदिर्येषां क्षेत्रादीनां ते वेलावयवादयस्ते तथा, ‘गीयन्ते’ प्रोच्यन्ते गणधरैरित्यध्याहारः,
 तथाच साध्यात्यन्ताभारवद्गामित्येन व्यभिचारस्यात्रापि समावेशः, तथाहि—यत्र सर्वदा करणीयरूपसाध्यात्यन्ताभाववत्त्वं वर्तते स्वाध्यायादौ
 तत्रापि निरायन्तरूपसाधनस्य सत्वात्, तथा पक्षादित्रयवर्तित्येनास्य हेतोरनेकान्तिकत्वं, नन्वध्ययनाध्यापनादीनामपि सर्वदा कार्यत्वेनो-
 क्तदोषानयकात् इति चेन्न, सिद्धान्ते सूत्राध्ययनाध्यापनादौ कालव्यक्ताव्यक्तप्राप्ताप्राप्तपरिणतापरिणतातिपरिणतादिविशेषाणां व्युत्पादनात्,
 तथाहि “नो कृष्णं निगंथाण वा निगंथीण वा चउर्हि महापाडिवर्हि सज्झायं करेत्तए, तं० आसाढपडिवाते. इंदमहपडिवाते. कत्तियपडिवाते.
 सुगिम्हपडिवाते” तथा “नो कृष्णं निगंथाण वा निगंथीण वा चउर्हि संज्झार्हि सज्झायं करित्तए, तं० पढमाते पच्छिमाते मज्झण्णे
 भूरत्ते” (स्यानाङ्के २१३ पत्रे) तथा “दसविधे अंतलिखिते असज्झाइए पन्नत्ते, तं० उक्कावाते दिसादाहे गज्जिते विज्जुते निग्घाते जूयते
 जल्लगालित्ते धूमिता मरिता रतउग्घाते । दसविधे ओरालिए असज्झातिते पन्नत्ते, तं० अट्ठीमंसे सोणिते, अमुत्तिसामंते सुसाणसामंते ।
 पंदोरराते मुरो-रराते पटणे य रायवुग्गहे । १ । उवस्सयस्स अंतो उरालित्ते सरीरगे पंच्चिदियाणं जीवाणं असमारंभमाणस्स” इत्यादि श्रीस्थानाङ्के
 (४७५ पत्रे), तथा “जे भिरुत्तु अवत्तं वाएज्जा वाएतं वा सात्तिज्जति” (निशीथ १९ उद्देशके १९) सूत्रं “अव्वंजण० गाहा, जाव कख्खादिमु
 रोमसंभवो ण भवति-ताव अवत्तो, तस्संभवे वत्तो, अहवा जाव सोलसवरिसो ताव अवत्तो परतो वत्तो, जइ अवत्तं वाएति ‘इयरं’ति वत्तं
 न वाएति ता (तरस) आणादिया दोसा चउलहुयं(च)पच्छत्तं x x ‘जे भिरुत्तु अप्पत्तं वाएति०’ अप्राप्तं एयस्स अत्थो अपात्रसूत्रे गत एव,
 आदी य अदिहे भाये त्ति, तहावि इह अमुत्तरं भण्णति—अवत्तमुत्तरस अपत्तमुत्तेण य चउभंगो भाणियव्वो, परियाय० गाहा—परियाओ

दुविहो-जम्मणओ पवज्जाए य, जम्मणओ सोलसण्हं वरिसाणं आरतो अब्बतो, पवज्जाए तिण्हं वरिसाणं पक्कप्पस्स अब्बतो, जो वा जस्स सुयस्स कालो वुत्तो तं अपावेत्तो अब्बतो, सुएण आवस्सणे अणहीए दसवेयालियस्स अब्बतो, दसवेयालिए अणहीए उत्तरज्जयणे अब्बतो, एवं सर्वत्र, एत्थ य परियाये सुते य चउमंगो कायदो-^१परियाएण सुएण वि वत्तो ?। परियाएण वत्तो सुएण अब्बतो २। (परियायेण अब्बतो सुएण वत्तो ३। परियायेण सुएण वि अब्बतो) ४। पढमे भंगे अवाएंतस्स सेसे वाएंतस्स आणादिया दोसा चउलहुं च (पच्छत्तं)” इत्यादि श्रुताध्ययनाध्यापनादौ वेलावयःप्रभृतिवस्तुगवेपणं निशीथस्रभाप्यचूर्णिवाक्यैरवसेयं, तथाच यथा श्रुताध्ययनादिष्व- नवधेष्वपि शास्त्रोक्तोऽवसर एवादेयतयोपात्तस्तथाऽनवद्यस्यापि पौषधस्य विहितावसर एवादेयत्वमिति युक्तमुत्पश्यामः इति, तथाच पौषधस्य परदिनानुष्ठेयत्वमेवायातमनुमन्तव्यं^२, नन्वष्टमीहानौ सप्तम्यामपि भवता पौषधाङ्गीकारपक्षकक्षीकारात्पर्वमात्र एव तदङ्गीकरणीयमित्यभि- सन्धिसन्या कथं तथ्यीकार्या ?, तदेकदेशे वाधसद्भावादिति चेन्न, अष्टमीहानावष्टमीकृत्यकरणस्य स्थानान्तरानवाप्तौ सप्तम्यान्तस्तद्भोग- चहुत्वसद्भावात्सप्तमीकृत्यस्येवानन्यगत्या (तत्)स्थानतया गीतार्थैरङ्गीकारात्, ननु तर्हि चतुर्दशीहानौ त्रयोदश्यामपि तद्वदेव पाक्षिककृत्यं चतुर्दशीतिथिविधेयं कथं विधेयतया नाद्रियते ? इति चेन्न, चतुर्दश्यां पाक्षिककृत्यस्य कालिकाचार्यैराचरितत्वात्, पूर्णमास्यान्तु पाक्षिककृत्यक- रणीयत्वमागमानुगामि, तेन चैत्यपरिपाटि-मुनिजनवन्दन-पाक्षिकातिचारालोचना-ऽऽलोचनास्थानीयचतुर्थतपोविशेषविधानादिपाक्षिककृत्यं

- ^१पश्मभंगे दोषु वि वत्तो इतिओ सुएण अब्बतो ततिओ वएण अब्बतो. वरिमो दोहिं वि, अब्बतो वाएंतस्स पढमभगिल अवाएंतस्स आणादिया दोसा मासलहु च”इति नि०नू०प्र०।
^२ एत उक्तं “अष्टमी दिने. अष्टम जिन पूजो, आठ करमने. हणवा जी । आठ पद्दोरी. पौषध करीने, त्रिकाले त्रिअष्ट. जिन वांदवा जी ॥ आठ पद्दोरी. पहली अष्टमीए, पौषध आदि. किम निषेधुं जी ? । हे शासन सुर !. पर्वतिथि ते, अपर्व कही. किम विराधुं जी ? ॥१-४॥”

पासिकार्वन्नेनाचरितायाश्चतुर्दश्या हानौ सदागमाऽविगीतपूर्णिमारूपपासिकृतिर्था कार्यमिति सम्प्रदायः, सत्यां च भूतेष्टायां (चतुर्दश्यां) दूरान्तरान्तराभिरुपासकस्यामेव पासिकृत्पमनुसन्धेयं, आचरणाया अपि कथञ्चिदागमानुपातित्वात्, प्रयोदश्यान्तु तत्कृत्यकरणे आगमा-
 चरणयोग्यतरस्याप्यनाराधितत्वं स्यात्^१, चतुर्मासिकचतुर्दशीहानौ श्रीजिनप्रभाचार्यैरप्येतस्या एव युक्तेराश्रितत्वात्, तथाहि—“नवरं
 पात्रमासिपत्रउद्दमीद्रासे पुष्णिमा जुम्हइ, तेरसीगहणे आगमआयरणाणं अन्नतरंपि नाराहियं होज्जा” इति विधिप्रपायां, पासिकर्पर्वहानौ
 प्रयोदश्यां पासिकृत्पविधानाभिप्रायस्तु तेषां सम्यगनयगम्यः सम्प्रदायसाध्यश्चेति परम्पराऽनुयायिनामाचरणाङ्गीकारानवकाशे आगमोक्ता-
 ङ्गीकारस्य गारहाणत्वान्, न वैकरस्य अनवकाशे अन्यतरस्याप्यनवकाशता युक्ता, लौकिकलोकोत्तरव्यवहारभङ्गप्रसङ्गात्, नन्वेवं विशिष्ट-
 पुन्यकरणीयकरणकारणभूतदिनदश्याप्ययीभावमेप्यतीति चेन्न, पञ्चदशीहानौ भवतोऽप्येवमेव प्रष्टव्योत्तरत्वात्तदिति कण्ठकोद्धारलेशः^२ इति
 गायार्थः ॥३२॥ अथ पौषधतिथिस्यरूपनिगमनोपदर्शनपुरस्सरं तत्प्रतिपादकस्थानान्तराभिधानकथनद्वारेण तत्करणविधिं दर्शयन्नाह—

पौषहतिहिपरमऽत्यो, इय कहिओ ससमयाणुसारेणं । करणविही जिणवल्लह—कयपौसहपयरणाउ पुणो ॥३३॥

न्याय्या—‘इत्य’मुना पूर्वोक्तप्रकारेण ‘पौषधतिथिपरमार्थः’ पौषधकरणे नियुक्तास्तिथयः पौषधतिथयस्तासां परमार्थ—एतासु तिथिषु

१. एतः “पूनम वृद्धिए पहेंली पूनमे, पाखी पडिकमणुं करे तूं । पूनम हानिए तेरसे पाखी, करे अन्याय केम तूं । १ ।”

२. अन्यश्लोकं—“शासन नायरू. धीर जीणंद वांदी, नमुं ऋपभादि. सुख सिंधु जी । अमावसने. पूनम अधिके, चउदस किम. विराधुं जी ? ॥

उदय चउदस. तेरस मनारी, किम पौषधादि निपेधुंजी ? । सिद्धायिका देवी. शुद्ध बुद्धि देजो, पर्वतिथि तेह. आराधुं जी ॥१-४॥”

“चौदत्र विराधि पहेंली पूनमे, पाखी-चोमासी करे तूं । पंचांगी पाठे वे तेरस नहीं, होय तो बताव तूं तूं । १ ।”

पौषधप्रतं कार्पमित्येवंरूपमैदम्पर्यं पौषधविधिपरमार्थः, स 'कथितः' तत्पररूपकसिद्धान्ताक्षरसम्बद्धवाक्यप्रबन्धविषयीकृतः, प्रकरणान्मयेत्य-
 ध्याहार्यः, केन साधनभूतेन ? 'स्वसमयानुसारेण' जैनागमपुरस्कारेणेत्यर्थः, इत्यनेन स्वकपोलकल्पनाकल्पितत्वशङ्का दूरापास्ता द्रष्टव्या,
 'करणविधिः' मरतावात्पौषधस्य विधानपद्धतिः पुनः 'जिनवल्लभकृतपौषधप्रकरणात्' जिनवल्लभै-जिनवल्लभनामधेयैः श्रीमन्नवाङ्गविवरणकरणा-
 गात्प्रतिष्ठसंस्तम्भयद्योभूरिश्रीमदभयदेवसूरिचरणोपजीविथीमज्जिनवल्लभसूरिभिरिति यावत्, कृतं-विहितं यत्पौषधप्रकरणं-पौषधव्रतविधान-
 विधिप्रतिबद्धशास्त्रविशेषः, तस्माज्जिनवल्लभकृतपौषधप्रकरणात्, हेय इत्यध्याहार्यमिति गाथार्थः । ३३। अथ विबुधजनेष्वभ्यर्थनारूपां गाथामाह-

मइमंदयाइवसओ, जं लिहियं इह य आगमोत्तिणं । मइमं दयाइ वसओ, सोहेउ तयं सुहीवग्गो । ३४।

प्याग्या- 'इहे'ति अस्मिन्नकरणे 'य'दिति सामान्यवाचकपदनिर्देशादनिर्धारितस्वरूपं किमपीति वाच्यवाचकं 'आगमोत्तीर्णं' समति-
 क्कामिनजिनागमं 'च'शब्दात्पूर्वाचार्यपारम्पर्योत्तीर्णं च 'लिखितं' अक्षरविन्यासीकृतं, मयेत्यनुक्तमपि कर्तृवचनं निष्ठाप्रत्ययानुकूल्यादत्रावसेयं,
 भागपोत्तीर्णलिखने निदानमाह-कुतः ? 'मतिमन्दताऽऽदिवशतः' मतेर्या मन्दता-सकलागमपरमार्थादिशित्वेन कुण्ठत्वं, सा आदिर्येषां प्रमाद-
 व्याहृतनेनस्त्वानां, ते मतिमन्दतादयस्तेषां वश-आयत्तता. तस्मात् मतिमन्दतादिवशतः "पञ्चम्यास्तसिल्" (पा०५, ३।७।), इयता वाक्येन
 नान्तो जिनागमोत्तीर्णवाचकत्वे सम्यक्त्वनाशात्पाराञ्चितप्रायश्चित्तमूलत्वमावेदितं भवतीति बोध्यं, तदागमोत्तीर्णं 'सुधीवर्गः' सुष्ठु-आगम-
 परिरुमिना धीः-बुद्धिर्येषां ते सुधियस्तेषां वर्गः-समूहः, स 'शोधयतु' तदपसारणेनैतत्प्रकरणं निरवद्यं करोत्विति प्रेरणाप्रत्ययोपादानं तस्य
 विशेषतः शोधनं प्रत्युपयोगमदर्शनपरं, किम्भूतः सः ? 'मतिमान्' मति-स्त्रिकालविषयिणी विषया, सा विद्यते यस्मिन्नसी, तस्यास्त्रिकाल-
 विषयिन्वन्तु वषाविषयानावरणीयं-मत्तयोपशमसमुत्पत्तीत्पातिषयादिदिनेप्रातः, ननु स्वकार्यकरणव्यासक्तत्वात्कथं सशोधयिष्यतीत्यत आह-

पुनः किं भूतो ? 'दयाया वृत्तः' दयेत्यनुग्रहोपलक्षणं, तेन दया-निर्गमि(निश्चल)परानुग्रहाशा, तस्याः वशगो-वशवर्तीत्यनेन तस्य
 परोपहृतिरसिद्धमावेदितं, तथापिषस्य तु क्रियदेतदिति भावः, इति गायार्थः । ३४। अथाधिकृतप्रकरणसमर्थनस्वरूपं गायार्थेनाह-
 इय सुय-सुयहरसम्भय, कइवयवयणेहिं पयरणं सुहियं । लिहियं सिहि-जलनिहि-गुह, मुह-विहि-वरिसे सुहरिसेणं । ३५।
 जुगवरजिनचन्द्राणं, आणं लहिऊण कयपमोयाणं । सुपमोयपयरणं य, गणिणा "जयसोम" नामेणं । ३६।

प्राख्या- 'इय' इत्यमुना प्रकारेण 'युगवरजिनचन्द्राणां' युगे वराः-प्रधानाः युगवरास्ते च ते जिनचन्द्राश्च श्रीमज्जिनचन्द्रसूरयस्तेषां
 'प्राज्ञा'मादेनं 'लब्धा' समासाद्य "जयसोम" नाम्ना गणिना प्रकरणं 'लिखित'मक्षरविन्यासीकृतमिति सम्बन्धः, कैः साधनभूतैः ? 'श्रुत-
 धुनारगमम्भतरुनिपयवर्तनैः' श्रुतश्च-आगमः, श्रुतपराश्च-बहुश्रुताः श्रुतश्रुतधरास्तेषां सम्मतानि-संवादीनि कतिपयानि-क्रियन्ति यानि
 रचनानि तानि तथा, तैः, किम्भूतं प्रकरणं ? 'मुहितं'-अतिशयेन हितकारिः, कदैतल्लिखितमित्याह 'शिखि-जलनिधि-गुहमुख-विधि-वर्षे'
 निगिनो-न्दयस्ते च कपिसमयेन जयः, जलनिधयः-समुद्रास्तेऽपि लोकोक्त्या चत्वारः, गुहमुखानि-कार्तिकेयवदनानि. तानि च पद्,
 निधि-धर्म्या. न चैरुः, तन्मते वर्षे-शरदि, अङ्कानां वामगत्या ? ६४३ वर्षे, मुहर्वेणेति कर्तृविशेषणं ध्येयं, किम्भूतानां युगवरजिनचन्द्राणां ?
 'छाशयोदानां' छतः प्रमोदो-इषो यैस्ते. तेषां, किम्भूतेन "जयसोम" नाम्ना गणिना ? 'सुप्रमोदपदरतेन' सुष्ठु-अतिशयेन प्रमोदानां-
 प्रमोदमाणिरयगणोनां दयोः रत-आसक्तस्तथा, तैनेति गायार्थः । ३५-३६ । (जीर्णाजीर्णप्रतिद्वयेऽप्यष्टमगाथावृत्तौ नवाङ्केन ३६ अङ्काः)
 इति राचनाचार्यश्रीप्रमोदमाणिरयगणिविन्दचञ्चरीककरणिपण्डित "जयसोम" गणिना समर्थिता पौषध(पट्टत्रिंशिका)प्रकरणवृत्तिः ।

प्रत्यकारशक्तिः-श्रीमत्वरतरगच्छे, श्रीजिनमाणिरयसुरिगुरुपदे । चन्द्रकुलाम्बरचन्द्रा, उदीयुरुदयाय जिनचन्द्राः । १। सम्यक्परीक्षणाद्ये,

परीक्षका गौर्जरावनावासन् । मवचनपरीक्षकायाः, रीहडवंश्या अपि प्रकटाः । २। तेषां राज्ये विजयिनि, रेजुः श्रीक्षेमराजराजानां ।
 शिष्याः मुलन्धलक्षाः, प्रमोदमाणिस्यगणिमुख्याः । ३। तत्पदपङ्कजभृङ्गः, सद्गुरुरागादवाप्तसुखसङ्गः । समवसितसमयभावः, शिष्यो जयसोम-
 गणिनामा । ४। स्योपशस्य विवरणं, कृतवानिह पौषधप्रकरणस्य । भूता-ब्धि-रसेन्दु(१६४५)मिते, वर्षे श्रीनेमीजन्मदिने । ५। युग्मम् ।
 रित्थं यदत्र कथमपि, कथितं जिननाथशपथदानेन । अभ्यर्थये विपश्चि-द्वर्गः तच्छोधयतु इति । ६। श्रीमज्जिनदत्तानां, श्रीमज्जिनकुशल-
 मूरिराजानां । कृपयैतच्चिरकालं, नन्द्यादानन्दसुखदायि । ७। इति श्रीपौषधपट्टत्रिंशिकाप्रकरणविवरणं समाप्तम् ।

संरति १६५५ ममिते श्रीस्तम्भतीर्थवेलाकूले कार्तिकसुदित्रयोदशीवासरे बुधवारभासुरे रङ्गद्वैराग्यभङ्गीवासनासमाहतकठोरतरसाधु-
 क्रियासमाचार-कृतकुवादितिरस्कार-श्रीसाहिसमक्षं दूरीकृतकुमतिकृतोत्सूत्रासभ्यवचनमयप्रवचनपरीक्षादिशास्त्रव्याख्यानविचार-विशिष्टस्वेष्ट-
 मन्त्रादिप्रभावप्रसाधितपञ्चनदःपतिसोमराजादियक्षपरिवार-अधरितामधुमाधुर्यवयवाक्चातुर्यरञ्जितनिखिलभुजालभूपालमौलिमौलिमाणिक्य-
 प्रभापटलकदमीरजजलधौतचरणकमल-जलालदीश्रीअकवरपातिसाहिवितीर्णापाठीयाष्टाहिकाऽमारि-वर्षावधिश्रीस्तम्भतीर्थीयजलःश्वन्तर्त्ति-
 जलचरनीवतंतिम(?)रक्षणसमुद्भूतप्रभूतयशःसम्भार-श्रीसाहिप्रदत्तयुगप्रधानविरुद्धार-जाग्रद्भाग्यसौभाग्यप्राग्भार-शासनाधीश्वरश्रीमत्-
 श्रीवर्द्धमानजिनपट्टप्रतिष्ठितपञ्चमगणधरश्रीसुधर्मस्वामिप्रमुखयुगप्रधानाचार्याविच्छिन्नपरंपरायातश्रीचन्द्रकुले चन्द्रश्रीउद्योतनसूरि-श्रीवर्द्धमा-
 नसूरि-श्रीजिनेश्वरसूरि-श्रीजिनचन्द्रसूरि-श्रीअभयदेवसूरि-श्रीजिनवल्लभसूरि-श्रीजिनदत्तसूरिसन्तानीयश्रीबृहत्स्वरतरगणशृङ्गारमौक्तिक-
 हारश्रीजिनमाणिस्यसूरिपट्टोदयाचलप्रभाकर-विजयमानयुगप्रधान-श्रीजिनचन्द्रसूरिपुरन्दराणां आचार्यश्रीजिनसिंहसूरि-श्रीसमयराजोपा-
 ध्याय-श्रीरत्ननिधानोपाध्याय-पं०पुण्यप्रधानादिशिष्ययुतानां सदुप(दिशेन) × × । एतावदेव प्राचीन प्रत्यन्तरे लेखकादीनां प्रशस्तिरस्ति)

जनयनानधर^१ ! धरणधर ! नवकमलसरलदलनयनपर ! । २गमततमतमतकरसरुल^३ !, धरनरवरगणनतपदयमल^४ ! । १। गजकर^५
कर^६मदनग^७दहन !, मम परभर^८मऽपहर वरमहन^९ ! । धनद^{१०}धनदसमशमसदन^{११} !, परनरमतमयन !^{१२} परम^{१३}वदन ! । २। १^४परम-
परमपदपदवरद !, भ-त-वं पदनतमयनरमपकगद^{१५} ! । १^६भवभवभयभरहरणपर^{१७} !, १^८मलमलकलकम^{१९}-न-लसचरणचर^{२०} ! । ३। जय
यम^{२१}मदननयन^{२२}दमद !, जय सरुलजनक^{२३}कलवचनवद ! । शशकरकरवररद^{२४}नचय^{२५} !, धनधनयन^{२६}करणशरणसनय ! । ४। एवं
निर्मलचित्तभावसल्लिलव्रातैः म्पित्वाऽद्भूतं, चञ्चलत्वलवर्णचित्रसुमनः श्रेणीन्निवध्यद्द्रुतम् । श्रीमत्पार्श्वजिनोऽर्चितः पृथुगुणैः स्तोत्रः
श्रजाशीकरः, भूयात्सौख्यकरः 'प्रमोद'सुयज्ञो 'गाणिक्य'हीराकरः । ५। इति श्रीपार्श्वनाथस्तवनं केवलाक्षरमयं सम्पूर्णम् ।

वन्दे सुभाष^१दसुसङ्घकरं^२ शमोर्कं, सिद्धान्तरासिततनम्रकदं^३ न शोकम् । मन्दारकागकरकम्पितपङ्कजातं^४, दिव्यङ्गनादिवग^५-
चन्द्रितजावतातम् । १। सपदिताऽऽशविदितं भवपातनावं^६, सन्तापनाशनपरं सुरवं^७ रतावम् । रम्याननं रविनतं विशदं तमीशं, मर्त्या-
वली^८मतवदं^९ सुमदं^{१०} दमीशम् । २। दन्तावलं दरवनच्छितये नमन्तं^{११}, निर्वाणदं निपुणनिर्मितकं^{१२} नितान्तम् । गर्वाङ्गजाऽगन-
गभिःसमनाऽभिरामं, सद्भूयोगभाससुगतिक्रमदातिक्रामम्^{१३} । ३। सत्शासनेशलसदंशुरदं दयारं^{१४}, सर्वाऽभिसंशयभिदं^{१५} वरनादसारम् ।

१ जलद । २ गंगाः गारुगपाठा)हीराले-वि(स्त्रो मन)अमीशः वं तस्य । ३ सह यः । ४ दुगल । ५ शुभा । ६ हस्त । ७ वृक्ष । ८ वैरीसमूहः । ९ पूजनं । १० दाने ।
११ शः । १२ वैरिगनुष्याणां मर्तं मन्ता-नीति । १३ प्रहृष्टं । १४ परम-श्रेष्ठो यः पदः (परम)परमपद-मोक्षः, सत्पदेच्छां ददातीति । १५ हे गतकुत्सितरोग ! । १६ संसारोत्पन्न ।
१७ तपर । १८ मत्ते च(द्विर्गति) तदेसगु..... लंवादम..... मनोत्या.....न श्याः । १९ हे नी(नि)र(ऽलस) ! । २० चारित्रे चरतीति । २१ मरण । २२ उपशमद ।
२३ मधुर । २४ शः । २५ न विद्यते (यय सव्यः) सा मनो(?) । २६ निरिडमेध । २७ शोभनचित्ताभिप्रायः । २८ वसूनां द्रव्याणां सङ्घं-समूहं करोतीति । २९ सुखदं । ३० कम्पितः
पातगणेशो देव(ः) । ३१ दिवि-आवासे गच्छन्तीति दिवगा-देवादयः । ३२ प्रचरण । ३३ सुगच्छं । ३४ मनुष्यावली । ३५ अमीश(वक्ता) । ३६ शोभनपर्यदं । ३७ प्रणमन्तं ।
३८ निर्निष्ठे कं-सुखं देव तं । ३९ अतिवृत्तः दागः दावः दस्ता । ४० दयया दृपया राजतेव शीलः । ४१ अभि-सागस्येन संशयान् विनस्तीति ।

सन्नाक^१वासद^२कसद्गरजःसमीरं, वर्य^३ जनाऽवमऽजरं वरसारधीरम् ।४। एवं मया विपुलहारविचित्रचित्र-स्तोत्रेण पार्श्वजिनपो जन-
पस्तुतोऽयम् । भक्त्या दयातिलकभूषितभालदेशः, सौख्यं ददातु 'जयसोम'मुनेजिनेशः ।५। इति श्रीपार्श्वनाथस्तवं हारचित्रमयम् ।

लसत्पद्मजाऽऽमोदनिश्वाससारं, ससारं^४ सुरेन्द्रोल्लसच्छ्रीविसारम् । विसारं^५ सुखाम्भोनिधौ सद्विजेशं, द्विजेशं कुकर्माहिभङ्गे जने
शम् ।१। जने शङ्करं पार्श्वनाथं सुराऽऽसं^७, सुराऽऽसङ्घसंस्तूयमाऽऽनाऽशिवासम्^८ । शिवाऽऽसं^९ हि कल्याणवल्लीपयोदं, पयो^{१०}दन्तपंक्ति
कृताऽनन्तमोदम्^{११} ।२। तमोदं वरं पार्श्वनाथं विमायं^{१२}, विमाऽऽयं^{१३} हितं संस्तुवेऽहं सदाऽऽऽयम्^{१४} । सदा थं द्विजिह्वाङ्कितं तं वृषाङ्कं^{१५},
वृषाङ्कं^{१६} महाकामनाशे मुनाकम्^{१७} ।३। मुनाकस्थनाकित्रजस्तूयमानं, यमानक्षयमध्राऽऽरवं तं सदानम् । सदानन्दकारं खगश्रीसमानं,
समानं^{१८} नतप्रबलक्ष्मीवितानम् ।४। इत्थं विश्वप्रकाशिप्रबलपरलसज्ज्ञानसद्द्यावधान्नः, श्रीपार्श्वस्य प्रशंस्तपृथुतरयशसः सौख्यकृद्दामनाम्नः ।
स्तोत्रं चक्रे विमुक्तग्रहणयुतमदः प्रोल्लसद्भोगभाजः, हर्षः प्रागुभासस्व'जयशश'मुनिना रङ्गकुज्जैनराजः ।५। इति पार्श्वस्तवं शंखलाचित्रमयम् ।
सन्तोषशर्मसदनं^{१९} स(द)नन्द^{२०}सारं, दत्ताङ्गिमोक्षसुगतिं सुगतिं^{२१} सुसारम् । मेघोल्लसच्छविपदं विपदऽन्तकारं, सेवे^{२२} मनःप्रभव-
सम्भरसङ्गारम् ।१। कैवल्यवल्लिकृद्भं^{२३} कद्भन्ददारं^{२४}, शाल^{२५}त्रयोसहितसंहित^{२६}सङ्घकारम् । नग्नमरेन्द्रभविकं भविकं^{२७} समानं^{२८},

१ स्वर्गं । २ कुत्सित । ३ वर्य-पूज्यं । ४ सह रु(र)ग-लक्ष्म्या तत्रेत्येवं शीलः । ५ विस्तीर्णं । ६ विवभं ? (मत्स्य) । ७ सुष्टु राजिताऽऽशा-दिशो येन । ८ अशिवान्-उपद्रवान्
भगतीति । ९ शिवे-मोशे अघत्रि-उपविशतीति । १० दुग्धवत् । ११ हर्षे । १२ विगतमायं । १३ वि-विशेषेण मा-लक्ष्मी-श्री तरुणा आयो-लामो यस्मात् । १४ सच्छोभनं
भा-गमन्तादयो-भाग्यं यस्य स । १५ शृपो-धर्म अङ्गोऽभिज्ञानं यस्य । १६ ईशं । १७ सिंहासनं । १८ पूजा । १९ गृहं । २० सद्भिः-सज्जनैः न ई (?) नन्दः-नन्दनीयः,
ए चाधौ धारय । २१ सच्छोभना गतिर्यस्य तं । २२ मनःप्रभव(स्य-कामस्य) सम्भव(स्थाने) योनौ सं(गं वारयं)तीति तं । २३ कैवल्य ए(व)वद्विः (कैवल्य)वद्विस्तत्र(कं-जलं
दरातीति व(द)-मेघ इ(व),भातीति तं । २४ ककुत्सितः योऽमन्दो-ऽमङ्गलसं दारयती(ति) । २५ गड । २६ स-सम्यवप्रकारेण हितं करोतीति । २७ भविकं-कल्याणं
यस्मात् । २८ सह मानेन-पूजाप्रकारेण वर्त्तते यः ।

गर्भोणि भासिततनुं तत्रानुग्रहमानम् ।२। इक्ष्वाकुंशमृभदं २मुभदन्तमीशं, संवीतसंयमधुरं मधुरं दमीशम् । वन्दे ५दिताऽऽ(शु)मु (?)
 यमं यमं गमानां, निर्नाशिताऽऽयतमसं* तमऽऽसद्रमानाम् ।३। वन्दे जिनं नवरदं वरदं जनानां, दुर्दान्तदान्तकरणं करणं धनानाम् ।
 गन्गादनप्रविशुं^६ विशुं^७ सुशीलं^{१०}, यामाऽऽजं हि सुपदं सुपदं सुनीलम् ।४। इत्थं मयाऽत्र विहितं विहितं तवेश !, स्तोत्रं ११विचित्र-
 परमं परमज्ञेयम् ।। मौन्यानि मे वितनुताऽतनुताऽऽत्तशस्य !, देवेन्द्रसद्गजयशो 'जयसोम'कस्य ।५। इति श्रीपार्श्वजिनस्तवनम् ।

भविक्रमापुङ्गवमकारकं, सकलशास्त्रलताजलदायरुम् । जलदवर्णधरं हरिणाङ्कितं, नमत पार्श्वजिनं तिमिरीस्थितम् ।१। प्रबल-
 मोरगमस्तन^{११}प्रभं, सुमतिविप्रशिखण्डिज^{१४}सन्निभम् । मदनपङ्कजदं सुगुणान्वितं, नमत० ।२। विदलिताशुभकर्ममतङ्गजं, प्रणमितेश्वर-
 मरुपतङ्गजम् । नरकनिर्जरपङ्कजप्रसितं, नमत० ।३। अधरकान्तिविनिर्जितविद्रुमं^{१५}, शमधरं शिवमार्गवरद्रुमम् । हरिवराशनसंस्थितं^{१६}मऽचितं,
 नमा० ।४। श्रीमत्पार्श्वजिनेन्द्रमिन्दुसदृशाऽऽस्यं तापपापापहं, ऐक्ष्वाकान्वयनिर्मलाम्युधिनिशानाथं नमस्याम्यहम् । देवेन्द्राऽमरमौलिमौलि-
 शिगरथेणिक्राशिक्रमं, कल्याणं 'जयसोम'सेवस्मुनेः श्रीपार्श्वकल्पद्रुमम् ।५। इति श्रीतिमिरीग्रामस्थपार्श्वनाथस्तवनम् ।

देरांदन देद्रे कर्पु, श्रीवीर विप्रकुले जाण । गर्भे पुरुषोत्तम शक्रस्तने, न गर्भे नीच अकल्याण ।१। आपाढि सुदि छठे
 गर्भापाने, गुरि हरिभद्रे कल्याण । अभयदेयगुरि श्रेयः कर्पुं, न विप्रकुले अकल्याण ।२। न आवे आव्या गोत्र कर्मथी, श्री वीर
 मायणी ह्य । भयतरिया सत्रिहुंडे प्रभु, त्रिशला राणीनी कूख ।३। ते आसोज वदि तेरसे, मान्युं त्रिशलाए कल्याण । फल वीरे विप्र नीच

१ ०१-वि(राजः ३)त्रं-शुभं मा(नं)-मत् । २ सुष्टु भदन्त-पृथ्वी । ३ संवीता संयमपूर्वे(न त) । ४ मनोहरं । ५ दित-शिल्लः आशु क्षिप्र प्रकर्षेण भवः-ससारो येन ।
 ६ गणपतेश्वरी । ७ (१)पऽयतमज्ञाने । ८ अतिशयेन कारणं । ९ देव । १० पण्डितं । ११ शीलनतं । १२ वि-विशेषेण (विप्र-अद्भूतं), परमं (प्रधानं) । १३ पराणि प्रकृतानि यानि
 मङ्गलानि तेराणीयः । १४ गर्पुं । १५ शूरस्यवि । १६ हरिवराशनः-सिंहासनस्तत्र स्थित ।

दुःखी, ते किम कर्ह अकल्याण ? १४। इंद्रे भद्रवाहुए कहतुं ए, श्रेय कल्याण फल जे । जिद्य अकल्याणकभूत किम ? अहो जिनचंद्र वीर ते १५।
 श्रीगीरस्तरने-नारे वीर ! नहीं मानुं रे, नहीं मानुं नहीं मानुं रे । नहीं मानुं तारुं अकल्याण, प्रभु गर्भकल्याण प्रमाण ११।
 नारे वीर ! नहीं मानुं रे, किम मानुं किम मानुं रे । प्रभु ! अकल्याणकभूत, जे गर्भापहार तात !, नारे वीर ! १२। आपादि सुदी छठी
 दिने रे, आख्या देवानंदा हूख रे । ते दिन गर्भाधाने कल्याण श्रेय, ए पंचाशक साख, नारे वीर ! १३। आसीज वदी तेरस दिने रे,
 गर्भगण त्रिगला हूख रे ! । इंद्रे श्रेय कल्याण माताए, मान्धुं कल्पसूत्र मूल साख, नारे वीर ! १४। जन्म दीक्षा केवल मोक्ष
 पयुं रे, कन्याण श्रेय छ ए जाण रे । अकल्याण गंध सूने नहीं रे, जिनचंद्र वीर वखाण, नारे वीर ! १५।
 भुङ्कल्याण ते श्रेय रूपे मानिया ए, माता वे कूखे महावीर तो, सर्व जिन जननी कूखे ए, आवहुं कल्याण तिम धार तो ॥
 मांखी जिन पडिमा पूजा ए, कृतवती न पूजे देव तो । जिन पूजती कृतवती थाय ए, पूजे न ते प्रभाविक देव तो ॥ १॥

श्रीजयसोममहोपाध्यायविरचितस्वोपज्ञवृत्तियुतं
 श्रीपौषधपट्टत्रिंशिकाप्रकरणं समाप्तम्